

H I S T O R I J S K I Z B O R N I K

Godina V

Zagreb 1952

Broj 1—2

PRILOG KRITICI IZVJEŠTAJA KONSTANTINA PORFIROGENETA O DOSELJENJU HRVATA*

Bogo Grafenauer

Izuzmemo li teške probleme oko dodira Slavena sa starosjediocima na Balkanskom poluotoku i u istočnim Alpama, probleme, o kojima — bez obzira na neke smjele i u biti sigurno pogrešne teze na osnovu Marrove teorije¹ — danas znamo još vrlo malo pouzdano,² pitanje, kada i kako su se naselili Hrvati na Jadranu, po svojoj prilici je najvažnije od još danas spornih pitanja u povijesti naseljavanja južnih Slavena u novoj domovini.³ Suprotne teze poje-

* Ova je rasprava nastala u vezi s pripremama većega djela o karantanskoj povijesti, pri čem nisam mogao mimoći pitanje o naseljavanju Hrvata, koje je u historiografiji novijeg doba usko isprepletano s Karantanijom i njezinom društvenom strukturom. Zbog današnjeg položaja u naučnoj obradi toga pitanja bilo je potrebno da se iznova obradi pitanje kritike teksta izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, koja mora svakako predstavljati glavni temelj — ovakog ili drukčijeg — rješenja složenih pitanja, koja su se dosada nakupila oko toga izvještaja.

¹ Vidi Deržavin N. S., Istorija Bolgarii I, 1945; prema njemu Vučo N., Privredna istorija naroda FNRJ, 1948, str. 36—37; Tolstov S. P., »Narcy« i »Volhy« na Dunaje, Sovjetskaja etnografija 1948, br. 2, str. 8—38, i premalo kritički referat o raspravi: Gušić M., O problematici etnogeneze Slavena, HZ 1, 1948, str. 275—282.

² Usp. tek prve pokušaje novih istraživanja na arheološkoj osnovi u vodiču po izložbi: Đ. Mano-Zisi, Dr. i M. Garašanin, M. Čorović-Ljubinković, Etnogeneza južnih Slovena u ranom srednjem veku prema materijalnoj kulturi, Beograd 1950; M. Garašanin — J. Kovačević, Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku, 1950 (usp. i rec.: J. Korošec, ZČ 5, str. 541—552; B. Grafenauer, ZČ 5, 1951, str. 170—173; »Diskusiju o knjizi...« u »Povijesnom društvu Hrvatske«, HZ 4, 1951, str. 407—420, kao i odgovor pisaca na diskusiju u Istor. glasnik, 1951, br. 3—4, str. 120—150); J. Korošec, Uvod u materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, 1952, napose str. 7—40; s filološke strane raspoložemo dakako već s mnogim detaljnim raspravama (naročito P. Škoka, K. Oštira i M. Budimira), ipak filologija sama pitanje ne može riješiti.

³ Vidi sistematski pregled različitih teza o tom pitanju u Hauptmann Lj., Dolazak Hrvata (izašlo najprije na slovenskom jeziku: Prihod Hrvatov, Buličev zbornik, 1924, str. 515—545), Zbornik kralja Tomislava, 1925, str. 86—88 (dalje: Hauptmann, Dolazak)*.

dinih historičara rješavale su to pitanje dosad u dvije ravni. Do sredine XIX. st. prevladavalo je mišljenje, da su se Hrvati (i Srbi) u cijelosti doselili na Balkanski poluotok sa drugoga mjesta i u drugo vrijeme negoli ostali južni Slaveni. Najviđeniji pobornici toga mišljenja bili su Kopitar i Miklošić. Za drugu polovinu XIX. st. značajno je, međutim, da se vjera u onaj Konstantinov izvještaj, na kojem bijaše sagrađena Kopitarova i Miklošićeva teza — povezana s njihovom teorijom o panonskoj pradomovini Slavena — sve više ruši. Nasuprot Kopitarovu i Miklošićevu mišljenju, da Hrvati (i Srbi) predstavljaju kasniji »klin« između Slovenaca i Bugara, koji je ove u prvoj polovini XIX. st. razdvojio, dokazali su Dümmler, Rački i Jireček, da naseljavanje Slavena u zapadnom dijelu Balkanskoga poluotoka prema povijesnim izvorima iz VI. i VII. st. pada u isto doba kao i naseljavanje Slavena u istočnom dijelu Balkanskoga poluotoka i u istočnim Alpama, to jest u drugu polovinu VI. i u početak VII. stoljeća. Jagić je pak dokazao, da su Hrvati (i Srbi) u jezičnom pogledu prirodan most između Slovenaca i Bugara i prema tome s njima nesumnjivo istoga porijekla; naselili su se — tako drži Jagić — u novoj domovini u istom geografskom rasporedu, u kojem su živjeli iza Karpata. Ali se time pitanje samo prenijelo u drugu ravan, nije, međutim, bilo definitivno riješeno, kako su mislili spomenuti pisci. Ako se poslije toga zaista nije moglo tvrditi, da su se Hrvati u cijelosti naselili na Jadranu s drugoga mjesta i u drugo vrijeme negoli ostali južni Slaveni, započela je mjesto rasprave o »dvostrukom« naseljavanju južnih Slavena rasprava o »dvostrukom« naseljavanju Hrvata, to jest, da li su se nosioci imena »Hrvati« naselili uz Jadran već u doba naseljavanja »Slovena«, ili tek kasnije, u doba Heraklija, kako to tvrdi Konstantin Porfirogenet. Pitanje još do danas nije riješeno; historičari zauzimaju o njemu sve do danas različita stanovišta⁴.

Ne ću da potanje obrađujem duge diskusije oko toga pitanja niti da navodim, kako i gdje su razni naučenjaci u pogledu toga pitanja zauzimali različita gledišta i kako su ih dokazivali.⁵ Istakao bih samo to, da su kako na maločas ukratko ocrtanu tako i na kasniju raspravu oko naseljavanja Hrvata bez sumnje utjecala mnogobrojna — i to ne samo naučna — pitanja unutrašnjeg i spoljašnjeg razvitka hrvatskoga naroda od ilirizma na ovamo. Takva analiza pokazala bi vrlo zanimljive rezultate. Pravilnim postavljanjem problematike društvenog razvitka i definitivnim oslobodenjem od kompleksa legitimizma i historijskog prava u hrvatskom nacionalnom i državnom razvoju, koji je upravo u hrvatskoj historiografiji tako snažno utjecao na najrazličitije načine, što nam ga danas omogućuju s jedne strane marksizam-lenjinizam, a s druge strane istinsko

⁴ Usp. od 1940 dalje obradu u Čorović V., *Historija Bosne I*, 1940, str. 99—101; Hauptmann Lj., *Podrijetlo hrvatskog plemstva*, Rad HAZU 273, 1942, str. 79—112, i *Hrvatsko praplemstvo*. *Razprave Slovenske AZU*, razr. za zgodov. in družb. vede, I, 1950, str. 85—115; Barada M., *Postanak hrvatskog plemstva*, ČHP 1, 1945, str. 193—218; Grégoire H., *L'origine et le nom des Croates et Serbes*, *Byzantion* 17, 1944—45, str. 88—118; Labuda G., *Pierwsze państwo słowiańskie*, *Państwo Samona*, 1949, str. 194—262; svaki od nabrojanih autora zauzima u pogledu spomenutog pitanja svoje posebno stanovište.

⁵ Vidi potanje preglede literature kod Niederle L., *Slovanské starožitosti II/1*, *Původ a počátky Slovanů jižních I*, 1906, str. 244—280; Šišić F., *Ime Hrvat i Srbin, i teorije o doseljenju Hrvata i Srba*, *Godišnjica N. Čupića* 35, 1923, str. 1—49; isti, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 1925, str. 236—265; Labuda G., n. dj., str. 194—262.

rješenje hrvatskog nacionalnog pitanja u novoj Jugoslaviji, dan je bez sumnje temelj za to, da se oslobodimo od tih utjecaja. Međutim, to ne će biti lak i kratak put, jer utjecaji prošlosti naročito na takvim područjima još ni izdaleka nisu i ne će biti tako skoro mrtvi. Ne može, međutim, biti nikakve sumnje, da jedini put do oslobođenja od tih kompleksa na području historiografije vodi samo preko ponovne kritičke analize samih izvora.

Ako pod tim vidikom pregledavamo literaturu o tom problemu, mora nas svakako iznenaditi, kako se dugo o njemu raspravljalo, a da nije bio ispunjen osnovni uvjet za bilo kakav uspješan rad historičara, to jest da nisu bili riješeni problemi kritike teksta, i kako se snažno u tom pitanju u historiografiji učvrstio takav način raspravljanja. Sve do danas se na pr. argumentacija, kojom niz autora pobija dvostruku seobu Hrvata, pa i mnogih od onih, koji dvostruku seobu brane, ne osniva na kritici teksta, već na različitoj općoj ocjeni Konstantinova djela i njegove vjerodostojnosti kao i na općim pitanjima kasnijeg hrvatskog razvitka (na pr. jezičnoga razvoja, postanka hrvatskoga plemstva i njegova karaktera, postanka hrvatske države i t. d.). Sve do danas se rasprave Dümmlera, Račkoga, Jagića i Jirečeka i njihovi argumenti navode kao definitivna rješenja u tim teškim problemima.

Suprotno tim stanovištima treba, međutim, istaći, da je sve, čak i najbolje, što je o tom pitanju do početka ovoga stoljeća napisano, bitno zastarjelo i stoga za savremenu diskusiju praktički neupotrebljivo zbog velikog napretka, što ga je doživjelo naše znanje o Konstantinovu djelu *De administrando imperio* kao cjelini u prvim decenijima našega stoljeća. Pristupanje tome problemu na temelju rezultata starih djela i njihovom metodom zbog toga je metodički nemoguće, a istotako dakako i pozivanje na njih kao na meritorna rješenja ovoga pitanja.

Temelj za uspješnu kritiku teksta Konstantinova djela *De administrando imperio*, u kojem predanja o hrvatskoj i srpskoj seobi idu među najtrnovitija pitanja, udarili su naime tek Bury⁶ i G. Manojlović,⁷ koji su sjajnom analizom čitavog djela pokazali, da imamo posla sa zbirkom carevih ekscerpata iz najrazličitijih izvještaja, literarnih, narodnih i diplomatskih, koji spadaju u različito doba, dakle s nekakvom kartotekom, koja još nije doživjela svoju konačnu obradu, bar ne u cjelini. Pojedini odlomci te kartoteke mogu zbog svog različitog izvora imati dakako i vrlo različitu vrijednost. Među te ekscerpte je car pored toga dopisivao svoja različita tumačenja, naročito u vezi s različitim topografskim i drugim imenima. Treba, međutim, istaći — i to je naime u vezi s kartotečkim karakterom djela kao cjeline — da se kod svih tih dodataka radi samo o modifikacijama i tumačenjima pojedinih podataka, naročito u vezi sa različitim skupljačevim tendencijama, a ne o opsežnim historijskim konstrukcijama, izraženim u koncepciji čitavih poglavlja. Konstrukcija dvostruke hrvatske seobe bila bi u djelu svakako jedina te vrste. Kao što je već davno bilo poznato, gradivo je bilo skupljeno ad usum delphini, naime za to, da bi Konstantin u zaokruženom djelu, koje je trebalo da nastane na osnovu te kartoteke, poučio

⁶ Bury I. B., *The Treatise De administrando imperio*, Byzant. Zeitschr. 15. 1906, str. 517—577 (hrvatski prijevod u VZA. 10. 1908, str. 91—144).

⁷ Manojlović G., *Studije o spisu De administrando imperio cara Konstantina VII. Porfirogenita*, Rad JAZU 182, 1910, str. 1—65; 186, 1911, str. 35—105; 187, 1911, str. 1—132.

svoga sina o vladanju Bizantom i naročito o iskustvima Bizanta u pogledu njegovih dotadašnjih dodira s pojedinim narodima i o putevima, kako da se ti narodi upotrebe u korist Bizanta. Neizbježno je dakako, da se pritom u mnogim detaljima nužno krije piščeva tendencija. Zbog takvog stanja stvari se općom argumentacijom iz karaktera Konstantinova djela pri obradi pojedinih podataka iz njega ne može postići gotovo ništa, pa navodio se taj karakter u korist ili na štetu takvih podataka.

Poslije tih uvodnih konstatacija, potrebnih kako zbog načina obrađivanja problema hrvatske »dvostruke« seobe, koji danas općenito prevladava, kao i radi toga, da obrazložim svoj način tretiranja toga problema u ovome članku, prijedimo neposredno na samo pitanje. Temelj čitave rasprave o »dvostrukoj« hrvatskoj seobi čini naime izvještaj o naseljavanju Hrvata u Konstantinovu djelu *De administrando imperio*. Izvještaj je u tom djelu sačuvan u ove dvije redakcije (donosim najprije njihov originalan tekst, a zatim hrvatski prijevod):

Redakcija A.

30. Διήγησις περὶ τοῦ θέματος
τοῦ Δελματίας.

I. Τοῖς οὖν καὶ τῆς Δελματίας τὴν παράληψιν ζητοῦσιν, ὅπως ἐλήφθη παρὰ τῶν Σκλαβικῶν ἐθνῶν, ἐντεῦθεν ἔστιν μαθεῖν, ἀλλὰ πρότερον τὴν θέσιν αὐτῆς διηγητέον. Ἐκ παλαιοῦ τοίνυν ἡ Δελματία τὴν ἀρχὴν μὲν εἶχεν ἀπὸ τῶν συνόρων Δυρραχίου, ἤγγουν ἀπὸ Ἀντιβάρεως, καὶ παρετείνετο μὲν μέχρι τῶν τῆς Ἰστρίας ὄρων, ἐπλατύνετο δὲ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ. Ἦν δὲ ἅπασα ἡ τοιαύτη περίχωρος ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, καὶ ἐνδοξότερον τῶν ἄλλων ἐσπερίων θεμάτων τὸ τοιοῦτον θέμα ἐτύγχανεν, πλὴν παρελήφθη παρὰ τὴν Σκλαβικῶν ἐθνῶν τρόπῳ τοιῷδε.

II. 1. Κάστρον ἐστὶν πλησίον Ἀσκαλάθου, ὃ Σαλώνα λέγεται, ἔργον Διοκλητιανοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἡ μὲν Ἀσκάλαθος καὶ αὐτὴ παρὰ Διοκλητιανοῦ ἐκτίσθη, καὶ τὰ αὐτοῦ βασιλικά ἐκείσε ἐτύγχανον, εἰς δὲ Σαλώνα κατῴκουν οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ καὶ τῶν ὄχλων ἱκανοί.

Redakcija B.

29. Περὶ τῆς Δελματίας καὶ τῶν
ἐν αὐτῇ παρακειμένων ἐθνῶν.

I. 1. Ὅτι Διοκλητιανὸς ὁ βασιλεὺς πάνου τῆς χώρας Δελματίας ἠράσθη, διὸ καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης λαὸν ἀγαγὼν μετὰ τὰς φαμίλιας αὐτῶν, ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Δελματίας χώρα κατῴκισεν· οἳ καὶ Ῥωμαῖοι προσηγορέθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικισθῆναι, καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνομίαν ἐναποφέρονται. Ὁδτος οὖν ὁ βασιλεὺς Διο-

κλητιανός και τὸ τοῦ Ἀσπαλάθου κάστρον ὠκοδόμησε, καὶ ἐν αὐτῷ παλάτια ἐδείματο λόγου καὶ γραφῆς ἀπάσης ἐπέκεινα, ὧν καὶ μέχρι τῆς σήμερον τῆς παλαιᾶς εὐδαιμονίας λείψανα φέρονται, καὶ ὁ πολὺς χρόνος αὐτὰ κατηγάλωσεν. . .

2. Ὑπῆρχε δὲ το τοιοῦτον κάστρον κεφαλὴ πάσης τῆς Δελματίας.

3. Ἦθροίζοντο οὖν ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐκ τῶν λοιπῶν κάστρον Δελματίας στρατιῶται ἔφιπτοι, καὶ ἀπεστέλλοντο ἀπὸ Σαλῶνος μέχρι τῶν χιλίων, καὶ ἐφόλατον εἰς τὸν Δανουβίου ποταμὸν ἕνεκεν τῶν Ἀβάρων.

4. (Οἱ γὰρ Ἀβαρεις ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὰς διατριβάς ἐποιοῦντο, ἐνθα ἀρτίως εἰσὶν οἱ Τοῦρκοι νομάδα βίον ζῶντες) Ἀπερχόμενοι δὲ οἱ Δελματίας κατ' ἔτος ἔβλεπον πολλάκις ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ τὰ τε κτήνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς κατὰ τίνα χρόνον διαπεράσαι καὶ ἐρευνησαί, τίνες εἰσὶν οἱ ἐκεῖσε τὴν διαίταν ἔχοντες Περράσαντες οὖν εὗρον τὰς γυναῖκας τῶν Ἀβάρων καὶ τὰ παιδία μόνα. τοὺς ἀνδρας δὲ καὶ τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν ἐν ταξιδίῳ Ἄφρω οὖν ἐπιπέαντος ἡχημαλώτευσαν αὐτούς, καὶ ὑπέστρεψαν ἀταλαιπώρως, ἀποκομίσαντες τὴν τοιαύτην πραιδαν εἰς Σαλῶνα. Ὡς οὖν ὑπέστρεψαν οἱ Ἀβαρες ἐκ τοῦ ταξιδίου καὶ τὸ γενόμενον, ἀφ' ὧν ἔπαθον, ἔμαθον, ἐταράχθησαν μὲν, ἠγγύουν δέ, ὀπόθεν αὐτοῖς ἡ τοιαύτη πληγὴ προσεγένετο. Ἔδοξεν οὖν παραφυλάξαι αὐτοῖς τὸν καιρὸν καὶ μαθεῖν τὸ πᾶν ἐξ αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸ σῆμα αὐτῆς οἱ ταξέωται ἀπεστάλησαν ἀπὸ Σαλῶνος, ἦσαν δὲ οὐκ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἕτεροι. ταῦτα ἐκεῖνοις καὶ οὗτοι κατὰ βουλὰς ἔθεντο Διεπέρασαν οὖν κατ' αὐτῶν, ἐντυχόντες δὲ αὐτοῖς συνηγ-

2. Ἡ δὲ καὶ τῶν αὐτῶν Ῥωμάνων διακράτησις ἦν μέχρι τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ, οἳ καὶ ποτε θελήσαντες τὸν ποταμὸν διαπεράσαι καὶ καταμαθεῖν, τίνες κατοικοῦσιν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ, διαπεράσαντες εὗρον ἔθνη Σκλαβήνικα ἄοπλα ὄντα, ἅτινα καὶ Ἀβαροι ἐκαλοῦντο Καὶ οὕτε οὗτοι ἠλιπίζον ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ κατοικεῖν τινας, οὕτε ἐκεῖνοι ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ. Διὰ οὖν τὸ ἀόπλους εὗρειν αὐτοὺς τοὺς Ἀβάρους οἱ Ῥωμᾶνοι καὶ πρὸς πόλεμον ἀπαρασκευάστους καταπολεμήσαντες, ἀνελάβοντο πραιδαν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνεχώρησαν. Καὶ ἔκτοτε ποιήσαντες ἀλλάγια δύο οἱ Ῥωμᾶνοι ἀπὸ πάσχα ἕως πάσχα τὸν λαὸν αὐτῶν ἐνῆλλασσον, ὥστε τῷ μεγάλῳ καὶ ἀγίῳ σάββατῳ ἀλλήλοις συναντᾶν, τοὺς μὲν ἀποστρεφόμενους ἀπὸ τοῦ παραμονίμου, τοὺς δὲ εἰς τὴν τοιαύτην δουλείαν ἀπερχομένους. Καὶ γὰρ πλησίον τῆς θαλάσσης ὑπὸ τὸ αὐτὸ κάστρον ἔστιν, τὸ ἐπιλεγόμενον Σαλῶνα, μέγεθος ἔχον τὸ ἡμισυ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ πάντες οἱ Ῥωμᾶνοι συνηγοντο καὶ καθωπλιζοντο, καὶ προσαπεκύνουν ἐκ τῶν ἐκεῖσε, καὶ πρὸς τὴν κλεισοῦραν ἀπήρχοντο, τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κάστρου ὑπάρχουσαν μίλια τέσσαρα, ἥτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν καλεῖται Κλεισα διὰ τὸ συγκλείειν τοὺς διερχομένους ἐκεῖθεν. Καὶ ἐκ τῶν ἐκεῖσε ἀπήρχοντο πρὸς τὸν ποταμὸν. Τὸ οὖν τοιοῦτον ἀλλάγιον ἐπὶ

μένους ὁμοῦ, οὐχ, ὡς τὸ πρότερον, ἐσκορπισμένοις, οὐ μόνον οὐδὲν οὐκ ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντων δεινότετα ἔπαθον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐσφάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐχειρώθησαν ζῶντες, καὶ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν χειρῶν ἐξέφυγεν. Ἐξετάσαντες δὲ αὐτούς, τίνες τε καὶ ὄθεν εἰσὶν, καὶ ἀναμαθόντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπαθον τὴν εἰρημένην πληγὴν, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ τόπου αὐτῶν ἐρευνήσαντες, καὶ ὅσον ἐξ ἀκοῆς ἀρυσθέντες, ἐκράτησαν τοὺς ζῶντας δεσμίους, καὶ ἐνεδύσαντο τὰ ἱμάτια αὐτῶν καθὰ ἐκείνοι, καὶ δὴ τοὺς ἵππους ἀναβάντες, (λαβόντες) ἐπὶ χεῖρας τὰ τε φλάμμουλα καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα, ἃ ἐπεφέροντο μετ' αὐτῶν, ἀπήραν πάντες φοσσατικῶς καὶ κατὰ τῆς Σαλῶνος ὥρμησαν. Ὡς οὖν καὶ τὸν καιρὸν ἔμαθον ζητήσαντες, καθ' ὃν οἱ ταξεῖται ἐκ τοῦ Δανουβίου ὑπέστρεφον (ἦν δὲ τὸ μέγα καὶ ἅγιον σάββατον), ἦλθον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Καὶ τὸ μὲν πλῆθος, ὅτε δῆπου πλησίον ἐγένοντο, τοῦ φοσσάτου ἀπεκρύβη, μέχρι δὲ τῶν χιλίων, οἵτινες τοὺς τε ἵππους καὶ τὰς στολάς εἰς ἀπάτην ἐκέκτηντο τῶν Δελματιῶν, ἐξήλασαν. Ἀναγνώρισαντες δὲ οἱ τοῦ κάστρου τὰ τε σημεῖα καὶ τὴν ἀμφίαισιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν ὡς ἔθους ὄντος αὐτοῖς τοῦ ὑποστρέφειν ἐν αὐτῇ, ἦνοιξαν τὰς πόρτας καὶ ὑπεδέξαντο αὐτούς μετὰ περιχαρείας. Ἐκείνοι δὲ ἅμα τοῦ εἰσελθεῖν τὰς τε πόρτας ἐκράτησαν, καὶ δῆλῃν διὰ σημείου τὴν πρᾶξιν τῷ φοσσάτῳ πεποιγηλότες, συνεισδραμῆν καὶ συνεισελθεῖν παρεσκεύασαν. Κατέσφαξαν οὖν πάντας τοὺς τῆς πόλεως, καὶ ἔκτοτε κατεκράτησαν πᾶσαν τὴν χώραν Δελματίας, καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ. Μόνα δὲ τὰ πρὸς θάλασσαν πολίχνια οὐ συνέδωκαν αὐτοῖς, ἀλλὰ κατεῖχοντο παρὰ

πολλοὺς χρόνους γινόμενον, οἱ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Σκλάβοι, οἱ καὶ Ἄβαροι καλούμενοι, καθ' ἑαυτοὺς ἐσκόπησαν λέγοντες, ὅτι: „οὗτοι οἱ Ῥωμᾶνοι, ἐπεὶ ἐπέρασαν καὶ εὖρον πραιτῆσαν, ἀπὸ τοῦ νῦν καθ' ἡμῶν οὐ μὴ καύσονται διαπερώντες· καὶ διὰ τοῦτο μηχανησόμεθα κατ' αὐτῶν.” Οὕτως οὖν οἱ Σκλάβοι, οἱ (καὶ) Ἄβαροι, βουλευσάμενοι, καὶ διαπερασάντων ποτέ τῶν Ῥωμάνων, ποιήσαντες οὗτοι ἐγκρύμματα καὶ πολεμήσαντες, ἐνίκησαν αὐτούς. Καὶ ἀναλαβόμενοι τὰ τε ὄπλα αὐτῶν καὶ τὰ φλάμμουλα καὶ τὰ λοιπὰ πολεμικὰ σημεῖα, διαπεράσαντες οἱ προειρημένοι Σκλάβοι τὸν ποταμὸν, ἦλθον εἰς τὴν κλεισοῦραν, οὗς καὶ ἰδόντες οἱ ἐκείσε ὄντες Ῥωμᾶνοι, θεασάμενοι δὲ τὰ φλάμμουλα καὶ τὴν ἐξόπλισιν τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν, τοὺς αὐτῶν ὁμοφύλους εἶναι νομίσαντες, ἠνίκα κατέλαβον οἱ Σκλάβοι οἱ προρρηθέντες εἰς τὴν κλεισοῦραν, παρεχώρησαν αὐτοῖς διελθεῖν. Διελθόντες δέ, εὐθύς τοὺς Ῥωμάνους οὗτοι ἐξήλασαν καὶ τὴν Σαλῶνα τὸ προειρημένον κάστρον ἐκράτησαν. Καὶ κατοικήσαντες ἐκείσε, ἔκτοτε κατὰ μικρὸν ἀρξάμενοι πραιδεῖν τοὺς Ῥωμάνους, τοὺς εἰς τοὺς κάμπους καὶ εἰς ὑψηλότερα μέρη κατοικοῦντας, ἠφάνισαν καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν κατεκράτησαν. Οἱ δὲ λοιποὶ Ῥωμᾶνοι εἰς τὰ τῆς παραλίας κάστρα διεσώθησαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσιν αὐτά...

τῶν Ῥωμαίων διὰ τὸ εἶναι τὸν πόρον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες οὖν οἱ Ἄβαραις καλλίστην οὖσαν τὴν τοιαύτην γῆν, κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ.

3. Ὅτι ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου, τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, καθ' ὃν μέλλει τρόπον ῥηθῆσεσθαι ἐν τῇ τῶν Χρωβάτων καὶ Σέρβλων συγγραφῇ, πᾶσα ἡ Δελματία καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἔθνη, οἷον Χρωβάτοι, Σέρβλοι, Ζαχλοῦμοι, Τερβουνιώται, Καναλίται, Διοκλητιανοὶ καὶ Ἄρεντανοί, οἱ καὶ Παγανοὶ προσαγορευόμενοι, (δουλικῶς ἦσαν τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑποτετάγμενοι). Τῆς δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλείας διὰ τὴν τῶν τότε κρατούντων νωθρότητα καὶ ἀφέλειαν εἰς τὸ μηδὲν παράπαν μικροῦ δεῖν ἐναπονευσάσης, καὶ μάλιστα δὲ ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ ἐξ Ἄμορίου, τοῦ Τραυλοῦ, οἱ τὰ τῆς Δελματίας κάστρα οἰκοῦντες γέγονασιν αὐτοκέφαλοι, μήτε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, μήτε ἐτέρῳ τινὶ ὑποκείμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκείσε ἔθνη, οἳ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλοῦμοι καὶ Τερβουνιώται καὶ Καναλίται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ οἱ Παγανοί, τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀφηγιάσαντες γέγονασιν ἰδιόρρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, τινὲ μὴ ὑποκείμενοι. Ἄρχοντας δὲ, ὡς φασί, ταῦτα τὰ ἔθνη μὴ ἔχειν, πλὴν ζουπάνους γέροντας, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβηναὶ ἔχουσι τύπον. Ἄλλὰ καὶ οἱ πλείοντες τῶν τοιούτων Σκλάβων οὐδὲ ἐβαπτίζοντο, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ ἔμενον ἀβάπτιστοι. Ἐπὶ δὲ Βασιλείου, τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως, ἀπέστειλαν ἀποκρισιαρίους, ἐξαιτούμενοι καὶ παρακαλοῦντες αὐτὸν τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀβαπτίστους βαπτισθῆναι καὶ εἶναι, ὡς τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὑποτεταγμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, ὧντινων εἰσανούσας ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ ἀοίδιμος βασιλεύς,

ἐξαπέστειλεν βασιλικὸν μετὰ καὶ ἱερέων,
καὶ ἐβάπτισεν αὐτοὺς πάντας τοὺς τῶν
προρρηθέντων ἔθνων ἀβαπτίστους τυγχά-
νοντας...

4. Ὅτι τὸ κάστρον τοῦ Ῥαουσίου...
Οἱ δὲ αὐτοὶ Ῥαουσίοι τὸ παλαιὸν ἐκρά-
τουν τὸ κάστρον τὸ ἐπιλεγόμενον Πί-
ταυρα, καὶ ἐπειδὴ, ἡνίκα τὰ λοιπὰ ἐκρα-
τήθησαν κάστρα παρὰ τῶν Σκλάβων τῶν
ὄντων ἐν τῷ θέματι, ἐκρατήθη καὶ τὸ
τοιοῦτον κάστρον... Ἀφ' οὗ δὲ ἀπὸ
Σαλώνα μετῴκησαν εἰς Ῥαούσιον, εἰσὶν
ἔτη φ' μέχρι τῆς σήμερον, ἥτις Ἰνδικτιῶν
ζ' ἔτους ζυνε'...

31. Περὶ τῶν Χρωβάτων καὶ
ἥς νῦν οἰκοῦσι χώρας.

II. 1. Ὅτι οἱ Χρωβάτοι, οἱ εἰς τὰ
Δελματίας νῦν κατοικοῦτες μέρη, ἀπὸ
τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων, τῶν καὶ
ἄσπρων ἐπονομαζομένων, κατάγονται,
οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκείθεν, Φραγγίας
δὲ πλησίον κατοικοῦσι, καὶ συνοροῦσι
Σκλάβοις, τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις.
Τὸ δὲ Χρωβάτοι τῆ τῶν Σκλάβων δια-
λέκτῳ ἐρμηνεύεται τουτέστιν ὅτι πολλὴν
χώραν κατέχοντες. Οἱ δὲ αὐτοὶ Χρωβάτοι
εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμίων, Ἡρά-
κλειον πρόσφυγες παρεγένοντο πρὸ τοῦ
τοῦ Σέρβλους προσφυγεῖν εἰς τὸν αὐτὸν
βασιλέα, Ἡράκλειον κατὰ τὸν καιρὸν,
ὃν οἱ Ἀβάρεις πολεμήσαντες, ἀπ' ἐκείσε
τοὺς Ῥωμάνους ἐναπεδίωξαν, οὓς ὁ βα-
σιλεύς Διοκλητιανὸς ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν
ἐκείσε κατεσκήνωσεν, διὸ καὶ Ῥωμᾶνοι
ἐκλήθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοίκους
αὐτοὺς γενέσθαι ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις
ἡγουν τῆς νῦν καλουμένης Χρωβατίας
καὶ Σερβλιᾶς. Παρὰ δὲ τῶν Ἀβάρων
ἐκδιωχθέντες οἱ αὐτοὶ Ῥωμᾶνοι ἐν ταῖς

III. 1. Οἱ δὲ Χρωβάτοι κατῴκουν
τηνικαῦτα

2. (ἐκείθεν Βαγιβαρείας), ἔνθα εἰσὶν
ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι. Μία δὲ γενεὰ
διαχωρισθεῖσα ἐξ αὐτῶν ἡγουν ἀδελφοὶ
πέντε, ὁ τε Κλουκᾶς καὶ ὁ Λόβελος καὶ
ὁ Κοσέντζης καὶ ὁ Μουχλῶ καὶ ὁ Χρω-
βάτος, καὶ ἀδελφαὶ δύο, ἡ Τοῦγα καὶ ἡ
Βοῦγα, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν ἦλθον εἰς
Δελματίαν, καὶ εἶρον τοὺς Ἀβάρεις κατ-
έχοντας τὴν τοιαύτην γῆν

3. Ἐπί τινας οὖν χρόνους πολεμοῦντες ἀλλήλους, ὑπερίσχυσαν οἱ Χρωβάτοι, καὶ τοὺς μὲν τῶν Ἀβάρων κατέσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑποταγῆναι κατηνάγκασαν. Ἐκτοτε οὖν κατεκρατήθη ἡ τοιαύτη χώρα παρὰ τῶν Χρωβάτων, (4. καὶ εἰσὶν ἀκμὴν ἐν Χρωβατία ἐκ τοὺς τῶν Ἀβάρων, καὶ γινώσκονται Ἀβρεις ὄντες).

5. (Οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι, ἤγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, ἔχοντες ἴδιον ἄρχοντα· ὑπόκεινται δὲ Ὠτφ, τῷ μεγάλῳ ῥηγί Φραγγίας, τῆς καὶ Σαξίας, καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσι, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες.)

6. (Ἀπὸ δὲ Χρωβάτων, τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία, διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν· εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπεμπόμενον καὶ μόνον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν.)

IV. 1. Μέχρι δὲ χρόνων τινῶν ὑπετάσσοντο (2. καὶ) οἱ ἐν Δελματία ὄντες Χρωβάτοι τοῖς Φράγγοις, (2. καθὼς καὶ πρότερον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν)· τοσοῦτον δὲ ἐσκληρύνοντο οἱ Φράγγοι πρὸς αὐτούς, ὅτι τὰ ὑπομάσθια τῶν Χρωβάτων φονεύοντες προσέρριπτον αὐτὰ σκύλαξιν. Μὴ δυνάμενοι δὲ οἱ Χρωβάτοι ταῦτα παρὰ τῶν Φράγγων ὑφίστασθαι διέστησαν ἀπ' αὐτῶν, φονεύσαντες καὶ οὓς εἶχον ἄρχοντας ἐξ αὐτῶν. Ὅθεν ἐστράτευσαν κατ' αὐτῶν ἀπὸ Φραγγίας φοσσάτον μέγα, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ χρόνους πολεμήσαντες ἀλλήλοις, ὁπὲ καὶ μόγις ὑπερίσχυσαν οἱ

ἡμέραις τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, Ἡρακλείου, αἱ τούτων ἔρημοι καθεστῆκασιν χώραι. Προστάξει οὖν τοῦ βασιλέως Ἡρακλείου οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι καταπολεμήσαντες καὶ ἀπὸ τῶν ἐκείσε τοὺς Ἀβάρους ἐκδιώξαντες, Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως κελεύσει ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Ἀβάρων χώρα, εἰς ἣν νῦν οἰκοῦσι, κατεσκήνωσαν. Εἶχον δὲ οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι τῷ τότε καιρῷ ἄρχοντα τὸν πατέρα τοῦ Ποργά

2. (Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία, ἡ καὶ ἄσπρη ἐπονομαζομένη, ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι Ὀλιγώτερον καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ περὶ τὸν βαπτισμένην Χρωβατίαν ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρὰ τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακυτῶν...)

3 (Ὅτι ὁ ἄρχων Χρωβατίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποταγμένος τῷ βασιλεὶ Ῥωμαίων...)

Χρωβάτοι, και ἀνεῖλον τοὺς Φράγγους πάντας και τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Κοτζίλιν καλούμενον.

3. Ἐκτοτε δὲ μείναντες αὐτοδέσπτοι και αὐτόνομοι, ἐξητήσαντο τὸ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ Ῥώμης, και ἀπεστάλησαν ἐπίσκοποι, και ἐβάπτισαν αὐτοὺς ἐπὶ Πορίνου τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν.⁸

2. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀποστείλας και ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἱερεῖς και ἐξ αὐτῶν ποιήσας ἀρχιεπίσκοπον και ἐπίσκοπον και πρεσβυτέρους και διακόνους, τοὺς Χρωβάτους ἐβάπτισεν εἶχον δὲ τῷ τότε καιρῷ οἱ τοιοῦτοι Χρωβάτοι ἄρχοντα τὸν Ποργά.⁹

Redakcija A

50. Rasprava o tematu Dalmaciji

I. Oni, koji istražuju gubitak Dalmacije, mogu ovdje naučiti, kako su je zauzeli slavenski narodi. Ali najprije treba prikazati njen položaj. Od davnine dakle Dalmacija se počinjala od granica Drača t. j. od Antibara, te se prostirala do istarskih gora, a u širinu do rijeke Dunava. Čitava ta pokrajina bila je pod rimskom vlašću i taj je temat

Redakcija B

29. O Dalmaciji i narodima koji u njoj stanuju

⁸ Konstantin Porfirogenet, Bonnski korpus, ed. I. Bekker, III, 1840, str. 140, r. 22 — 145, r. 5; De administrando imperio, ed. Gy. Moravcsik, 1949, str. 158—144; F. Rački, Documenta historiae Chroaticae period. ant. illustr., MSHSM VII, 1877, str. 267—271, 417, 271, 328.

⁹ Konstantin Porfirogenet, n. n. mj., str. 125 r. 16—126 r. 5: 126 r. 7—128 r. 5; 128 r. 6—129 r. 9; 136 r. 15, r. 21—157 r. 1, r. 10—12; 147 r. 19—148 r. 21; 151 r. 21—152 r. 5; 150 r. 17—19; 148 r. 21—149 r. 2; ed. Moravcsik, str. 122—124, 126, 134, 146, 150, 148; F. Rački, Documenta, str. 264—267, 358, 370—371, 401—402, 271—272, 417, 360, 291. Hrvatski prijevod objavio je Tomašić u VZA 20, 1918, str. 65—77, a slovenski prijevod pojedinih odlomaka Lj. Hauptmann (Buličev zbornik, 1924, str. 540—541) i Sovrè A. (kod Rus J., Kralji dinastije Vsevladičev, 1920, str. 191—194). Što se tiče podrobnosti prijevoda, spomenuo bih samo, da se kod formulacije o Avarima u A III 4 pridržavam Sovretove ispravke teksta οἱ ἐκ τῶς — οἱ ἐκ τῶς (vidi Rus J., n. dj., str. 119, 195), i da se prijevod formulacije o slanju darova u A III 6 oslanja na kod nepromijenjenog teksta nužnu pretpostavku, da je διαπεμπόμενον mediální a ne pasivni oblik (pasivna konstrukcija — prema kojoj bi arhonta neki drugi slao k arhontu Hrvatske — u suprotnosti je naime sa njegovom karakteristikom αὐτεξούσιον; prihvatljiva bi bila samo u vezi sa promjenom τὸν ἄρχοντα χρωβ. u τοῦ ἄρχοντος χρωβ.; onda bi tekst značio: »koji je bio i sam poslat zbog prijateljstva od arhonta Hrvatske«; ma da ima takva interpretacija oslonac u sadržaju čitavog pasusa kao produžetak prve alineje o seobi Hrvata iz Dalmacije u Panoniju i usprkos formalno maloj promjeni, sadržajno ona je ipak tolika, da je nije moguće podići iznad nivoa jedne labave hipoteze, jer je tekst Konstantinova rada sačuvan samo u jednoj nezavisnoj redakciji).

bio odličniji od ostalih zapadnih tema; a slavenski narodi osvojili su ga na ovaj način.

II. 1. Blizu Splita je grad, imenom Salona, djelo cara Dioklecijana. Pa i sam Split izgradio je Dioklecijan i imao ondje svoj carski dvor; a u Saloni su stanovali njegovi velikaši i mnogo naroda.

2. I bio je taj grad prijestonica čitave Dalmacije.

3. Svake bi se godine iz ostalih dalmatinskih gradova skupili konjanici, i iz Salone su ih poslali do tisuću, te su čuvali stražu na rijeci Dunavu zbog Avara.

4. (Avari su se naime zadržavali od Dunava dalje, gdje su danas Turci, živeći kao nomadi.) Oni pak, koji su svake godine dolazili iz Dalmacije, opazili su često s onu stranu rijeke stada i ljude. Poslije nekog vremena smislili su dakle, da se prevezu prijeko i da izvide, tko su oni, što tamo žive. Kad su se dakle prevezli, našli su avarske žene i djecu same, ljudi i za vojničku službu sposobni mladići bili su u ratu. Iznenadnim prepadom su ih dakle zarobili i vratili se bez smetnja i odveli taj plijen u Salonu. Kad su se zatim Avari vratili iz rata i vidjeli nesreću, koja ih je stigla, uznemirili su se, ali nisu znali, odakle ih je pogodio taj udarac. Odlučije dakle čekati na pravi trenutak, i da će iz njega sve doznati. Kad su dakle po običaju vojnici ponovo bili poslani iz Salone, ali nisu bili oni isti nego drugi, odlučili su i ovi isto kao oni. Kad su se dakle prevezli protiv onih (t. j. Avara) i naišli na njih zajedno skupljene, a ne,

I. 1. Da je car Dioklecijan vrlo zavolio pokrajinu Dalmaciju, zato je i doveo narod iz Rima i naselio ga zajedno s njihovim obiteljima u toj istoj dalmatinskoj pokrajini; ti su se i nazivali Romanima, jer su se preselili iz Rima, i nose to ime do danas. Dakle taj car Dioklecijan sagradio je također grad Split i podigao u njemu palaču, uzvišenu iznad svake hvale i opisa, čiju staru veličanstvenost još do danas pokazuju ostaci, premda ju je dugo vrijeme istrošilo...

2. Vlast Romana dopirala je pak do rijeke Dunava; i kad su se ti jednom htjeli prevesti preko rijeke i pogledati, tko stanuje na drugoj strani rijeke, našli su, kad su se prevezli, plemena Slovena, koji se nazivaju i Avari, koja su bila nenaoružana. Niti su ovi naime očekivali, da ima tko s onu stranu rijeke, niti oni s ovu stranu rijeke. Stoga su Romani našli Avare nenaoružane i nespremne za borbu, te su ih napali, nakupili plijena i roblja i vratili se. I otada su Romani učinili dvije izmjene: od uskrsa do uskrsa mijenjali su svoju vojsku, tako da su se međusobno sretali na veliku i svetu subotu, ti, koji su se vraćali sa strane, i oni, koji su odlazili na tu službu. Naime blizu mora, za tim (sc. Splitom) je grad, nazvan Salona, koji je velik kao pola Carigrada, gdje su se svi ti Romani skupili i naoružali, i kad su otišli odanle, išli su prema utvrđenom klancu, udaljenom od toga grada 4000 koraka; i taj se do sada naziva Kleisa (Klis, ključ), jer zatvara one, koji odlaze odanle. I odanle su otišli do rijeke. Pošto se dakle ta izmjena vršila mnogo godina, Slaveni, koji se zovu i Avari, na drugoj

kao prije, na raspršene, ne samo da nisu ništa obavili, nego su pretrpjeli najuzasnije od svega: Neki od njih bili su naime poklani, a ostali živi zarobljeni, i nitko od njih nije izmakao njihovim rukama. Kad su ih pak ispitali, tko i odakle su, razabrali, da su im oni nanijeli spomenutu nesreću, i kad su još ispitali, kakva je njihova domovina te su je od slušanja skoro zavoljeli, sve su još žive svezali i navukli njihova odijela onako kao oni, popeli se na njihove konje, sa zastavicama i ostalim znakovima, što su ih donijeli sobom, u rukama, digli su se svi u obliku vojske i uputili se prema Saloni. Kako su ispitivanjem saznali i za doba, u koje su se vojnici vraćali od Dunava (bila je to velika i sveta subota), došli su i upravo u taj dan. I kad su bili već negdje u blizini, veći se dio vojske sakrio: oko hiljadu njih pak, koji su uzeli radi prijekone konje i odijelo Dalmatinaca, podoše naprijed. Kad su oni iz grada prepoznali njihove znakove i odijelo, i budući da je bio i dan, u koji su se oni obično vraćali, otvoriše im gradska vrata i primiše ih s velikim veseljem. Oni pak, čim su ušli, zaposjedoše gradska vrata te javiše znakom događaj vojsci i urediše tako, da su zajedno provalili i ušli. Tada su poklali sve u gradu i odonda su zavladao čitavom pokrajinom Dalmacijom i utaborili se u njoj. Samo primorski gradovi nisu im se predali, nego su ih zadržali Romani, jer su imali izvor za svoj život u moru. Kad su Avari vidjeli, da je ta zemlja vrlo lijepa, utaboriše se u njoj.

strani rijeke domislili su se govoreći u sebi: da »ti Romani, kad su se prevezli i našli plijen, sada ne će prestati dolaziti preko rijeke k nama; i zato se moramo pripremiti protiv njih«. Tako su dakle zaključili Slaveni Avari. te su Romanima, kad su se prevezli, postavili zasjede te ih u borbi pobijedili. I kad su uzeli njihovo oružje i zastave i ostale bojne znakove, prevezli su se prije spomenuti Slaveni preko rijeke i došli u klanac. Kad su ih ugledali Romani, koji su bili ondje, i vidjeli zastave i oružje svojih ljudi, misleći, da su to njihovi ljudi, kad su gore spomenuti Slaveni stigli u klanac, pustili su ih da prođu mimo. Kad su pak prošli mimo, ovi su odmah protjerali Romane i zauzeli prije spomenuti grad Salonu. I za kratko vrijeme, otkako su se tu naselili, počeli su plijeniti Romane, one, koji su stanovali na poljima i u višim naseljima, poubijali su i zauzeli njihove krajeve. Ostali Romani spasili su se u gradove uz more te vladaju njima do sada...

3. Da je nakon vladavine bizantinskog cara Heraklija došla — na kakav način, hoću da kažem u zapisu o Hrvatima i Srbima — čitava Dalmacija i plemena oko nje, kao Hrvati, Srbi, Zahumci, Trebinjci, Konavljani, Dukljani, Neretvanci, koji se nazivaju i Pagani, pod vlast romejskog cara. Budući da je pak bizantinsko carstvo zbog lijenosti i

nehaja tadašnjih vladara, naročito pod Mihajlom Mucavim iz Amorija, pošlo gotovo po zlu, stanovnici dalmatinskih gradova su se osamostalili, tako da nisu bili podložni ni bizantinskom caru ni kome drugome, a i tamošnja plemena, Hrvati i Srbi, Zahumci i Trebinjci, Konavljani, Dukljani i Pagani zbacije uzde bizantinske vlasti sa sebe, živjeli su po svome i postali samostalni i nikome podložni. Vladare ta plemena, kako kažu, nemaju, osim županâ starješinâ, kao što je primjer i u ostalim slavenskim zemljama. Ipak se većina tih Slavena nije nikako krstila, nego je duže vremena ostala nekrštena. Za bogoljubivog cara Bazilija pak poslali su oni njemu poslanstvo s molbom i pozivom, da se pokrste njihovi nekršteni, jer hoće da budu kao i od početka podložni romejskom carstvu. Blaženi i slavni car ih je uslišao. Poslao je dvorskog čovjeka sa svećenicima i pokrstio sve, koji kod spomenutih plemena još nisu primili krst...

4. Da je grad Raguza... Raguzijci su pak sami u staro doba vladali gradom, nazvanim Pitaura; kad su pak Slaveni, koji su u tom tematu, zauzeli gradove, osvojili su i taj grad... A otkako su se preselili iz Salone u Raguza, ima do danas, t. j. sedme indikcije godine 6457, pet stotina godina...

31. O Hrvatima i pokrajini, u kojoj sada stanuju

III. 1. Hrvati su pak stanovali u ono vrijeme (2. s onu stranu Bavarske), gdje su danas Bjelohrvati. Jedan od njihovih rodova, naime petoro braće, Klukas i Lobelos i Kosentzes i Muhlo i Hrobatos, i dvije sestre, Tuga i Vuga, odijelili su se od njih i došli zajedno sa svojim narodom u Dalmaciju i našli Avare u posjedu te pokrajine.

II. 1. Da Hrvati, koji sada stanuju u dijelovima Dalmacije, potječu od nekrštenih Hrvata, nazvanih i »bijeli«, koji stanuju s onu stranu Turske, blizu Franačke i graniče sa Slavenima, nekrštenim Srbima. Ime »Hrvati« znači na slavenskom narječju toliko kao »oni, što imaju mnogo zemlje«. Ovi Hrvati bili su pribjegli romejskom caru Herakliju, još prije nego što su pribjegli Srbi istome caru Herakliju, u doba, kad

3. Pošto su neko vrijeme međusobno ratovali, pobijedili su Hrvati, neke su od Avara poklali, ostale prisilili da se pokore. Otada su u toj pokrajini zavladao Hrvati; (4. i sada još ima u Hrvatskoj potomaka Avara i vidi im se, da su Avari.)

5. (Ostali Hrvati ostali su pak blizu Franačke i nazivaju se danas Bjelohrvati ili bijeli Hrvati te imaju svog vlastitog arhonta; a podložni su Otonu, velikomu kralju Franačke i Saske, nekršteni su i žive u tazbini i prijateljstvu s Mađarima.)

6. (Od Hrvata pak, koji su došli u Dalmaciju, odijelio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom; a i oni su imali samostalnog arhonta, koji je također sam slao arhontu Hrvatske darove u ime prijateljstva.)

IV. 1. Neko vrijeme pak bili su (2. i) Hrvati u Dalmaciji podvrgnuti Francima. (2. kao i ranije u njihovoj domovini); Franci su pak prema njima bili tako okrutni, da su ubijali Hrvatima dojenčad te je bacali psima. Budući da Hrvati to od Franaka nisu mogli podnositi, pobunili su se protiv njih i ubili arhonte, koje su imali od njih. Zato se na njih digla iz Franačke velika vojska, i pošto su međusobno sedam godina ratovali, kasno i s mukom pobijedili su Hrvati i poubijali sve Franke i njihova arhonta, nazvanog Kotzilis.

3. Otada su ostali samostalni i slobodni te su iz Rima zatražili sv. krst, i poslali su im biskupe i pokrstili ih za vlade Porina, njihova arhonta.⁸

su Avari oružjem protjerali odanle Romane, koje bijaše onamo doveo car Dioklecijan i ondje im odredio boravišta. Zato su se i nazivali Romanima, jer su bili iz Rima i postali kolonisti u onim zemljama, to jest u Hrvatskoj i Srbiji, kako se danas nazivaju. Kad su prema tome Romani za vrijeme istoga cara Heraklija bili protjerani, ostalo je njihovo zemljište pusto. Tada su Hrvati na zapovijed cara Heraklija pograbili oružje, istjerali iz tih krajeva Avare i naselili se po naređenju cara Heraklija u zemlji Avara, gdje danas stanuju. A u to doba su Hrvati imali Porgina oca za vladara.

2. (Da velika Hrvatska, zvana i bijela, do danas nije krštena, kao ni susjedni joj Srbi. Ona podiže manje kornjaništva, istotako i pješadije, nego krštena Hrvatska, jer ih neprestano pljačkaju Franci i Mađari i Pečenezi).

3. (Hrvatski knez je od početka, to jest od vladanja cara Heraklija, podložan romejskome caru...)

2. Car Heraklije pak je poslao i doveo iz Rima svećenike i načinio od njih nadbiskupa i biskupa te svećenike i đakone, i pokrstio je Hrvate; a imali su ti Hrvati u to doba arhonta Porga.⁹

U svom djelu, kojim je udario temelje analizi Konstantinova djela *De administrando imperio*, Bury, koji brani Konstantinov izvještaj o dvostrukoj seobi Hrvata kao pouzdan, samo je ukratko obradio poglavlja o Hrvatima, iz kojih potječu gornji citati, i dalja poglavlja o Srbima i drugim jugoslavenskim plemenima uzduž jadranske obale.¹⁰ Manojlović pak, koji je Konstantinovo djelo analizirao mnogo detaljnije, izostavio je obradu upravo tih poglavlja. Tu tešku prazninu je nizom rasprava ispunio Lj. Hauptmann.¹¹ Premda su se njegovim rezultatima u pogledu naseljavanja Hrvata više puta odupirali,¹² ipak nije nitko njegovu analizu zamijenio sličnim pokušajem. Njegove rasprave su zbog toga, pored Buryjeve skice, nužna polazna točka za tekstno-kritičku raspravu o postavljenom pitanju.

Odnos obiju navedenih redakcijâ o padu Dalmacije i dolasku Hrvata obradio je već Bury.¹³ S obzirom na činjenicu, da se pisac u 29. pogl. izričito poziva na nastavak u 31. i 32. pogl. (vidi B I 3)¹⁴, i da na drugoj strani 30. pogl. rekapitulira prvi dio 29. pogl. i priličan dio 31. pogl., dokazao je, da 29. i 31. pogl. predstavljaju cjelinu, napisanu između 1. IX. 948 i 31. VII. 949. Vrijeme postanka navodi sam autor u 29. pogl. (B I 3).¹⁵ U tu cjelinu je dakle 30. pogl. koje ju je razbilo, ubačeno tek kasnije. To ubačeno poglavlje je po Buryjevu mišljenju postalo poslije jeseni 950, a po svoj prilici ne prije 951; njegov pisac naime pripovijeda, da su Bijeli Hrvati »podložni Otonu velikomu kralju Franačke i Saske«.¹⁶ Sjeverni Hrvati žive naime u Češkoj i istočno odanle, a Boleslava Češkoga je Oton pokorio tek ljeti 950. Dotle je ovaj od velikog slavenskog ustanka u prvoj godini Otonove vladave g. 956 vladao kao nezavisan vladalac bez obzira na to, što se njegov brat i prethodnik Vaclav (umro 929) g. 929 već pokorio njemačkom kralju Henriku I.¹⁷

Hauptmann je uspio da još detaljnijom analizom 30. pogl. točnije pokaže vrijeme, u koje je bila napisana nova redakcija izvještaja o Hrvatima.¹⁸ Pri svom datiranju on polazi od Konstantinova različitog izvještaja o odnosu Bijelih Hrvata prema Nijemcima i Mađarima u 30. odnosno 31. pogl. U 31. pogl. za koje znamo da je bilo napisano 948/49, dakle prije nego što je Češka bila pokorena, priča o tome, da Hrvate često napadaju Nijemci, Mađari i Pečenezi (B II 2).¹⁹ U 30. poglavlju, međutim, spominje pored *p o d l o ž n o s t i* Otonu Velikomu i prijateljske gozbe i ženidbe sjevernih Hrvata s Mađarima

¹⁰ Bury I. B., n. n. mj., str. 524—525, 556—561, 574 (odn. 97—98, 126—130, 141).

¹¹ Hauptmann Lj., Dolazak str. 86—127; Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa, Rešetarov zbornik, 1931, str. 17—24; Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3, 1935, str. 95—127, 315—355; Seoba Hrvata i Srba, Jugosl. istor. časopis 3, 1937, str. 30—71; Die Einwanderung der Kroaten in Dalmatien, Neue Ordnung, 8. III. 1942; Die Abstammung der Kroaten im Lichte slawischer Staatenbildung, ibid., 15. III. 1942; Die Kroaten im Wandel der Jahrhunderte, 1944, str. 11—15; Vidi i nap. 6.

¹² Vidi Hauptmann Lj., JIČ 3, 1937, str. 5—31 i ondje navedenu literaturu: za kasnije doba v. literaturu, navedenu gore u nap. 6.

¹³ Bury I. B., n. n. mj., str. 524—525, 556—561 (odn. 97—98, 126—131).

¹⁴ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 128 r. 8—9.

¹⁵ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 137 r. 11—12.

¹⁶ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 144 r. 9—10.

¹⁷ Novotný V., České dějiny I/1, 1912, str. 467—489.

¹⁸ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 96—101.

¹⁹ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 152 r. 2—3.

(A III 5).²⁰ Svakako ta razlika u opisu pretpostavlja promjenu u političkom položaju sjevernih Hrvata ne samo u njihovu odnosu prema Nijemcima, već i prema Mađarima. Budući da se ti odnosi između Čeha i Nijemaca za čitavo vrijeme Otonove vlade sve do 950 nisu baš ništa izmijenili, morao je dakle izvještaj u 30. pogl. nastati poslije 950; promjena u odnosima prema Mađarima mogla je, međutim, nastati tek poslije 955, kad nakon bitke kod Augsburga nalazimo Mađare također u prijateljskim odnosima s Nijemcima. Time dolazi Hauptmann do zaključka, da je 30. pogl. nastalo tek poslije 955. Labuda G. doduše u svom opsežnom djelu o Samu dokazuje, da je 30. poglavlje nastalo ne samo prije 955, nego čak prije 950.²¹ Ali ako on tvrdi, da su Česi bili podložni Nijemcima već od 929, bez obzira na češku bunu 936, i da je izvještaj o Otonu kao vrhovnom češkom gospodararu mogao nastati i prije g. 950., i to pod utjecajem njemačkog poslanstva u Carigrad 949,²² sva su ta tvrđenja nemoguća s obzirom na drukčiji opis njemačko-čeških odnosa u datiranom 31. pogl. 948/49. Istotako se njegovo dokazivanje iz mađarsko-češkoga prijateljstva, spomenutog u 30. pogl., zbog kojega bi 30. pogl. trebalo da je nastalo prije 950, kada su bili kako Česi tako i Mađari neprijatelji Nijemaca, razbija na izvještaju 31. pogl., da su 948/49 pored Nijemaca i Mađari napali na Čehe;²³ obrnuto pak se u 30. pogl. spominje prijateljstvo s Mađarima uporedo s p o k o r n o š ć u Nijemcima.

Hauptmann je, oslanjajući se na naslov Ὀτῶ τῶ μεγάλῳ ἑγγι Φραγγίας καὶ τῆς Σαξίας koji shvaća kao »Otonu Velikom. kralju...«, a ne »Otonu, velikom kralju...«, dokazivao, da je 30. pogl. moglo nastati tek poslije 962, kada je Oton bio krunisan za cara. Tek tada se naime za nj učvrstio epitet »Veliki«.²⁴ Taj dio Hauptmannove argumentacije je također naišao na prigovore i sumnju,²⁵ i to bar s nekim većim opravdanjem nego kod njenog prvog dijela. Hauptmannova argumentacija se doduše zaista na prvi pogled čini dobro izgrađena: epitet ὁ μέγας se u De administrando imperio na raznim mjestima upotrebljava bez sumnje u različitim značenjima. Da se među njima nalazi i značenje »Veliki«, dokazuje nesumnjivo način povezivanja tog epiteta s Konstantinom Velikom.²⁶ U slučaju, kad su slijedila dva vladara s istim imenom, Konstantin upotrebljava epitet ὁ μέγας i u značenju »stari« ili možda čak »djed«;²⁷ kod Otona I. dodavanje epiteta »stari« za Konstantinova života († 9. XI. 959) nije dakako imalo nikakva smisla, jer je u času Konstantinove smrti Oton II. imao tek 4 godine.²⁸ Na treći način upotrebe epiteta ὁ μέγας u Konstantinovu djelu nailazimo, međutim, u vezi s mađarskim »velikim knezom Arpadom«: Ἀρπαδῆς ὁ μέγας Τουρκίας ἄρχων.²⁹ To svakako ne znači

²⁰ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 144 r. 12—13.

²¹ Labuda G., n. dj. str. 228—250.

²² Labuda G., n. dj. str. 215—216, nap. 59.

²³ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 152 r. 2—3.

²⁴ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 96—101.

²⁵ Labuda G., n. dj. str. 229, nap. 88; drukčije međutim isti pisac str. 215—216, nap. 59.

²⁶ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 100 i nap. 69.

²⁷ Manojlović G., Rad JAZU 186, 1911, str. 140 i d., 147; Hauptmann Lj., Dolazak, str. 99—100.

²⁸ Roden potkraj 955; Uhlirz K., Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III., I, 1902, str. 1—2.

²⁹ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 174 r. 22.

»Arpad Veliki, knez mađarski«, već »Arpad, veliki knez Mađara«, t. j. knez iznad ostalih mađarskih plemenskih kneževa. Postanak i značenje tog Arpadova naslova objašnjava i dokazuje njegova šira veza. Upravo ispred toga³⁰ se naime u djelu obrađuju mađarski plemenski kneževi i njihov položaj, tako da je takvo izuzimanje Arpada, koji nije bio samo jedan od jednakih, bilo upravo nužno za jasnu sliku mađarskih prilika. Oslanjajući se na naslov, što ga je u sredini X. stoljeća bizantinska diplomacija upotrebljavala za njemačkoga kralja. Hauptmann dokazuje, da se kod Otona ne radi o naslovu »veliki kralj«, jer je za njemačkog kralja našao samo naslov »kralj«. ³¹ Tako bi dakle ostala samo prva mogućnost, da je naime autor epitet $\acute{\omicron} \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ upotrebio na tom mjestu u značenju »Veliki« upravo s obzirom na Otonovu ličnost. Usprkos tome, što šira veza na tom mjestu zaista ne traži za Otona u okviru njemačkih vojvoda epitet »veliki kralj«, kao što to vrijedi za Arpada, te je Hauptmannovo mišljenje o značenju epiteta $\acute{\omicron} \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ s obzirom na to sasvim vjerojatno, ipak ono nije čvrsto dokazano. Na jednoj se strani epitet $\acute{\omicron} \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ upotrebljava u značenju »Veliki« nesumnjivo samo kod Konstantina Velikog;³² kod Karla Velikog je barem otvorena i mogućnost, da se radi samo o značenju »stari« za razliku od njegovih potomaka istoga imena;³³ svuda drugdje radi se ili o značenju »stari« ili je pak taj epitet vezan uz naslov, a ne neposredno uz ličnost (veliki knez. ³⁴ veliki imperator ³⁵). Upotreba u značenju »Veliki« s obzirom na ličnost Otona I. bila bi dakle svakako vrlo izuzetna. S druge pak strane bizantinska diplomacija upotrebljava naslov »kralj« — $\acute{\rho}\acute{\eta}\xi$ — i za njemačke vojvode.³⁶ tako da bi za točno opredjeljenje Otonova položaja bilo ipak potrebno da se upotrebi naslov »veliki kralj«. iako se u diplomaciji — gdje naravno zabune nisu ni bile moguće — s l u ž b e n o nije upotrebljavao.

Bez obzira na spornost Hauptmannove argumentacije što se tiče epiteta $\acute{\omicron} \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$, po mom je mišljenju ipak točna njegova teza, da je 30. poglavlje moglo nastati tek poslije smrti Konstantina Porfirogeneta te da je ušlo u De administrando imperio na sličan način, kao i poglavlje iz doba Nikefora Foke (963—973) u njegovo drugo djelo De caerimoniis.³⁷ Već činjenica, što 30. pogl. potječe iz doba poslije 955, pobuđuje sumnju, da ga je napisao Konstantin Porfirogenet. Iako je naime djelo izrazito nedovršeno, napisana su inače sva poglavlja između 948 i 952.³⁸ Tu sumnju potkrepljuje i cjelokupna kompozicija 30. pogl. s jedne, a 29. 51—56. pogl. s druge strane. U 51—56. pogl. nastupaju Bizantinci svuda kao odlučujući faktor: kod dolaska i krštenja Hrvata i Srba i kao njihovi vrhovni gospodari. U 30. pogl. se Bizantinci, međutim, uopće ne osjećaju: Hrvati dolaze sami, krštenje dobivaju sami od Rima, isprva su nezavisni, zatim pod Francima, a poslije toga opet samostalni. Čini se nemogućim,

³⁰ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 174 r. 12—21.

³¹ Konstantin Porf., n. n. mj. I, str. 689 r. 4—12, za g. 949, i 691 r. 13—20, za g. 956.

³² V. nap. 26.

³³ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 100 i nap. 67.

³⁴ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 98.

³⁵ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 100 i nap. 68, 70, 71.

³⁶ Konstantin Porfirogenet, n. n. mj. I, str. 689 (εις τὸν ρῆγα Βασιούρη).

³⁷ Pogl. 96, v. Krumbacher K., Geschichte der byzantinischen Literatur, 1897, str. 255.

³⁸ Bury I. B., n. n. mj. str. 574 (141).

da bi taj drugi koncept izradio isti čovjek, koji je tako ustrajno isticao značenje cara Heraklija i Bizanta u prvom. Dakle i sadržaj govori protiv toga, da bi autor 30. pogl. bio zaista Konstantin, koji je napisao pogl. 29., 31—36.

U vezi s Labudovom obradom pitanja kritike teksta moramo, međutim, odnos između obje redakcije istražiti još nešto potanije. Gotovo ne zadirući u potanju analizu — a gdje se on ipak upušta u nju, griješi gotovo svuda zbog svoje površnosti i lošeg shvaćanja starije jugoslavenske literature — Labuda pokušava naime da odnos između obje redakcije riješi »širokopotezno«. Oslonio se jednostavno na činjenicu, da u 30. pogl. pojedine alineje ne počinju sa *ἰστῆρον ὅτι* odnosno *ἔτι*, kao inače u većini poglavlja djela *De administrando imperio*. Zbog te razlike, koju Bury u svom djelu zaista nije objasnio na zadovoljavajući način, Labuda tvrdi (misléći, da je 30. pogl. jedini primjer te vrste u drugom dijelu *De administrando imperio*), da 30. pogl. potječe iz drugoga Konstantinova djela, *De thematibus*, odakle je zabunom zalutalo između 29. i 31. pogl. *De administrando imperio*. Jedini dokaz za tu tvrdnju mu je spomenuto nedostajanje uvodnih riječi *ἰστῆρον ὅτι* odnosno *ἔτι*, kojih nema ni u djelu *De thematibus*. Kao dopunski dokaz on navodi još to, što u opisu bizantinskih temata zaista nedostaje opis dalmatinskih gradova. To poglavlje bilo je po Labudovu mišljenju prema tome u cijelosti gotovo već 944 (zajedno s ostalim poglavljima djela *De thematibus*): 29. i 31. pogl. su dakle kasnija »čitavim nizom izvora dopunjena« verzija tog prvobitnog teksta.³⁹

Međutim, pogrešna je već sama polazna točka tog Labudova tumačenja. Bury⁴⁰ zaista nije umio da objasni, šta je sa spomenutim stilskim razlikama. Držao je, da se kod odsječaka sa *ἰστῆρον ὅτι* odnosno *ἔτι* radi o bilješkama, što ih je car imao već u prvobitnom konceptu pripremljene za djelo, kod ostalih pak o kasnijim dodacima, prije svega o ekscerptima iz knjiga. Kasnija analiza djela *De administrando imperio* pokazala je, da je takvo tumačenje pogrešno. Već Tomašić⁴¹ ga je opravdano karakterizirao kao nategnuto. Ujedno je on dokazao, da tih uvodnih riječca nema samo ondje »gdje je tekst očigledno obrađen«, bilo da se radi o čitavim poglavljima, bilo samo o njihovim većim dijelovima. Primjere za takav završen rad navodi naročito u prvim poglavljima spisa: vrlo lijep primjer završene obrade skupljenog gradiva pruža međutim i u drugom dijelu *De administrando imperio* (od 37. pogl. dalje) 43. poglavlje, koje — istotako kao ni 30. pogl. — nema tih riječca u početku odsječaka, a uvod u nj pokazuje, da se radi zaista o definitivnoj carevoj redakciji. Labuda dakle griješi također, kad tvrdi, da u drugom dijelu *De administrando imperio* nema poglavlja bez tih riječca u početku alineja.

Ali i konkretno poređenje obju redakcija izvještaja o naseljavanju Hrvata međusobno i s djelom *De thematibus* dokazuje, da je Labudova pretpostavka zaista bez osnove i pogrešna:

1. Ni po sadržaju, ni po obliku 30. pogl. *De administrando imperio* ne spada u djelo *De thematibus*. Po sadržaju ne ide zbog toga, što je to djelo posvećeno prije svega geografskom opisu pokrajina bizantinske države (za razliku od *De administrando imperio*, koje opisuje d r u g e narode i bizantinski odnos

³⁹ Labuda G., n. dj., str. 230—233.

⁴⁰ Bury I. B., n. n. mj., str. 338—339 (109—110).

⁴¹ Tomašić N., Život i djela cara Konstantina VII. Porfirogenita, VZA 20, 1918, str. 14—18.

prema njima te se interesuje prije svega za historijske momente); po obliku ne spada onamo, jer je opis u *De thematibus* suhoparan, škrt i kratak, ograničen na mnogim mjestima samo na nabiranje,⁴² te se bazira gotovo isključivo samo na književnim izvorima.⁴³ Pogl. 30. ne spominje Bizant nigdje osim na svršetku, gdje pripovijeda, da je car Bazilije I. (867—886) odredio, da moraju Bizantu podložni obalni gradovi plaćati Slavenima danak (!); opisuje samo tuđe narode i bizantinski odnos prema njima; većina teksta posvećena je historiji. Svrha, izražena u uvodu u to poglavlje (da opiše, kako »su Slaveni osvojili« Dalmaciju),⁴⁴ upravo isključuje mogućnost, da bi to poglavlje bilo istrgnuto iz geografskog opisa bizantinskih temata. Tekst je sočan te se u prvoj polovini poglavlja bazira gotovo isključivo samo na narodnom predanju — sve dosadašnje traganje za književnim predlošcima ostalo je bez uspjeha. Sve to harmonički uvrštava ovo poglavlje u čitav koncept i način rada za *De administrando imperio*.

2. Koliko-toliko detaljni studij sadržajnog odnosa između 29. i 31. pogl. s jedne i 30. pogl. s druge strane nepobitno dokazuje, da su prva dva starija. Karakteristično je već to, kako je obrađena tradicija o padu Dalmacije i Salone u 29. i 30. pogl. Po Buryjevu mišljenju radi se kod oba izvještaja o dvije reprodukcije istoga dokumenta.⁴⁵ Srodnost među njima je zaista vanredna. Uza sve to ipak 29. pogl. pokazuje karakteristične crte običnog neuređenog ekscerpta, u koji su dodane za Konstantinovo pisanje karakteristične »filološke« primjedbe o raznim imenima (Romani; Klis; Slaveni, koji se zovu i Avari), dok u 30. pogl. nalazimo mnogo logičniji redosljed događaja, tješnji naslon na živo pripovijedanje narodne tradicije (prvi napad stražara na Avare, opis zauzeća grada Salone na veliku subotu). U 29. pogl. događaji su raspoređeni očito ispremiješano, za narodnu tradiciju upravo nevjerovatno: počinje se opisom Romana u Dalmaciji, koje je onamo — u Split i Duklju — tobože doveo Dioklecijan iz Rima. Poslije govora o tome, da je vlast tih Romana dopirala do Dunava, prelazi odmah na romanski napad na »slavenske narode, koji se zovu i Avari«, za koje Romani začudo nisu znali, da žive s onu stranu rijeke, kao ni oni za ove, iako znamo o mnogo starijim međusobnim borbama upravo u Dalmaciji. Posljedica pobjede nad »Slavenima« odnosno toga, što su Romani saznali, da druga strana Dunava nije nenastanjena, trebalo bi da bude formiranje stalne straže na Dunavu. Tek poslije toga spominje se Salona, gdje se ta straža svake godine na veliku subotu skupljala i mijenjala. Tek onda, kad se to stražarenje obavljalo već mnogo godina, treba da su se Slaveni odnosno Avari odjednom sjetili njihova prvog napada i pogodili, da Romani, koji su jednom našli plijen, više ne će odustati. Stoga su oni Romane, koji su zaista upravo onda iznova prešli rijeku, iznenadili i potukli, a zatim pošli prema Saloni, zauzeli grad i čitavu Dalmaciju. U svom osnovnom zapletu izvještaj je u najmanju ruku nejasan: ako su se Romani samo jedan put prevezli preko rijeke, kako je moguće, da poslije mnogo godina Slaveni govore, da Romani ne će prestati s napadima; ako su prelazili rijeku svake godine, zašto im je bilo

⁴² Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 11—64; na 42 stranice bonnskog izdanja opisano je 29 temata!

⁴³ Krumbacher K., n. dj., str. 253—254.

⁴⁴ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 141 r. 1—2.

⁴⁵ Bury I. B., n. n. mj., str. 524, 560 (97, 129).

potrebno da se sjete prvog napada (glagol je u aoristu, a ne u imperfektu, označuje dakle jednokratnu radnju!). — Izvještaj 30. pogl. je, naprotiv, sasvim jasan i logičan. Počinje se opisom geografskog položaja Dalmacije, a zatim prelazi na opis Salone, njezine stalne straže, slučajnog prijelaza preko Dunava, koji uspijeva, jer su na avarskoj strani kod kuće samo žene s djecom: zatim prelazi odmah na avarsku osvetu, koja stiže već narednu izmjenu straže te živo opisuje pad Salone. Recimo, da bi bila i istina ono, što misli Bury, da se obje redakcije oslanjaju na isti izvor, ipak je isključeno, da bi iz već logično uređenog izvještaja u 30. pogl. mogla nastati zbrka u 29. pogl. Ne toliko onaj red u događajima, što bi ga mogao unijeti i autor 30. pogl., koliko novi narodno-pripovjedni elementi, kojih u 29. pogl. još nema, povezani upravo tim logičnim redosljedom događaja (napad na Avare!), dokazuju, da je prvobitni predložak, upotrebljen za 29. pogl., u najmanju ruku bitno dopunjen novim gradivom narodnog predanja u Dalmaciji, ako ne čak i zamijenjen novom redakcijom dalmatinskog narodnog predanja o padu Salone. Odnos između oba momenta, koji su utjecali na preradu starije redakcije, teško je odrediti: dok novi narodni elementi govore uvjerljivo za utjecaj novih podataka iz same Dalmacije, čini se, da se barem u uklanjanju Slavena iz događaja ispoljava i utjecaj autora. Tek slavenskom pobjedom nad Avarima naime Slaveni, po koncepciji 30. pogl., osvajaju Dalmaciju; tekst bizantinskog izvora u drugom dijelu 30. pogl.⁴⁶ pokazuje, da njegov autor i Hrvate smatra samo jednom, svim ostalima jednakom skupinom među dalmatinskim Slavenima. Kad autor ne bi kod Avara uklonio njihovo istovječivanje sa Slavenima, mogao bi opis osvajanja Dalmacije od strane Slavena prestati već zauzimanjem Salone: osvajanje Dalmacije od strane Slavena ne bi dakako u tom slučaju moglo biti centralni predmet toga poglavlja, kako je navedeno u njegovu uvodu.

Ako tu analizu proširimo još na poređenje s 31. pogl., vidimo prije svega, kako je pogrešna tvrdnja, da je 31. pogl. u poređenju s 30. pogl. prošireno čitavim nizom novih izvora. U 30. pogl. se u historijskom dijelu, namijenjenom opisu toga, kako su Slaveni osvojili Dalmaciju, autor očigledno namjerno ograničuje na vrijeme do njihove emancipacije od Franaka, koju on po narodnoj tradiciji stavlja nešto prerano, u prvu polovinu IX. stoljeća. Međutim, sve stvarne novosti 31. pogl., kojih u 30. pogl. ne nalazimo, iz kasnijeg su doba (dolazak sveca Martina, opis hrvatske vojničke snage).⁴⁷ Obrnuto pak poređivanjem 30. pogl. s odgovarajućim dijelovima 29. i 31. pogl. nalazimo u prvom niz ispravljenih i potpuno novih vijesti: upotpunjena je već priča o padu Salone. Dok je Bijela Hrvatska u 31. pogl. lokalizirana po dalmatinskom izvještaju (iza Mađarske), u 30. pogl. je smještena po novom izvještaju iz Mletaka (iza Bavarske).⁴⁸ Izvještaj o bijelim Hrvatima⁴⁹ je i inače izmijenjen s obzirom na njihov novi položaj (vidi gore). Upotpunjen je izvještaj o seobi Hrvata,⁵⁰ preraden izvještaj o pokršćavanju.⁵¹ Nanovo su uneseni podaci o ostacima Avara

⁴⁶ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 145 r. 10—11, 146 r. 15 i 25, 147 r. 3 i 8.

⁴⁷ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 149 r. 9—151 r. 20.

⁴⁸ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 143 r. 20—21.

⁴⁹ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 144 r. 7—12.

⁵⁰ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 143 r. 21—144 r. 6.

⁵¹ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 145 r. 2—5.

među Hrvatima,⁵² o seobi dijela Hrvata u Panoniju i Ilirik,⁵³ o hrvatskoj podložnosti Francima i o ustanku protiv njih,⁵⁴ o podjeli Hrvatske na župe,⁵⁵ o položaju Hrvatske i susjednih Slavena⁵⁶ i o slavenskim odnosima prema bizantinskim gradovima u Dalmaciji.⁵⁷ Sve to dakle pokazuje, da je u 30. pogl. sačuvana mlađa redakcija izvještaja; ali i to, da je između zapisa prve i druge redakcije moralo proći barem nekoliko godina, koje su se u koječemu iskoristile za dobivanje novih izvještaja i za ispravljanje starih.

Ipak bi se ovom zaključku mogao još uvijek netko usprotiviti, jer su tobože neke vijesti i za starije doba u 31. pogl. ipak konkretnije nego u 30. pogl., tako na pr. o bijegu Hrvata Herakliju,⁵⁸ o ulozi toga cara u hrvatskoj borbi s Avarama i kod pokrštavanja Hrvata,⁵⁹ o bizantinskoj vrhovnoj vlasti nad Hrvatskom i hrvatskim vladarem,⁶⁰ o Porginu ocu i Porgi samom.⁶¹ Da bismo o tim razlikama mogli izreći čvrst sud, moram opet po Hauptmannovu primjeru⁶² — samo nešto upotpunjenom — uzeti u tom poređivanju u obzir još 32. poglavlje De administrando imperio, koje govori o seobi Srba:

Seoba Hrvata

Seoba Srba

A. pogl. 30.	B. pogl. 31.	C. pogl. 32
1. Hrvati	Hrvati	Srbi
2. su iz Bijele Hrvatske (s onu stranu Bavar-ske)	su iz Bijele Hrvatske (s onu stranu Mađarske, blizu Franačke, u susjedstvu — polapskih — Srba)	su iz Bijele Srbije (s onu stranu Mađarske, u zemlji Boiki, graničeći se s Francima i Bijelom Hrvatskom)
3. došli u Dalmaciju (poslije pada Salone, t. j. u doba cara Heraklija)	pobjegli k bizantinskom caru Herakliju	pobjegli k bizantinskom caru Herakliju
4. pod vodstvom petoro braće i dviju sestara (Klukas, Lovelos, Kocesences, Muhlo, Hrovatos; Tuga, Vuga).	pod vodstvom Porgina oca.	pod vodstvom jednog od oba brata, koji su u Bijeloj Srbiji naslijedili svo-ga oca.
5. Tamo su našli Avare, u daljoj ih borbi djelomično protjerali, djelomično pokorili.	Po Heraklijevu nalogu istjerali su Avare iz Dalmacije	Heraklije ih je nastanio najprije u kraju, koji se odonda naziva Srpčište (Σέρβλια) u solunskoj pokrajini, ali su se s carevom dozvolom uskoro u-

⁵² Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 144 r. 6—7.

⁵³ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 144 r. 12—16.

⁵⁴ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 144 r. 16—154 r. 2.

⁵⁵ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 145 r. 5—10.

⁵⁶ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 145 r. 10—146 r. 16.

⁵⁷ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 146 r. 16—147 r. 18.

⁵⁸ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 148, r. 6—7.

⁵⁹ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 148 r. 16—17 i 21—22.

⁶⁰ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 149 r. 4—5 i 150 r. 17—19.

⁶¹ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 148 r. 21 i 149 r. 2.

⁶² Hauptmann Lj. Rešetarov zbornik. 1931. str. 18—19.

6. Onda Hrvati vladaju tom zemljom. te su se po nalogu cara Heraklija naselili u toj pokrajini. putili kući: na putu su se predomislili i preko beogradskog stratega ponovo se obratili Herakliju, koji ih je kao svoje podložnike naselio u sadašnjoj Srbiji, Paganiji, Zahumlju, Travuniji i u zemlji Konavljana. Poslije smrti kneza »koji se sklonio caru, zavladao je po nasljedstvu njegov sin, zatim opet unuk i tako dalje redom kneževi iz njegova roda. Poslije nekoliko godina rodio se Višeslav, a od ovoga Vlastimir, i do vremena toga Vlastimira živjeli su Bugari mirno sa Srbima kao susjedi i međaši, voleći se međusobno, podvrgnuti i pokorni romejskim carevima, koji su im činili dobročinstva«. Zatim slijedi opis borbi između Srba i Bugara u IX. i X. stoljeću (od Vlastimira do Časlava), u kojima je bila Srbija ponovo podvrgnuta Bugarima, na kraju za nekoliko godina (924—927/8) čak i bez svoga kneza priključena Bugarskoj. A iza tog podrobnog opisa slijedi rečenica:« Srpski knez je od početka, to jest od vlade cara Heraklija, podvrgnut romejskom caru i nikada nije slušao bugarskoga kana«.
7. Neko vrijeme bili su samostalni, a zatim su došli pod Franke. Zbog franačkog nasilja su se pobunili i ostali odonda samostalni i nezavisni (αὐτοδέσποτοι καὶ αὐτόνομοι). »Hrvatski knez je od početka, to jest od vlade cara Heraklija, podložan romejskom caru i nikada nije slušao bugarskoga kana«.
8. Molili su iz Rima za krst. I poslali su im biskupe i pokrstili ih za vladanja njihova kneza Borne (Πορίνου). Car Heraklije im je za vladanja kneza Porže (Ποργά) poslao i doveo iz Rima svećenike, učinio od njih nadbiskupa i biskupa i svećenike i dakone te je pokrstio Hrvate. Car (Heraklije) poslao im je svećenike iz Rima i pokrstio ih.

Poređenje obaju starijih tekstova B i C dat će nam osnovu za prosuđivanje odnosa između B i A.⁶³ U C 2 Konstantin polapske Srbe smješta u Češku, gdje je živio dio Hrvata, o kojima je imao izvještaj, da su se sa sjevera doselili na Jadran. Pretpostavka, da Konstantinove Boike valja tražiti u istočnoj Galiciji, u suprotnosti je s drugim Konstantinovim navodima o prvobitnoj domovini Srba, a Baradino istovještavanje Boici = Vilci (Vilki, Veleti i sl.)⁶⁴ ne može se prihvatiti, jer u Boika nedostaje za Velete u svim oblicima njihova imena tako značajni glas -l-. Ali je prije svega zbog potpune sličnosti slova ζ i μ u grčkoj grafiji X. st.⁶⁵ jedino vjerojatno rješenje, da su Boiki stvarno Boimi, dakle Česi.⁶⁶ Dakako, Srba u Češkoj stvarno nije nikada ni bilo. C 3 odgovara potpuno B 5; C 4 je bez svakog realnog sadržaja, jer C 7 dokazuje, da je Konstantin imao konkretne izvještaje o srpskim kneževima tek od Višeslava dalje;⁶⁷ pripovijedanje u C 4 je dakle čisto Konstantinovo tumačenje podjele Srba i seobe jednog dijela na jug. C 5 je istotako vještačka Konstantinova konstrukcija, da bi protumačio topografsko ime Serblia — takvih narodnih etimologija nalazimo u De administrando imperio čitav niz. Historijski »podaci« u C 6 opet se u tačine poklapaju sa sadržajem u B 6, dok se geografski dio tog odsječka odnosi svakako samo na razvitak Srba do X. st. te neposredno poslije naseljenja ime jednog jedinog plemena nije moglo pokriti tako opsežnu površinu, kad još mnogo kasnije na istom prostoru nalazimo i imena manjih plemenskih jedinica;⁶⁸ vijest je sigurno nehistorijska već zbog toga, što za vlade Heraklija Singidunum sigurno nije bio više u bizantinskim rukama te nije tamo bilo nikakvog bizantinskog stratega. Singidunum se u bizantinskim obrambenim borbama protiv avarsko-slavenskih navala spominje posljednji put o. 600; kad je Heraklije došao na vlast, bizantinska je vlast na Balkanskom poluotoku bila skršena te se osnivanjem temata uspostavila tek u drugoj polovini VII. stoljeća.⁶⁹ Najvažnije je, međutim, to da nam završna rečenica kod C 7 — s izuzetkom srpskog imena doslovce preuzeta iz B 7 — jasno dokazuje carevu tendenciju da prikaže Srbe kao bizantinske podložnike. Njegov tekst nema samo historijsko značenje, već predstavlja i — uputstvo za bizantinsku vanjsku politiku! Zato se u korist svojih političkih težnji Konstantin nije nimalo plašio da događaje prekrije tendencioznom, s historijskim razvojem nespojivim tvrdnjama općega karaktera. Tako je i zaključna tvrdnja alineje C 7 nespojiva s vlastitim Konstantinovim potankim opisom odnosa između Srba i Bugara u istoj alineji. Najzad je i C 8 samo kopija B 8, jer su Srbi bili stvarno u širokom opsegu kršteni tek u IX. stoljeću.⁷⁰ Heraklije doduše zaista do 638 nije

⁶³ Isp. u ovom: Hauptmann Lj., Rešetarov zbornik, 1931, str. 19—20; isti. Dolazak, str. 125; isti, JIČ 5, 1937, str. 46—47; Labuda G., n. dj., str. 240—254.

⁶⁴ Barada M., Seoba Hrvata i Srba, Nastavni vjesnik 42, 1933/34, str. 177—179.

⁶⁵ Thompson E. M., Paleografia greca e latina, 4. izd. (G. C. Bascapé), 1940, tabela grčkih slova uz str. 116.

⁶⁶ Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45, str. 98.

⁶⁷ V. o tome Ostrogorski G., Porfirogenitova hronika srpskih vladara i njeni hronološki podaci, IČ 1, 1949, str. 24—29.

⁶⁸ Konstantin Porf., De administrando imperio, pogl. 29—36.

⁶⁹ Ostrogorski G., Uticaj Slovena na društveni preobražaj Vizantije, IG 1948, br. 1, str. 12—21.

⁷⁰ Jireček C., Geschichte der Serben, I, 1911, str. 172—175 (u Radonićevu prevodu, Istorija Srba I, 2. izd. 1952, str. 97—99).

bio s Rimom u tako oštrom sporu, da ne bi mogao dobiti misionare iz Rima,⁷¹ ali nije imao nikakove mogućnosti da ih pošalje među Srbe, jer su Bizantinci čak slavenska plemena u neposrednom zaleđu Soluna podjarmili tek od sredine VII. st. dalje.⁷² Budući da crkvena terminologija kod Srba ukazuje djelomično na zapadni izvor,⁷³ jasno je osim toga, da se široko pokrštavanje Srba moglo izvršiti tek poslije pokrštavanja Hrvata.

Ovim poređenjem utvrdili smo dakle dva momenta, koji će nam služiti kao metodička uputstva pri upoređivanju A i B:

a) U Konstantinovoj obradi srpske povijesti vidimo izrazito tendenciozno isticanje bizantinske vrhovne vlasti nad Srbima općenito i uloge Heraklija u prvo doba srpske historije posebice.

b) O srpskoj povijesti prije početka IX. st. Konstantin nije imao doduše nikakvih srpskih podataka, ali zato ipak nije propustio da je prikaže. Oslonio se u starije doba s jedne strane na bizantinsku državnopravnu tradiciju, s druge na etimologiziranje, a s treće strane koristio se vijestima o Hrvatima. Kao osnova za tu upotrebu hrvatskoga predanja služila mu je svakako činjenica, što Srbi žive u susjedstvu s Hrvatima kako u polapskim zemljama tako i na Balkanu. Na to ukazuje i činjenica, da se svi bitni elementi seobe Srba navode po prvi put već u vezi sa korišćenjem hrvatskog predanja (B II 1—2). Na ta tri temelja je on sam iskonstruirao srpsku povijest između početka VII. i kraja VIII. stoljeća.

O dvostrukoj seobi Srba dakle stvarno nemamo nikakve historijske potvrde, već jedino Konstantinovu konstrukciju. Zato se čitavo dokazivanje dvostruke seobe Srba oslanja na vanredno nesigurne dokaze, tako na pr. na geografski dodir Srba i Hrvata kod zapadnih i južnih Slavena:⁷⁴ na ime Abodriti, upotrebljeno kod franačkog analiste vjerojatno za Braničevce, ali je ono vještački, a ne domaći plemenski naziv, kako dokazuje već dodatak »qui vulgo Praedenecenti vocantur«,⁷⁵ pa zato ne dokazuje ništa: na instituciju župana, koje međutim nalazimo ne samo kod polapskih i južnih Srba, već kod svih južnih Slavena, polapskih Slavena, Čeha i Poljaka,⁷⁶ zbog čega je takva argumentacija⁷⁷ neosnovana.

Još najozbiljniji je dokaz iz tradicije, koju Konstantin Porfirogenet povezuje sa zahumskom dinastijom, da je naime ova »došla od nekrštenih stanovnika uz rijeku Vislu, koji se nazivaju Λιτζίτη « (Ljadiskie).⁷⁸ Ali i ovdje nailazimo na zapreke. Na jednoj strani splitski arhiđakon Toma svjedoči o hrvatskom predanju, da je »sedam ili osam plemena plemića došlo iz predjela Poljske«,

⁷¹ Dvorník F., *Les Slaves, Byzance et Rome en IXe siècle*, 1926, str. 73.

⁷² Ostrogorski G., *IG 1948*, br. 1, str. 15, 20.

⁷³ Čorović V., *Historija Bosne*, 1940, str. 103—104; v. i nap. 70.

⁷⁴ Hauptmann Lj., *JiČ 3*, 1957, str. 50—61.

⁷⁵ *Annales regni Francorum* uz g. 824; Rački F., *Documenta...*, MSHSM VII, 1877, str. 530.

⁷⁶ Kadlec-Taranovski, *Prvobitno slovensko pravo pre X. veka*, 1924, str. 40—42; Balzer O., *O zadrudze slowiańskiej*, *Kwartalnik historyczny* 13, 1899, str. 208—210.

⁷⁷ Labuda G., n. dj. str. 245—248.

⁷⁸ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 160; Skok P., *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogenetos*, *Zeitschr. f. Ortsnamenforsch.* 4, 1928, str. 227, 239—240; Grégoire H., *Byzantion* 17, 1944—45, str. 98—99; Hauptmann Lj., *Rešetarov zbornik*, str. 25; isti *JiČ 3*, 1957, str. 48.

dok dodatak »qui Lingones apellantur« dokazuje, da je za Poljake kod Hrvata bilo u upotrebi ime Lehi (= Ljahi, Ljadiskie).⁷⁹ Budući da na drugoj strani Konstantin Porfirogenet zna o povijesti Zahumlja do Mihajla Viševića istotako malo kao inače o srpskoj, i budući da se pored toga u to doba ne može ozbiljno govoriti u Zahumlju o »dinastiji«, koja bi vladala od doseljenja pa do X. st., mogli bismo i ovdje pretpostaviti oslanjanje na hrvatske vijesti, koje smo utvrdili inače kod Srba. Sva čvrsta argumentacija u korist dvostruke srpske seobe suzuje se dakle u biti samo na one momente, na osnovu kojih ju je konstruirao već carski pisac. Dakako, baš ništa nas međutim ne može prisiliti, da rezultate takvog zaključivanja iz dvostrukog susjedstva — na Labi i Jadranu — moramo primiti kao historijsku istinu. Na to smo prisiljeni tim manje, što se čini, da su Srbi prvobitno živjeli negdje u sredini prostora, iz kojega su se Slaveni selili s jedne strane prema jugu, s druge prema zapadu, tako da su mogli učestvovati u obje seobe te se razbiti već u to doba. Prisutnošću Srba u slavenskom stanovništvu iznad donjeg Dunava u prvoj polovini VI. st. možemo po svoj prilici najlakše protumačiti zagonetne Spore kod Prokopija, dok nam na zapadu slično predanje o »srpskoj« polaznoj točki slavenske seobe čuva takozvani bavarski geograf.⁸⁰

Budući da smo poređivanjem B i C naišli direktno na trag careva postupka pri obradi fragmenata, skupljenih za historiju Srba, ne može nam ni odnos između A i B zadavati teškoća te možemo riješiti i prigovore, koji govore protiv našeg zaključivanja o odnosu tih dviju redakcija predanja o Hrvatima.⁸¹ Naročita uloga Heraklija u hrvatskoj povijesti, koju A ne samo što ne poznaje, nego je vijest o naseljavanju Hrvata u A takvoj ulozi Heraklija i Bizanta direktno suprotna, nama je na osnovu gornje analize odnosa između B i C nužno sumnjiva kao izraz Konstantinove tendencije, da proslavi Bizant i istakne bizantinsku vrhovnu vlast nad Hrvatima. Suprotnost između A i B dolazi najjače do izražaja u točki 7. A7 poznaje Hrvate samo slobodne ili pod franačkom vrhovnom vlašću, a prema B7 bi Hrvati trebali da budu od Heraklija dalje skroz podložni bizantinskom caru. Nema sumnje, da se ta suprotnost može riješiti samo pretpostavkom, da je podloga za A7 istinski historijski razvitak, a podloga za B7 bizantinsko državnopravno naziranje, koje se javlja i kod konstruiranja srpske povijesti. Definitivnu potvrdu za tu pretpostavku dao je već Hauptmann, kad je vrlo instruktivno i jasno dokazao, da gore navedeni citat predstavlja u tekstu interpolaciju, koja tekst sadržajno ne samo raskida, već štoviše i otežava njegovo razumijevanje.⁸²

Drugi primjer, na kojemu možemo konkretno dokazati, da je Heraklije tendenciozno i nehistorijski uvučen u hrvatsku povijest, pretstavlja B 8. Kod normalne kritike tekstova dovoljne su mnogo manje veze između dva teksta nego što su one, koje vežu slijedeća dva odlomka, pa da se svaki kritički historičar sasvim čvrsto uvjeri o njihovoj povezanosti:

⁷⁹ Thomas archidiaconus, Historia Salonitana, ed. Rački F., MSHSM XXVI, str. 25.

⁸⁰ Labuda G., Okres »wspólnoty« slowiańskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej, Slavia antiqua 1, 1958, str. 181—227, naročito 185—187.

⁸¹ V. uz ovo Hauptmann Lj., Dolazak, str. 120—127; isti, Rešetarov zbornik, str. 19—20; isti, JIČ 5, 1957, str. 50—48.

⁸² Hauptmann Lj., Dolazak, str. 123—125.

A8

Ἐκτοτε δὲ... ἐξηγήσαντο τὸ ἴγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ Ῥώμης, καὶ ἀπεστάλησαν ἐπίσκοπον καὶ ἐβάπτισαν αὐτοὺς ἐπὶ Πορίνου τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν.

B8

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀποστείλας καὶ ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἱερεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ποιήσας ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐπίσκοπον καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, τοὺς Χρωβάτους ἐβάπτισεν εἶχον δὲ τῷ τότε καιρῷ οἱ τοιοῦτοι Χρωβάτοι ἄρχοντα τὸν Ποργά.

Oba odlomka govore o istom predmetu (pokršćavanju Hrvata), iz istoga mjesta dolaze misionari, u priličnoj mjeri služe se čak i istim riječima; obje varijante imena hrvatskoga kneza razlikuju se uz to u stvari samo za jedno jedino slovo! Ako pri tom upoređivanju uzmemo u obzir još o p r ć u srodnost između oba teksta, iz kojih potječu ta dva odlomka, i sličnost slova *v* i *γ* u grčkoj grafiji IX. i X. st., svakako je sasvim jasno, da je podloga tih dviju vijesti o pokršćavanju Hrvata predanje o jednom te istom događaju, stavljenom u jednoj redakciji u prvu polovinu VII., u drugoj u IX. stoljeće.⁸³ Sve je to bilo doduše rečeno već prije nekoliko desetaka godina, ali sam morao ponovno iznijeti zbog pojave, koja je meni prosto neshvatljiva, da se naime u nekritičkom apriorističkom povjerenju prema u grimizu rođenom piscu uvijek iznova javljaju pokušaji, da se o b a od ta dva izvještaja uzimaju kao s a m o s t a l n i i da se obim kneževima, Porgi i Porinu, osigura mjesto u galeriji hrvatskih vladara. Dvornik⁸⁴ osim Konstantinova izvještaja ne poznaje uopće nijedan dokaz, a inače misli, da je uspjeh prvih misionara bio samo neznan, Barada⁸⁵ je pomoću arheološko-paleografskih momenata pokušao poduprijeti Konstantinov izvještaj o Porgi barem u toliko, da se kršćanstvo širilo među Hrvatima u znatnoj mjeri već u drugoj polovini VII. st. iako još ne u doba Heraklijeve vladavine. Međutim, novija istraživanja o pleternoj ornamentici, naročito o ciboriju iz San Giorgia u Valpolicella, podrovala su temelje njegovih izvoda, tako da je Karaman⁸⁶ mogao opravdano odbaciti Baradin zaključak. Grégoirov po-

⁸³ Hauptmann Lj., Rešetarov zbornik, 1951, str. 19.

⁸⁴ Dvorník F., n. dj. str. 71—74.

⁸⁵ Barada M., Nadvratnik VII stoljeća iz Kaštel Sućurca, Serta Hoffilleriana — VHAD, NS., 18—21, 1957—1940, str. 401—418.

⁸⁶ Karaman Lj. O spomenicima VII i VIII stoljeća u Dalmaciji i o pokršćenju Hrvata, VHAD, N. S. 22—25, 1941—1942, str. 75—113, naročito 74—89, 105—111. U posljednje vrijeme pokušao je Horvat M., Oporuka splitskog priora Petra, Rad JAZU 285, 1951, str. 119—174, da ponovo učvrsti Baradinu argumentaciju pomoću dosad nepoznate i nejasno datirane oporuke jednog splitskog priora Petra, sačuvane u prijepisu iz 1711 g. (str. 124—125). Međutim, njegovo datiranje oporuke u vrijeme od sredine 8. do početka 9. st. oslanja se u suštini isključivo na Baradine pomenute teze, pa se prema tome zapravo radi o circulusu vitiosusu: Baradino sporno arheološko datiranje pretstavlja poglavitu podlogu za datiranje oporuke, a ona treba da učvrsti pokolebane Baradine zaključke (up. naročito str. 140, 156—157). Svi ostali elementi Horvatove argumentacije su nedokazane kombinacije (da se odnosi »dedicatio hujus ecclesiae centesimo quarto die« na splitsku katedralu, str. 130, 131, 137, 140, 155; identifikacija priora Petra iz oporuke sa onim na splitskom sarkofagu u stolnoj crkvi, str. 158; korišćenje za datiranje izraza »fasae quatuor« i »in quantum gallus potest audiri, dum canit«, str. 148—149. pošto se prvi termin upotrebljava kao mjera za zemljište u Dalmaciji jedino ovdje i nema nikakve uporedne građe za nje-

kušaj,⁸⁷ da od Porge načini njegova vlastitog djeda, t. j. oca njegova oca, da bi dobio paralelu s Organom-Kubratom i na taj način dokazao samostalnost obaju gornjih odlomaka, u suprotnosti je s dva jasna mjesta Konstantinova teksta: ne samo s onim, gdje Konstantin ne navodi ime Porgina oca, jer ga i ne zna, nego i s izvještajem o pokrštavanju, koje po čitavoj vezi spada već u novu domovinu, a ne u doba prije seobe, kuda bi ga u vezi sa svojom operacijom teksta htio staviti Grégoire. Tako odnosni Grégoirovi zaključci nemaju apsolutno nikakve podloge u izvorima. Istotako je bez stvarnog temelja i Labudino mišljenje,⁸⁸ da je Konstantin zbog sličnosti dvaju imena historijskih hrvatskih kneževa doduše zabunom prenio u VII. st. vijest o pokrštavanju, ali ne i kneza. Tä o Porgi Konstantin uopće zna samo to, da su se u njegovo doba Hrvati pokrstili. Zaista je doduše vjerojatno, da Konstantin nije znao, kuda spada Porin (koji je pogrešno zapisan kao Porga), a upravo to je najbolji dokaz, da 30. pogl. nije nastalo prije 31., već kasnije, jer stavlja Porina za narodnu tradiciju prilično pravilno na njegovo mjesto, bar u kronološkom pogledu.

Nasuprot svim gore nabrojanim pretpostavkama izvještava nas siguran izvor, da su Hrvati o. 640. bili još pagani,⁸⁹ da dakle pokrštavanje Hrvata ne spada u doba Heraklija, koji je u B8 tendenciozno umiješan u taj proces; nadalje djelo prvog splitskog biskupa, Ivana Ravenjanina, spada tek u drugu polovinu VIII. st., kad je poslije pada Ravene (751) Bizant ponovo organizirao Dalmaciju i tamošnje gradove.⁹⁰ Najzad, bez obzira na starije sporadično širenje kršćanstva iz dalmatinskih gradova u okolinu, koje međutim ne može da bude podloga gornjeg izvještaja, glavno razdoblje pokrštavanja Hrvata spada u doba o. 800 i nekoliko decenija poslije toga. Tako možemo zaključiti bar po svim do danas poznatim arheološkim i pisanim spomenicima. Možda bi nešto više moglo o tomu reći još kritičko istraživanje patrocinija, koje danas, s obzirom na ovaj problem, pretstavlja bez sumnje jedan od najpotrebnijih, nažalost već odviše dugo zanemarivanih zadataka hrvatske medievistike.⁹¹

Tako smo u dva primjera mogli sasvim konkretno dokazati, da se i u B ističe bizantinska tendencija. Zbog toga možemo mirne duše brisati Heraklija i na svim drugim mjestima, kuda ga je Konstantin svakako samovoljno unio. Budući da Porga zajedno s pokrštavanjem Hrvata ne spada u VII. st., već u IX., dakako je i njegov »otac« u B5 isto onakva Konstantinova konstrukcija, kao i oba srpska »brata« u C5. Tako se sve »podrobnije« vijesti u B, kojih do

govo datiranje, a drugi se upotrebljava još 1445, str. 122 itd.), dijelom čak i veoma sumnjive (datiranje Petrova sarkofaga, str. 138—140), dok na drugoj strani svi samostalni diplomatski elementi datiranja, a upravo oni treba da imaju kod datiranja isprava odlučnu riječ, ukazuju na mnogo docniji postanak oporuke (invokacija, mjesto datuma, arenga, formula o testamentifikaciji, str. 141—146, formula o izvršiteljima, str. 154).

⁸⁷ Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45, str. 95, 102—105.

⁸⁸ Labuda G., Pierwsze państwo slowiańskie. Państwo Samona, str. 237—259.

⁸⁹ Rački F., Documenta, str. 277.

⁹⁰ Karaman Lj., n. n. mj.; Bulić F. — Bervaldi J., Kronotaksa solinskih biskupa, 1912—1913, str. 116—151.

⁹¹ V. Šišić F., Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, 1925, str. 508 (nap. 21); argumentacija Barade M. u Episcopus Chroatensis, Croatia sacra I, 1931, str. 168—170, za drukčije mišljenje nije dovoljna, jer ne vodi računa o naglašavanju pokrštenja Hrvata; u tom pogledu postoji u njoj jasna suprotnost između navoda o načinu pokrštavanja (167) i o Porgi (170).

IX. st. u A nema, ispoljavaju kao nehistorijski plod Konstantinovih tendencioznih konstrukcija. Za potvrdu tih navoda želio bih još da podvučem, da u redakciji B u 29. i 31. pogl. nalazimo uz to upravo u vezi s mjestima, kod kojih Konstantinu predbacujem bizantinsku tendenciju ili samovoljno — neznanjem prouzrokovano — konstruiranje (u vezi s Porgom i njegovim ocem), i inače unutrašnje suprotnosti s ostalim tekstom. U 29. pogl. on izričito tvrdi, da su Hrvati bili bar nekako od o. 800 od Bizanta nezavisni i samostalni (to je, dakako, krivo, jer su oni u to doba došli pod Franke, kako je to pravilno navedeno u 30. pogl.), dok u 31. veli, da su bili od Heraklija dalje uvijek podložni bizantinskim carevima. U 29. pogl. kaže, da su Hrvati bili do vladanja Bazilija I. (867—886) većim dijelom pagani, a u 31., da ih je dao pokrstiti već Heraklije. U 29. pogl. priča o tome, da Hrvati do Bazilija I. nisu imali vladara (»arhonta«), a u 31. navodi »arhonte« Porgina oca i Porgu te spominje podložnost svih hrvatskih »arhonata« bizantinskim carevima od Heraklija dalje. U 30. pogl. takvih protivurječnosti nema, te je dakle malo vjerojatno, da su one mogle nastati prilikom proširivanja toga teksta, s kojim računa Labuda.

Ako pokušamo da rezimiramo glavne rezultate naše dosadašnje rasprave o odnosu obiju redakcija izvještaja o naseljavanju Hrvata u Konstantinovu djelu *De administrando imperio*, možemo reći ovo:

1. Tekst u 29. i 31. poglavlju (iz 948/949) bez sumnje je starija redakcija izvještaja.
2. Ta redakcija je:
  - a) stvorena na temelju znatno manje opsežnog i preciznog gradiva nego novija redakcija u 30. poglavlju;
  - b) skupila podatke iz u mnogočemu loših, t. j. pobrkanih i nepotpunih vijesti;
  - c) dopunjena karakterističnim Konstantinovim etimološkim tumačenjima;
  - č) iskvarena Konstantinovim »dopunama« iz neprilike i bizantinskom tendencijom, unesenom u podatke pojedinih upotrebljenih fragmenata.
3. Novija se redakcija u 30. pogl. u pogledu te tendencije tako bitno razlikuje od Konstantinova teksta, da ne može potjecati od istoga autora, nego je valja pripisati nekom nepoznatom interpolatoru Konstantinova djela. Njezin postanak stavlja Hauptmann s ne sasvim definitivnim razlozima između 962 i 973, ali spada svakako u doba poslije 955, a po svoj prilici i poslije 959.
4. Vrijeme između zapisa prve i druge redakcije bilo je upotrebljeno na skupljanje novih podataka i na provjeravanje starih kako u Dalmaciji, tako u Veneciji (novo određenje položaja Bijeje Hrvatske ne može potjecati iz Dalmacije, nego iz Venecije), najzad i prilikom raznih dodira — diplomatskih ili drukčijih — sa tuđinom (novi položaj Bijelih Hrvata). I ti mnogobrojni novi i popravljani podaci govore u korist pretpostavke, da je između oba zapisa moralo proteći duže, a ne tek kratko vrijeme.
5. Kao izvor u pogledu seobe Hrvata na jug možemo s obzirom na sve to upotrebljavati samo izvještaj u 30. pogl. (A).
6. Starija redakcija (B) može nam služiti samo kao pomoć kod kritičke analize novije redakcije (A), a nipošto kao samostalan izvor o samim historijskim događajima (s izuzetkom nekih sitnih sporednih podataka, koje je priređivač mlađe redakcije izostavio, na pr. što se tiče Klisa i njegova položaja u to doba).

Sve do sada su nam se Hauptmannovi tekstnokritički zaključci potvrđivali, a moje su ih dopune uglavnom samo učvrstile. Ali kada prelazimo na glavni zadatak, na analizu izvještaja u 30. pogl., morat ćemo ići dalje od njega. Hauptmann naime pretpostavlja, da je tekst AII — IV sa dva mala izuzetka (AIII4 i AIII6) jedinstveno hrvatsko narodno predanje, čije pripovijedanje teče neprekidno, neusiljeno i svježije.⁹² Po njegovu mišljenju imamo i u 30. pogl. sačuvan samo zapis tradicije, dakle jedinstvenog, u biti nepromijenjenog i samo u dvije potankosti dopunjenog predloška. U tom pogledu ne bi trebalo da bude nikakve razlike između toga poglavlja i onih, u kojima imamo posla samo s navođenjem pojedinih, još ne u cjelinu sastavljenih ekscerpata. I Hauptmann je podlegao utisku, što ga daje jedinstvena konstrukcija, koja međutim nipošto nije nužno plod jedinstvenog predloška, nego može da bude i rezultat jedinstvene prerade različitih predložaka u novu cjelinu. Nedostajanje uvodnih riječca ὅτι i ἕτερον ὅτι u tom poglavlju moglo bi naime teoretski potjecati kako otuda, što je u njemu prepisan jedinstven predložak, tako i otuda, što kod toga poglavlja imamo posla s već obrađenim tekstom, a ne više samo sa grubim, samo u pogledu nekih potankosti »upotpunjenim i popravljenim« ekscerptima. Na taj način tekstnokritička analiza teksta traži još više pažnje nego što ga već i inače iziskuje analiza. De administrando imperio. Možda bi taj posao bio posve neizvodiv, kad ne bismo na sreću u 29. i 31. pogl. imali sačuvan barem dio gradiva, koje je služilo kao izvor — bar u sličnom obliku — i autoru 30. pogl. Doduše, to je gradivo zaista predano u lošem, prekrojenom i djelomično čak u tendenciozno izmijenjenom obliku, ali nam usprkos tome omogućuje, da u 30. pogl. utvrdimo njegove sastavne dijelove i da ga razbijemo na više skupina narodne tradicije.

A I pretstavlja očito uvod autora i ne spada u samo narodno predanje. A II ima svoju paralelu u BI. Oba su teksta (ako iz BI izdvojimo etimološka tumačenja i savremenu primjedbu o ostacima Dioklecijanove palače u Splitu) u tolikoj mjeri srodna, da bez sumnje oba potječu iz istoga izvora, iz iste, a ne iz različitih narodnih tradicija. Navođenje nekih potankih činjenica, vezanih uz dalmatinske primorske gradove u doba prije osvajanja od strane Avara i Slavena, i opravdanje pada Salone avarsko-slavenskim lukavstvom dokazuju, da im moramo tražiti izvor u predanju dalmatinskih Romana u Splitu. Slično ima AIII-1 i 3 svoju paralelu u BII-1. Ta paralela je dakako dodacima (etimologije, Heraklije) mnogo izmijenjena, osim u pogledu AIII-5. S obzirom na podatke, sadržane u AIII-1. Konstantin je sam po svoj prilici raspolagao samo s izvještajem, da su Hrvati došli iz Bijeke Hrvatske, da su se odmah po svom dolasku sukobili s Avarima te ih pobijedili. S AII nema A III nikakve veze, ni po sadržaju, ni po obliku. Kod njega se očito radi o hrvatskom narodnom predanju, koje se počinje, kao što je običaj, nizom plemenskih eponima. U A IV imamo doduše također posla s hrvatskom narodnom tradicijom, ali ipak već vremenska razlika od blizu dva stoljeća između događaja, na koje se odnose A III i A IV, a možda i razlika u teritoriju, na koji se ta dva odlomka hrvatske tradicije odnose, pokazuju, da je u A IV sadržan sasvim nov kompleks te tradicije, koji nema neposredne veze s ranijim. U BII sačuvan je tek slab trag toga kompleksa hrvatskoga predanja u izvještaju o pokrštanju Hrvata.

⁹² Hauptmann Lj., Dolazak, str. 121—122.

U svim tim slučajevima su razlike između A i B tolike, da moramo pretpostaviti, da se pripovijedanje u A oslanja na samostalne nove, popravljene zapise. Za glavni dio nove redakcije pokazuje već njen narativni karakter (prvi romanski napad preko Dunava, zauzeće Salone u AII-3, etnonimi u A III-1, opis franačkog nasilja u A IV-1), da uglavnom vjerno prenosi narodnu tradiciju. O tome svjedoči i činjenica, da ni u jednom pojedinom odjeljku nema nekih neprirodnih skokova.

Ipak nailazimo međutim na nekoliko izvještaja, o kojima možemo s više ili manje sigurnosti zaključiti, da ih je pisac (ili neke možda već njegov izvještilac?) dodao narodnoj tradiciji. Sumnjiva mi je već rečenica AII-2, koje u BI nema, a pretstavlja nekakvu misaonu vezu između opisa Dalmacije u AI i historije Salone u AII. Za AII-4, koji u BI također nema svoje paralele, aluzija na *s a v r e m e n o* stanje opravdava sličnu sumnju, da se radi o dodatku pod utjecajem starih bizantinskih pisaca⁹³ ili pak barem o objašnjenju, koje ne spada u narodnu tradiciju u strogom smislu. AIII-2, gdje se mijenja opis geografskog položaja Bijele Hrvatske u BII-1, bez sumnje je dodatak narodnom predanju: s jedne strane je taj opis povezan s podložnošću Bijelih Hrvata Česima te je zato mlađi barem od 940,⁹⁴ a s druge strane dobiven je iz Venecije, a ne iz Dalmacije. AIII-4 uopće ne spada u povijest, već u savremenu etnografiju te je dakle u narodnom predanju o prošlosti nešto strano. AIII-5 opisuje položaj Bijelih Hrvata poslije 955, dakle već u najnovije doba. Mjesto usporednog izvještaja o Bijelim Hrvatima u B na zaključku poglavlja o jadranskim Hrvatima u posebnoj *ὄτι* alineji dokazuje, da tu ni u kom slučaju nemamo posla s hrvatskom narodnom tradicijom, nego s nekim drugim izvorom, po svoj prilici s obavijestima o kakvim poslanstvima preko Venecije (položaj Bijele Hrvatske!) na zapad. AIV-2 tako je tijesno povezan s AIII-5, da se bez sumnje radi opet samo o stilističkom povezivanju dvaju odlomaka prilikom konačne obrade gradiva, a ne o narodnom predanju; to stilističko povezivanje je sadržajno zbog autorova nepoznavanja povijesti dakako sasvim pogrešno, jer su se dalmatinski Hrvati odselili iz Bijele Hrvatske svakako nekoliko stoljeća prije njezinih prvih dodira s Francima.

Već je Hauptmann dokazao, da je A III-6 umetnut između A III-5 i A IV-1, jer razbija njihovu misaonu vezu. Taj izvještaj, koji je odvojen od teksta hrvatske narodne tradicije sprijeđa i straga novijim dodacima, dakle nikako ne spada u kontekst narodne tradicije. Budući da se međutim dodaci, kao što smo vidjeli, vremenski nikako ne ograničuju samo na doba, što ga obrađuje narodno predanje u odsjecima, kuda su umetnuti, važi to i za AIII-6; ni u kom slučaju dakle nije nužno, da bi tu spomenuta seoba Hrvata u »Ilirik i Panoniju«
vremenski spadala u razdoblje dolaska Hrvata na Jadran ili da bi neposredno slijedila tom dolasku. Istotako se može — po mom mišljenju čak jedino pravilno, jer je taj izvještaj samostalan dodatak tradiciji — tumačiti, da je autor taj izvještaj stavio na to mjesto samo zbog *s a d r Ź a j n e* veze: u vezi sa seobom Hrvata jednostavno je povezao i spomenuo sve Hrvate, koje je poznao, Bijele, dalmatinske i panonske. Doba, na koje se izvještaj odnosi, treba dakle odrediti nezavisno od širega konteksta tradicije, samo s obzirom na njegov vlastiti sadržaj. Prije svega treba istaći, da se izvještaj odnosi samo na Panonsku

---

⁹³ Na pr. Teofilakta Simokate ili Teofana.

⁹⁴ Što se tiče godine, vidi dalje.

Hrvatsku. O neodrživom mišljenju Grégoira, da je mišljeno naseljavanje Hrvata u Donjoj Panoniji oko Blatnoga jezera,⁹⁵ govorit ću drugdje. Ovdje ističem naročito, da Ilirik i Panonija, spomenuti u toj alineji, ne mogu biti dvije različite, jedna od druge udaljene pokrajine, jer tamošnji Hrvati imaju samo jednog, dakle zajedničkog arhonta. Odnos između tog panonskog kneza i hrvatskog kneza u Dalmaciji, kako nam se opisuje u AIII-6, možemo međutim staviti tek u doba kralja Tomislava. Prije toga je bila Slavonija, t. j. teritorij sjeverno od Gvozda s težištem »između Save i Drave«, koliko uopće znamo o njoj, uvijek odvojena od Dalmatinske Hrvatske: do oko 800. pod Avarima, zatim do 827 kao posebna kneževina u okviru franačke države i furlanske marke, od 827 do oko 838 čak u okviru druge, bugarske države, zatim do kraja IX. st. u okviru istočnofranačke države, dok je Dalmatinska Hrvatska bila podređena Italiji.⁹⁶ Tako taj odsječak — barem se meni čini, da se drukčije ne može tumačiti — pretstavlja samo prvi izvještaj o samoupravi Slavonije pod posebnim banom u okviru Hrvatske kralja Tomislava, a ne izvještaj o nekoj starijoj seobi Hrvata. Sredinom X. st. bila je međutim veza, — na to ukazuje kako formulacija te alineje u prošlom vremenu, tako i slabljenje hrvatske vojske za Tomislavovih nasljednika (apsolutne brojke Konstantina Porfirogeneta su dakako mnogo previsoke i potpuno nevjerovatne,⁹⁷ — uzimam samo njihov međusobni odnos), — između Hrvatske i Slavonije privremeno opet prekinuta.⁹⁸

Tako nam se dakle narodna tradicija u A — po Hauptmannovu mišljenju jedinstvena — po svom karakteru (razlika između AII i AIII) kao i s utvrde-

⁹⁵ Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45. str. 93—95: o tome raspravljam u raspravi »Vprašanje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji«, u ZČ (u sklopu Kosova zbornika).

⁹⁶ Rački F., Documenta, str. 320—323, 335, 337, 379—380; podatke o odnosu Hrvata u Panoniji do onih u Dalmaciji potpuno je pravilno koristio upravo za vrijeme Tomislava već F. Šišić (Pregled povijesti hrvatskog naroda, 1916, str. 47; I. 1920, str. 107; Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, 1925, str. 405, up. i napomenu str. 406: »ovo mjesto jasno svjedoči, da je car ... znao za hrvatsko ime i za neku panonsku ... organizaciju već u prvoj polovini X vijeka«). Međutim, Šišić nije obratio dovoljno pažnje činjenici, da pretstavlja ovaj pasus jedinstvenu celinu kako u tekstokritičkom (jedna interpolacija), tako i u sadržajnom pogledu: stanje, poznato caru (odn. njegovom izvoru), objašnjava se putem naseljavanja. A upravo zbog toga pogrešno je koristiti se prvim dijelom teksta i samostalno u vezi sa mnogo ranijim vremenom naseljavanja Hrvata (Šišić F., Povijest, str. 277 i d.).

⁹⁷ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 151 r. 7—11; ako bi hrvatska vojska brojala 160.000 vojnika samo na kopnu, to bi i uz opću dužnost sudjelovanja u vojsci, s kojom u Hrvatskoj u sredini X. stoljeća ništa ne možemo više računati, odgovarala najmanje milionu i po stanovnika; međutim, u karolinško doba živjelo je po Belochu — opće primljenom — preračunavanju na teritoriju istočnofranačke države oko 2.500.000 stanovnika, na teritoriju današnje Poljske po preračunavanju J. Kostrzewskoga oko 900.000 stanovnika. Za područje Tomislavljeve Hrvatske jedva možemo u to doba računati preko pola miliona stanovnika. Ali mi čak i od te osnove ne možemo računati jednostavno po kriteriju za vojsku sposobnih muškaraca, jer se hrvatsko društvo u to doba svakako već dijelilo u klase, pa se broj vojnika u vezi s time svakako znatno smanjilo.

⁹⁸ Drukčije misli Šišić F., Priručnik izvora hrvatske historije I/1, 1914, str. 322—369, ali za to vrijeme bez konkretne argumentacije i neosnovano: usp. i J. Bösendorfer, Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju, Rad JAZU 286, 1925, str. 143—170, napose 166—168 (rasprava sadrži u pogledu razvitka Slovinja u IX. st. niz pogrešaka, među kojima je najveća upravo skandalozna karta IV, str. 165, koja se ne bi smjela objaviti u izdanju Akademije).

nim umecima (između AIII i AIV) razbila na tri samostalna elementa narodnog predanja: 1. predanje o padu Salone i zauzeću Dalmacije od strane (Slavena) i Avara; sadržaj te alineje svjedoči o tome, da to nije hrvatska tradicija, već tradicija dalmatinskih gradskih komuna, naročito Splita; 2. predanje o kasnijem dolasku Hrvata, o njihovoj borbi s Avarima i o pobjedi nad njima; tu imamo posla s hrvatskom tradicijom, koja potječe iz sjeverne Dalmacije i Like (etnonimi, ukoliko se oni mogu još utvrditi, ukazuju na tamošnja plemena);⁹⁹ koliko možemo suditi po sličnim narodnim tradicijama, vođe Hrvata ne će biti imena historijskih lica, već etnonimi za plemena; 3. predanje o podložnosti dalmatinskih Hrvata Francima, o ustanku protiv njih i o pokrštavanju Hrvata u IX. stoljeću.

Tako nam se jasni dokaz, za koji je Hauptmann mislio, da ga je već izborio, da bi naime hrvatska narodna tradicija sama pričala o dvije seobe na zapadni dio Balkanskoga poluotoka, tom analizom izvora srušio. O slavenskoj seobi na zapadni Balkan imamo dva različita izvještaja, i tek pažljiva analiza sadržaja dozvolit će nam da sigurno — koliko je to moguće — odgovorimo na pitanje, da li se oba izvještaja odnose na istu seobu ili pak na dvije različite seobe, kao što su očito mislili oba zapisivača te tradicije. Konstantin Porfirogenet i anonimni autor 30. poglavlja.

Glavna svrha ovoga članka bila je doduše u tome, da se izvrši kritika teksta i time pripremi baza za dalju kritiku sadržaja i raspravu o seobi Hrvata u novu domovinu. Ipak neka mi se dozvoli, da u vezi s time još ukratko navedem svoje mišljenje o tim pitanjima.

Izvještaji o obje seobe zaista se međusobno znatno razlikuju. Prema predanju dalmatinskih komuna došli su Slaveni zajedno s Avarima neposredno i za Dunava te su u Dalmaciji imali posla jedino s Romanima i osvajanjem i uništavanjem romanskih sela i gradova. To se predanje posve slaže s izvještajima o velikoj avarsko-slavenskoj navali na Balkan između 604 i 615, dakle u doba, kad je zaista pala Salona i dovršilo se osvajanje Balkanskoga poluotoka od strane Slavena.¹⁰⁰ Prema hrvatskom narodnom predanju došli su Hrvati sami iz Bijeke Hrvatske i za Karpata; u Dalmaciji su našli već Avare te su se s njima, a ne s Romanima, borili za njen posjed. U njihovu pričanju ne pojavljuju se ni Romani, ni gradovi. Tekst u B dokazuje, da to nije možda samo konstrukcija autora A, nego zaista hrvatsko narodno predanje.

Od svih tih razlika mogli bismo tek jednu protumačiti samom prirodom narodne tradicije: ona naime obično rado zaboravlja doba podložništva. Tako bi se dalo protumačiti, da su Hrvati mogli zaboraviti na doba savezništva s Avarima i na svoju zajedničku navalu s njima na Dalmaciju kao i na podložništvo Avarima poslije njezina osvajanja, tako da bi svoje predanje mogli počinjati pobjedonosnim ustankom protiv Avara. Međutim — u prikazu su nestale i borbe s Romanima, a za njih ne možemo nipošto pretpostaviti, da su ih mogli

⁹⁹ Šišić F., Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, str. 276—279; na sjever stavlja plemena i Barada M., Postanak hrvatskog plemstva, ČHP 1, 1943, str. 209—211.

¹⁰⁰ Grafenauer B., Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, ZČ 4. 1950. str. 74—79, i ondje navedeni izvori i literatura.

ukloniti bilo Hrvati sami bilo bizantinski pisac, jer bi ovaj posljednji time — barem svojim rasporedom obiju seoba — skraćivao vrijeme bizantinske vlasti nad Dalmacijom. Već ovdje se dakle izjednačivanju povijesne podloge obaju izvještaja postavlja ozbiljna zapreka.

Odlučujući momenat povezan je međutim s izvještajem, da su dalmatinski Hrvati došli iz Bijele Hrvatske iza Karpata. Rački je doduše pretpostavljao, da se dio južnih Slavena doselio u Panoniju iza Karpata kroz Moravska vrata, da taj izvještaj dakle može da bude sjećanje na prvobitno porijeklo Hrvata, koji su međutim u početku VII. st. bili već dugo iznad Dunava i Save te su se zajedno s velikim avarsko-slavenskim prodorom u početku VII. st. proširili na zapadni Balkan.¹⁰¹ Jednako misli u pogledu ishodišta Hrvata u svom djelu o Samu G. Labuda,¹⁰² koji međutim, za razliku od Račkoga drži Konstantinov izvještaj o dvostrukoj seobi Hrvata sasvim vjerodostojnim te upotrebljava upravo tu tezu za pobijanje prigovora protiv Konstantina.¹⁰³ Po njegovu mišljenju je naime Balkanski polutok bio tobože naseljen od dvije slavenske struje: iz vlaško-dačke baze područje istočno od srpske Morave, Makedonija i Grčka, a za zapadnija područja (po njegovom nabranjanju za Istru, Karantaniju, Dalmaciju i Srbiju) trebalo bi da bazu slavenskog naseljavanja pretstavlia sjeverna Morava sa zaleđem Labe, Odre i Visle, dakle područje zapadnih Slavena. Bez obzira na činjenicu, da nam bizantinski i zapadni pisci javljaju o pritisku Slavena iz vlaško-dačkoga prostora u Dalmaciju od sredine VI. st. pa sve do završnog prodora Slavena u savezu s Avarima u početku VII. st.,¹⁰⁴ i da već s toga stanovišta Labudovo prikazivanje razvitka nije pravilno, stoji i pada svaka takva pretpostavka s teorijom o jedinstvenom praslavenskom jeziku, koji se podijelio na dijalekte tobože tek poslije raseljavanja.¹⁰⁵ Protiv te teorije nastupao je već Jagić,¹⁰⁶ koji je tvrdio, da počeci praslavenskih dijalekata spadaju već u slavensku pradomovinu. To stanovište je sa savremenim shvaćanjima etnogeneze — pa i Slavena¹⁰⁷ — svakako jedino spojivo.

¹⁰¹ Rački F., Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku poviest srednjega vieka, Književnik, časopis za jezik i poviest hrvatsku i srpsku, 1, 1864, str. 60, 70—71; isti, Biela Hrvatska i biela Srbija, Rad JAZU 52, 1880, str. 179—189.

¹⁰² Labuda G., n. dj. str. 218—225.

¹⁰³ Vidi Grafenauer B., Novejša literatura o Samu in njeni problemi, ZČ 4, 1950, str. 162—165.

¹⁰⁴ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, 28—74 pass.

¹⁰⁵ Labuda G., n. dj. str. 200—203.

¹⁰⁶ Jagić V., Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen, Archiv f. slav. Philol. 17, 1895, str. 47—87; sada u Kombolovu prijevodu Jagić V., Jedno poglavlje iz povijesti južnoslavenskih jezika, u Izabrani kraći spisi, 1948, str. 286—317.

¹⁰⁷ Vidi literaturu do 1947. kod Tolstov S. P., Sovjetskaja škola v etnografii, Sovjetskaja etnografija 1947, br. 4, str. 1—28, nar. 22—23; Pičeta I., referat o problemima sovjetske slavistike u Jubilejnyj sbornik posvjaščennyj tridcatiletiju Velikoj Oktjabrskoj socialističeskoj revolucii 2, 1947, str. 677—699; prijevod u IG 1948, br. 2, str. 57—46; pritom se ne radi o konkretnim rezultatima, koji su u mnogočemu vrlo sporni, nego o osnovnom pravcu naučnoga rada (uz ovo vidi i Tokarev S. A., K postanovke problem etnogeneza, Sovjetskaja etnografija 1949, br. 3, str. 12—36).

Brani ga još i danas moderna slavenska filologija.¹⁰⁸ Upravo zato može Ramovš¹⁰⁹ u slovenskim jezičnim osobinama s obzirom na ostale južnoslavenske jezike (u pogledu konsonantske grupe dl-l a naročito u pogledu sažimanja nastavka -ojo u -o u instrumentalu jednine deklinacije ženskih imenica na -a), koje vezuju Slovence sa zapadnoslavenskim jezičnim razvitkom, pretpostavljati u njima trag kolonizacionog vala sa sjevera u Alpe iz VI. stoljeća, što ga je u posljednjim decenijama toga stoljeća prekrilo jači val s istoka.¹¹⁰ Naseljavanje zapadnog Balkana u cijelosti iz zapadnoslavenske pradijalekatske baze moralo bi dakle hrvatskom jeziku nužno utisnuti barem neke slične znakove, koje međutim tražimo uzalud. Već ovdje bih želio međutim spomenuti, da ta činjenica, na koju je Jagić oslonio svoje mišljenje o dvostrukoj seobi južnih Slavena te zbog nje odbacio njenu mogućnost, vrijedi samo za doseljenje širokih slojeva, dok manji priliv dakako ne bi u čitavom jezičnom razvoju mogao izmijeniti baš ništa.¹¹¹ Prva mogućnost, koju je dopuštao Rački u pogledu prostora, odakle treba da su došli Hrvati, a po tome u pogledu tumačenja činjenice, što se Bijela Hrvatska spominje u njihovoj narodnoj tradiciji, time je propala: upravo zbog toga Jagić naziva Bijelu Hrvatsku i Bijelu Srbiju »zemljom fantazije«.¹¹²

Izvan zapadnoslavenskog prostora ostala je dakle na raspolaganju za tumačenje imena Hrvata, a možda i za tumačenje takve hrvatske tradicije — koja bi bila pogrešno prenesena na Hrvate u zapadnoj Galiciji i u Češkoj — kao jedino uporište samo još istočnogalička, ruska Hrvatska, na koju su zaključivali po Nestorovim izlaganjima. No i tu Hrvatsku je Hauptmann razbio analizom svih izvora o Bijeloj Hrvatskoj, dokazavši, da moramo s jedne strane Konstantinovu Bijelu Hrvatsku tražiti na gornjoj Visli i Odri, da s druge strane i Nestor u svojim izlaganjima misli na te Hrvate.¹¹³ Ni najnoviji prigovori Labude¹¹⁴ nisu mogli ni najmanje uzdrmati te Hauptmannove rezultate. Upravo s obzirom na Labudov pokušaj želio bih da ovdje ukratko ponovo rezimiram odnosnu Hauptmannovu argumentaciju. Hauptmann se, lokalizirajući Bijelu Hrvatsku, oslonio na šest različitih izvora:

1. Na dvije vijesti Konstantina Porfirogeneta, De adm. imp. 31. (o. 924)¹¹⁵ i 13. (o. 890—900);¹¹⁶ tri druga mjesta u istom djelu¹¹⁷ neupotrebiva su, jer se

¹⁰⁸ Ramovš F., *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, 1956, str. 69—70, vidi i 68—73 (»Praslavenski jezik, kakav se u praslavenskoj domovini govorio već prije raseljavanja Slavena, imao je već nekoliko takvih različitih govornih osnova u sebi; to su bili praslavenski dijalekti«).

¹⁰⁹ Ramovš F., n. dj., str. 85—95; u biti (ne doduše u svim potankostima i u pogledu kronologije) slaže se s njim i Belić A. u ocjenama spomenutog Ramovševa djela i Ramovš-Kosova izdanja brižinskih spomenika, *Južnoslovenski filolog* 18, 1949—1950, str. 245—249, 316—317.

¹¹⁰ Grafenauer B., *Nekaj vprašanj...* ZČ 4, 1950, str. 39—43, 57—58.

¹¹¹ Ramovš F., *Praslavensko kaseg »Edling«*, *Razprave ZDHV* 2, 1925, str. 316.

¹¹² Jagić V., *Izabrani kraći spisi*, str. 297.

¹¹³ Hauptmann Lj., *Dolazak*, str. 88—123; isti, *Jugosl. istor. časopis* 5, 1937, str. 31—47; v. i Chaloupecký V., *Prameny X. století, Svatováclavský sborník II/2*, 1939, str. 187—190, 205—215.

¹¹⁴ Labuda G., n. dj., str. 204—216.

¹¹⁵ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 152 r. 2—3, 5—6.

¹¹⁶ Konstantin Porf., n. n. mj., III, str. 81, r. 7—12.

¹¹⁷ Konstantin Porf., n. n. mj., III, pogl. 30, str. 143 r. 20, 144 r. 8, 10—12; iz oko 960: pogl. 31, str. 148 r. 2—4; pogl. 32, str. 152, r. 11—14, oboje iz 948/49.

iz njih ne može razabrati, da li je Bijela Hrvatska u Češkoj ili na Visli — po njima je moguće oboje. Iz 13. poglavlja slijedi, da su Hrvati na Karpatima graničili s Mađarima, kad su ovi živjeli još između Dunava i Tise, dok su na istoku graničili sa Pečenezima. U skladu s time izvještava 31. pogl. o napadima Pečenega — pored Franaka i Mađara — na Bijeje Hrvate.¹¹⁸

2. Alfred Veliki u svojoj Geografiji Germanije (o. 889—893) nabraja pored Čeha posebno Hrvate, i to jugoistočno od polapskih Srba (nazvanih sa tri imena — Dalemini, Srbi, Suselci).¹¹⁹ Hrvati žive prema tom opisu na gornjoj Odri do gornje Visle.¹²⁰

3. Kod kasnijih arapskih i perzijskih autora sačuvani izvještaj Al-Džarmija (iz 842—847), upotpunjen dodatkom Ibn Hordadbiha (iz 885—886) o Slavenima, govori o dvije moćne slavenske države: prva ima svoj glavni grad Vantit = Vjatić, druga, koja je spomenuta u Hordadbihovoju interpolaciji i u kojoj je prema toj vijesti vladao Svēt mlk-Svetblk=Svetopluk, imala je svoju prijestonicu u bogatom tržištu »Hrvab-Džravt-Hrdab«,¹²¹ Ruski autori,¹²² kojima nova kritika teksta izvora (u pogledu Hordadbihova u m e t k a),¹²³ nije poznata, ustraju još uvijek pri Westbergovim¹²⁴ popravkama odnosnih imena (prijestonica druge države trebalo bi da bude Kujabu = Kijev) te ove dvije i još treću, kod Al Džarmija spomenutu državu lokaliziraju u područje istočnoslavenskih plemena stavljajući ih prije g. 840. Ali zajednička baza svih triju navedenih izopačenih oblika može kod arapskih pismena biti samo »Hrvat«.¹²⁵ Trgovačka prijestonica može dakle biti samo Krakov. To mišljenje zastupaju Marquardt, Niederle i Hauptmann,¹²⁶ a u posljednje vrijeme mu se priključio i poljski orijentalista T. Lewicki.¹²⁷ Hauptmannovu argumentaciju dakako potkrepljuje

¹¹⁸ Labuda se u svom tumačenju Konstantinovih vijesti oslonio upravo na dvosmislena mjesta, koja on osim toga sastavlja u jedinstven kompleks bez svakog vremenskog razlikovanja; napadaj Pečenega oslobađa se na taj način, što Pacynakite — ne Pečenege (str. 204)! — podređuje mađarskoj službi. Teza je dakako nemoguća, jer su Mađari živjeli s Pečenezima u neprijateljstvu i u strahu od njih, v. Konstantin Porfirogenet, n. n. mj. III, pogl. 3 i 13, str. 70 i 81. Izvještaj o Hrvatima na Karpatima je Labuda uopće mimošao.

¹¹⁹ Vidi Niederle L., Slovánské starožitosti III, 1. str. 110—125, naročito 117, 119.

¹²⁰ Labuda u suprotnosti s Alfredovim tekstom Hrvate lokalizira u Češku, jer ne vodi računa o triplikaciji naziva za Srbe, a strane neba — one su u tekstu zaista problematične — okreće tako, da drugdje za Hrvate nema mjesta.

¹²¹ Marquardt J., Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903, str. 471; Hauptmann Lj., Dolazak, str. 117—118.

¹²² Grekov B. D., Borba Rusi za sozdanie svojego gosudarstva, 1945, str. 29—30 (u hrvatskom prijevodu: Borba Rusije za izgradnju svoje države, 1949, str. 42—43); Istorija SSSR I, u red. Grekov B. D., Bahrušin S., Lebedev V., 1947, str. 66.

¹²³ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 111—120, posebno 118—119.

¹²⁴ Westberg F., K' analizu vostočnh' istočnikov' o vostočnoj Evropě. Žurnal min. nar. prosv., nova serija 14, 1908, str. 12, 14.

¹²⁵ Hauptmann Lj., Dolazak, str. 117—118.

¹²⁶ Marquardt J., n. dj., str. 471 i d.; Niederle L., Slovánské starožitosti II/1, str. 270; Hauptmann Lj., Dolazak, str. 117—118.

¹²⁷ Lewicki T., Państwo Wislan-Chorwatow w opisu Masudiega, Sprawozd. P. A. U. 49, 1948, str. 24—34; isti, Świat słowiański w ocsach pisarzy arabskich. Slavia antiqua 2, 1949/50, str. 336, 348—50, 381.

još i činjenica, što trgovačko značenje Krakova u to doba spominju i drugi arapski izvori, a o Svetoplukovoj vrhovnoj vlasti nad Vislanima svjedoči i Žitije sv. Metoda.¹²⁸

4. Tako strogi geografski poredaj plemenâ u t. zv. Nestorovoj kronici¹²⁹ pokazuje, da su Hrvati živjeli zapadno od Duljeba, dakle uz gornju Vislu; isti izvor navodi, da je Vladimir 991/992 napao Hrvate,¹³⁰ dok su Červenj i Przemisl bili već od 981 u njegovim rukama.^{130a} Hrvati, koji se u ratu 981 ne spominju, živjeli su dakle tek zapadno od Przemisla.¹³¹ Rusku vrhovnu vlast nad Krakovom g. 907. kad su Hrvati bili još pod Rusima.¹³² Hauptmann dokazuje i Raffelstättenskim carinskim redom iz 905—906. koji spominje, da su Rusi dolazili na tržišta na Dunavu, koja su bila pod bavarskom vlašću.¹³³ Da na gornjoj Visli samostalna poljska kneževina u prvoj polovini IX. st. još nije imala mjesta, jasno je i iz Masudijeva izvještaja (945). da su sjeverno od Karpata Kijevska Rusija i Češka graničile jedna s drugom. Hauptmann pretpostavlja, da je u to doba Bijela Hrvatska bila još uvijek podložna Kijevu, i to zato, što je Masudijev izvještaj o Češkoj tako kratak. Činjenica, što Konstantin Porfirogenet u 32. pogl. De adm. imp. stavlja Srbe u Βότκ: ἑρπον, po mom se mišljenju protivi toj njegovoj tvrdnji. Kako je car čitav izvještaj o seobi Srba na jug konstruirao na osnovu hrvatske narodne tradicije, vrlo je vjerojatno, da su i polapski Srbi kod njega došli u Češku zbog toga, što su u to doba (948/9) u sklopu Češke bili već također i Hrvati. Prodor Čeha na istok mora biti dakle stariji od 960, kuda ga stavlja Hauptmann. Kijevska Rusija je mogla izgubiti vrhovnu vlast nad Hrvatima već o. 940, kada je Igor rusku politiku upravio izrazito prema jugu, protiv Bizanta,¹³⁴ koji je u to doba bio za Ruse daleko najvažnije tržište, dok se značenje bavarskih tržišta na Dunavu uskoro poslije 900 zbog mađarske najezde svakako posve izgubilo.

5. Privilegij za prašku nadbiskupiju iz g. 1086 našao je u svom predlošku o teritorijalnom opsegu biskupije u X. st., kao što je pokazala Hauptmannova rekonstrukcija predloška, spomenute i Chrouuati u Gracouua civitate provinciatique. Te Hrvate možemo lokalizirati prema rasporedu plemena, nabrojanih u »krakovskoj provinciji« (od gornje Visle prema sjeverozapadu kroz Šleziju).

¹²⁸ Labuda se ovoj argumentaciji odupire time, što na osnovu latinskog pisanja poriče mogućnost razvoja spomenutih oblika iz »Hrvat«, koji je međutim u arapskoj grafiji vrlo lako razumljiv — v. Hauptmann Lj., Dolazak, str. 117; pored toga on još prigovara, da se kod tog imena radi o mjestu a ne o narodu; ali s jedne strane vrijedi isto u istom tekstu malo ranije i za Vjatiče, gdje se mjesto imenuje jednostavno po plemenu, iako mi i ondje uzalud tražimo mjesta s tim nazivom; a s druge strane Labuda ne vodi računa o tome, da isti izraz označuje i pokrajinu. — Žitje Konstantina c. 11, Lavrov P. A., Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pismenosti, 1930, str. 75.

¹²⁹ Tzv. Nestorova kronika, c. 3, 9, 19, 21.

¹³⁰ Ibid., c. 45.

^{130a} Ibid., c. 38.

¹³¹ Labuda se interpretacijom Nestorovih podataka uopće ne bavi.

¹³² Tzv. Nestorova kronika, c. 21.

¹³³ Kos F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veĳu, II, 1906, br. 341.

¹³⁴ Istorija SSSR I, v red. B. D. Grekova itd., 1947, str. 77—78.

sasvim na gornju Vislu (Chrouuati, Zlasane, Trebouane, Pobarane, Dedosize usque ad mediam silvam, qua Milcianorum occurrunt termini).¹³⁵

Bijela Hrvatska na gornjoj Visli, usprkos Labudovu pokušaju, da je ukloni, stoji dakle čvrsto još danas.¹³⁶ Jedino za tu pokrajinu u češkoj državi može vrijediti još 949 i o. 960 (tada svakako ne može biti više govora o tendencioznosti njemačkih izvještaja o Česima, kojima Labuda tumači odnosne izvještaje,¹³⁷ da je Boleslav sam bio tobože napola pagan), da je nepokrštena.¹³⁸ Naziv Bijela Hrvatska potječe dakle iz te pokrajine, premda ga Konstantin u 30. i 51. pogl. upotrebljava za čitavu češku državu, jer je Bijela Hrvatska bila u to doba Česima podložna.¹³⁹ To prenošenje naziva na veću cjelinu razumljivo je prije svega s obzirom na obradu upravo tradicije južnih Hrvata (kod Srba upotrebljava se ime Boimi!) i s obzirom na bizantinskog pisca, koji je pisao upravo o Hrvatima. Već predložak za praški privilegij, koji nam pokazuje Hrvate samo još kao oblast u krakovskoj provinciji, svjedoči nam međutim o tome, da je upravo to političko slabljenje srušilo nekada jaki položaj Hrvata u pokrajini uz gornju Vislu i Odru, ponizilo Hrvate samo na jedno od tamošnjih plemena, i pridonijelo skorašnjoj pobjedi novog, teritorijalnog naziva Vislani. U doba, kad je nastalo 30. pogl., bio je taj proces bez sumnje već u punom toku.

Poslije tih Hauptmannovih konstatacija je svima, koji se protive mogućnosti dvostruke seobe, ostala, koliko vidim, samo još jedna mogućnost što se tiče podatka, odakle su Hrvati došli — da ga naime proglaše za izraz vlastitog Konstantinova kombiniranog spoja dvaju plemena istoga imena.¹⁴⁰ Ali to nije nimalo vjerojatno, ma da tom rješenju od Račkoga i Jagića dalje sve ustrajnije pribjegavaju i vrlo ugledni naučenjaci. Lokalizacija Bijele Hrvatske »s onu stranu Turske« može naime potjecati samo iz Dalmacije ili iz Carigrada. Već redakcija B ukazuje na veću vjerojatnoću, da ju je Konstantin primio iz Dalmacije u vezi s čitavim ostalim kompleksom hrvatske tradicije. Sve druge podatke o Bijeloj Hrvatskoj navodio je naime u posebnim žrt alinejama tek prema kraju 51. pogl.¹⁴¹ Prema tome možemo tvrditi barem to, da ju je ili dodao sam ili pak već dobio iz Dalmacije, ali nikako, da ju je našao u nekom trećem izvoru. Prvu mogućnost međutim isključuje promjena te lokalizacije u redakciji A. i to na osnovu izvještaja iz V e n e c i j e. Kad bi ta lokalizacija potje-

¹³⁵ Labuda i ovom prilikom čak ni ne dodiruje Hauptmannovu analizu izvora i rekonstrukciju njegova predloška, a Hauptmanna u vezi s ovim čak ni ne citira, nego odveć jednostavno polemizira protiv zastarjele Niederleove odnosne argumentacije, da nije moguće, da bi Hrvati spadali na gornju Vislu, jer je tamo — spomenuta već Krakovska provincija; međutim, sjedište Krakovske provincije moralo je svakako biti u jednoj od oblasti te provincije, ali toga se Labuda nije sjetio.

¹³⁶ Šišić F. Povijest Hrvata..., str. 264: »Mislim, da je danas egzistencija sjeverne Hrvatske Konstantinove potpuno dokazana i pitanje riješeno«.

¹³⁷ Labuda G. n. dj., str. 215, nap. 59.

¹³⁸ Hauptmann Lj., JIČ 3, 1937, str. 46.

¹³⁹ Hauptmann Lj., JIČ 3, 1937, str. 35.

¹⁴⁰ Tako već Jireček C. n. d., str. 107—109 (odn. 60—62); »Die Nachbarschaft zum deutschen Reich zeigt, dass diesen Kombinationen einige etwas unklare Nachrichten über die damals noch heidnischen Sorben an der mittleren Elbe und über in dieser Zeit schon christianisierten, aus den Denkmälern des 10. Jahrhunderts bekannten Chorvaten in Böhmen am Riesengebirge zugrunde liegen« (str. 108, odn. 61—62).

¹⁴¹ Konstantin Porfirogenet. n. n. mj. III. str. 151 r. 21—152 r. 7.

cala iz Carigrada te kad se ne bi nalazila samo u jednom od izvještaja (ostao nam je samo dalmatinski!), svakako ne bi bilo potrebno, da se o njoj traže novi podaci. Ako pak ta lokalizacija potječe iz Dalmacije, isključeno je dakako, da bi kombinaciju s Bijelom Hrvatskom stvorio tek Konstantin; i ta se veza prema tome nalazila već u hrvatskoj narodnoj tradiciji.

Time smo došli već do drugog, vrlo značajnog momenta, koji govori za pouzdanost vijesti o dvostrukoj seobi Slavena na zapadni Balkan, dakle o posebnom »dolasku Hrvata«. Najopasnija suprotna pretpostavka, da je ta seoba samo Konstantinova kombinacija, uklonjena je. Mnogo manje je međutim opasna pretpostavka, da je takvu kombinaciju unio Konstantinov izvjestitelj iz Dalmacije, jer su svi ostali izvještaji o Bijeloj Hrvatskoj stigli u Carigrad posve drukčijim putem.

Već je iz dosadašnjega izlaganja jasno, da ne prihvaćam pretpostavku M. Budimira u rezime-u »Porfirogenit i naša narodna tradicija«. ¹⁴² da se izvještaj o drugoj seobi Hrvata (i Srba) u Konstantinovu djelu bazira samo na ekscerptima iz IV. knjige Herodotove Povijesti, a ne na hrvatskoj domaćoj narodnoj tradiciji. Analiza teksta nam je točno pokazala, odakle i zašto je u te izvještaje u njihovoj starijoj redakciji (B i C) došao bizantinski car Heraklije, pa nam je zbog toga za to povezivanje sasvim nepotreban grčki mitološki heroj istoga imena, koji je pored toga po Herodotovu pripovijedanju praotac Skita, a ne Hiperborejaca, ¹⁴³ koje Budimir povezuje s Hrvatima zbog njihova poslanstva na Delos. Poslanici na Delos nisu dakle dolazili od Heraklijevih potomaka. ¹⁴⁴ Isti broj poslanika i njihov raspored po spolu (7 poslanika, od njih 5 muškaraca) kod Herodota i hrvatskih »vođa« kod seobe doduše je zaista zanimljiv slučaj, ali nije nipošto nužno, da bi ti podaci bili u međusobnoj vezi: oba broja, 5 i 7, u narodnom su pričanju naime i suviše omiljeni, u neku ruku sveti brojevi. Najzad — a to je ono, što odlučuje — protiv takve veze govori najbolje sam Konstantinov tekst. Heraklije se javlja samo u redakciji B, gdje ne nalazimo nikakvih podataka o hrvatskim vođama, nego samo čistu bizantinsku tendenciju. Izvještaj o petero braće i dvije sestre susrećemo međutim — bez Heraklija — u redakciji A, kojoj moramo svakako priznati kritički odnos prema Konstantinovim konstrukcijama i težnju da utvrdi stvarno narodno predanje i historijsku sliku, kakvu to predanje daje. Kao što su oba elementa odvojeni pri tobožnjem predlošku, odvojeni su i u tobožnjem ekscerptu. Spoj obaju elemenata u predlošku i ekscerptu, kojim Budimir dokazuje svoju pretpostavku, neosnovan je. Protiv Budimirove pretpostavke govori u Konstantinovu tekstu dakako i činjenica, da između odgovarajućih odsječaka kod Herodota i Konstantina nema nikakvih veza u riječima ili stilu pa čak nikakvih tragova ni kod imena. Ekscerpt svakako ne bi mogao da bude u takvom odnosu prema svom predlošku.

Druga rasprava o istom pitanju, prema kojoj moram u vezi sa svojim raspravljanjem zauzeti svoje stanovište, jeste rasprava Branimira Bratanića, u kojoj njezin autor pomoću etnografskih činjenica doduše pokušava potkrije-

¹⁴² Budimir M., Porfirogenit i naša narodna tradicija, Glasnik Srp. akad. nauka I, 1—2, 1949, str. 245—245.

¹⁴³ Herodot IV, 8—10.

¹⁴⁴ Herodot IV, 53—36.

piti pretpostavku o dvostrukoj seobi južnih Slavena na Balkanski poluotok, ali u obliku, koji se po mom mišljenju ne može prihvatiti.¹⁴⁵ S raspravom se moramo pozabaviti nešto detaljnije, jer je ona stvarno samo jedan izraz vrlo opasnih težnja u širem sklopu struka, koje proučavaju materijalnu kulturu i njen razvitak, ali pritom sebi stavljaju zadatke, koje nisu kadre riješiti.¹⁴⁶ Prevlast takvih težnja značila bi u svojoj biti pobjedu nekritičkih konstrukcija nad kritičkom historijskom metodom i tehnikom.

Bratanić, koji misli, da arheologija, etnologija i antropologija mogu bitno pridonijeti rješenju pitanja o načinu naseljavanja južnih Slavena na Balkanskom poluotoku,¹⁴⁷ rješava problem na osnovu rasporeda različitih oblika rala i izraza za njegove sastavne dijelove na tom području. Studij oruđa za oranje kod Hrvata¹⁴⁸ — slična istraživanja na Balkanskom poluotoku su izvršena dosad još samo za Bugare, dok su kod Slovenaca i Srba tek u toku — naveo ga je do zaključka, da je u unutrašnjosti zapadnoga dijela Balkanskog poluotoka sačuvan naročit tip rala, koji se kako po obliku tako i po nomenklaturi razlikuje od rubnih tipova kako na Jadranu tako i na istoku. Rubni se tipovi međutim u oba pogleda međusobno podudaraju. Centralni tip rala obuhvaća područje od Vrbasa do crte Morava-Vardar i od crte nešto južnije od Save-Dunava do planina neposredno u zaleđu jadranskoga Primorja (dakle većinu Bosne, Hercegovinu, zapadnu Srbiju s Kosmetom, Crnu goru i sjeverozapadnu Makedoniju). Rubni tipovi međutim zauzimaju Istru, većinu jadranskih otoka, okolicu Rijeke, Dalmaciju od Šibenika do Kotora, zetsko Primorje, Albaniju u unutrašnjost nekako do Drima, Grčku, Bugarsku, s prelaznim tipovima još istočnu Srbiju i Makedoniju do Vardara.¹⁴⁹

Iz tih, samih po sebi vrlo zanimljivih konstatacija, Bratanić prelazi na dalekosežne konstrukcije u pogledu naseljavanja južnih Slavena, da naime oni »pokazuju ovako izrazite formalne i jezične razlike, da ovdje imamo dva toliko diferencirana slavenska sloja, možda upravo dvije vrste Slavena, koje bi se jedva mogle označiti kao dva ne samo jezički nego i etnografski blisko srodna elementa¹⁵⁰ i onda, kad bi se radilo samo o razlikama kod oraćih sprava... Geografski položaj tih dviju grupa na Balkanskom poluotoku teško se može dovesti u sklad s tezom o jednovremenom doseljenju svih Južnih Slavena u jugoistočnu Evropu. Najprirodnije je zamisliti, da je slavenska grupa, kojoj pripada centralni tip rala i njegova nomenklatura, na Balkanu mlađa i da je

¹⁴⁵ Bratanić B., Uz problem doseljenja Južnih Slavena, Zbornik radova, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 1951, str. 221—250, s tri zemljovida.

¹⁴⁶ Usp. niz problema, kojih rješenje su sebi stavili u zadatak jugoslavenski arheolozi na svom prvom savjetovanju u Niškoj banji god. 1950; usp. referat J. Korošeca s objavom zaključaka u Zgodovinskom časopisu IV, 1950, naročito str. 214; usp. o tome B. Grafenauer, O arheologiji in zgodovini, ZČ 5, 1951, str. 165—174.

¹⁴⁷ Opet karakterističan primjer: o problematici etnoloških činjenica u vezi s tim problemom čit ćemo još u vezi s Bratanićevim tezama; slavenska arheologija raspolaze u našim krajevima do sada tek građom od 8. stoljeća dalje; antropolog kod arheoloških nalaza ne može razlikovati razne slavenske struje među sobom, a zaključivanje iz sadašnjega položaja nemoguće je zbog migracijâ i velikih drugih promjena u tom pogledu.

¹⁴⁸ Bratanić B., n. n. mj. str. 222, nap. 2.

¹⁴⁹ Bratanić B., n. n. mj., str. 222—250 i tri zemljovida.

¹⁵⁰ Gavazzi M., Problem karakterističnoga razmještaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu. Extraît des comptes rendus du IVE congrès des géographes et des ethnographes slaves, Sofija 1956, str. 234.

svojim dolaskom razdvojila jednolično područje starije grupe (s rubnim tipovima rala i njihovom nomenklaturom) na dva dijela... Dotle bi bilo sve prilično jednostavno: imali bismo na Balkanskom poluotoku dvije seobe, dva etnografski, leksički i vremenski različna slavenska vala, od kojih bi stariji bio prekrivio manje ili više jednolično čitavo područje od Jadrana do Crnoga mora, a mlađi bi... došavši naknadno u sredinu poluotoka razdijelio taj stariji sloj na dva dijela. Da su bile dvije seobe, o tom, mislim, ne može biti sumnje po svemu, što je dosad rečeno. Da su se te dvije seobe izvršile upravo onako, kako je gore uzeto, nije doduše potpuno sigurno, ali je kudikamo najvjerojatnije.¹⁵¹

Bratanić ide u svojim konstrukcijama još dalje. Centralno ralo se s obzirom na rasprostranjenost »dosta dobro podudara s područjem štokavaca, i to u prvom redu s prvotnim raširenjem štokavaca-jekavaca, kako ga je postavio Rešetar«. Slično podudaranje s dijalekatskim granicama nalazi on i za razne međutipove rala, a zatim zaključuje: »Prema tome se čini, da su mlađu grupu slavenskih doseljenika na Balkanu sačinjavali štokavci, i to jekavci, ili možda bolje rečeno, ta je grupa bila u jezičnom pogledu onaj sloj, iz kojega su se razvili štokavci-jekavci. Starija bi grupa naprotiv obuhvaćala u jezičnom smislu Bugare i onaj sloj, od kojega su postali čakavci, a bio je vjerojatno i podloga za postanak štokavaca-ikavaca. Ako je to ispravno, onda bi i naši glavni dijalekti pripadali dvama različnim slavenskim slojevima na Balkanu«.¹⁵²

U završna dva odjeljka autor je nanizao još svoju kritiku Jagićeve znamenite rasprave o razvitku južnoslavenskih jezika i svoja nagadanja o mjestu i načinu, odakle je tobože došao štokavsko-jekavski seobeni val na Balkanu. Kritika Jagićeve rasprave¹⁵³ ograničuje se većim dijelom na općenite primjedbe, koje za vrijednost Jagićeve argumentacije nemaju apsolutno nikakvoga značenja (tako na pr. ponavljanje Zupanićeva upozoravanja na nedovoljno citiranje izvora, dok je važno samo to, da li su citati tačni: tvrdnja, da rasprava »nije plod specijalnoga lingvističkoga istraživanja o stvari doseljenja Južnih Slavena«, kad je Jagić niz detaljnih radova posvetio odnosu između hrvatskoga i srpskoga jezika te u toj raspravi daje nove napomene u pogledu naseljavanja južnih Slavena upravo s toga gledišta: tvrdnja, da je Jagić zanemarivao leksičko gradivo na štetu fonetskih i morfoloških oblika, kad je jasno, da upravo ovi posljednji daju jeziku njegov karakter, a ne leksičko gradivo, što dokazuju već bezbrojni lokalizmi najrazličitijeg izvora u dijalektima svakoga jezika: polemika, da se prijelazi između dijalekata mogu lako razumjeti iz kasnijeg razvitka, dok Jagić raspravlja o međusobnom odnosu i povezanosti dijalekata i južnoslavenskih jezika kao celina i t. d.), a temelje se na osnovnoj pogrešnoj pretpostavci, da se dijalekatske razlike u okviru srpsko-hrvatskog jezika osnivaju na položaju u p r a d o m o v i n i (»prijelazi iz dijalekta u dijalekat ne moraju pokazivati i s k o n s k u srodnost tih dijalekata«), koja je u suprotnosti s bezizuzetnim stanovištem današnje slavistike, da su dijalekti tek plod razvoja u novoj domovini, potkrijepljenim i svim, što znamo o naseljavanju južnih Slavena u novoj domovini prema povijesnim izvorima. Najzad je i konstrukcija o putu drugog selidbenog vala na Balkan (iza Karpata preko istočnih Alpa) posve neosnovana. Sam autor mora naime priznati, da su ele-

¹⁵¹ Bratanić B., n. n. mj. str. 251—252.

¹⁵² Bratanić B., n. n. mj. str. 252—253.

¹⁵³ Bratanić B., n. n. mj. str. 254—259.

menti, a prije svega nomenklatura obaju tipova rala na Balkanu poznati i kod svih ostalih slavenskih naroda.¹⁵⁴ Time dakako pada čitava njegova konstrukcija.

Bratanićeva rasprava ima tri osnovne pogreške metodičkog karaktera: a) nedovoljno kritička je u tom smislu, što u toku naseljavanja zaključuje iz gradiva, u pogledu kojega nije ranije utvrđeno, da li se uopće i uolikoj mjeri može povezati s doba naseljavanja, a uolikoj su mjeri njegovi sadašnji oblici plod hiljadugodišnjega razvitka u novoj domovini (ralo, dijalekt): b) nedovoljno kritička i nehistorijska je i po tome, što se ne obazire na povijesni razvoj pokrajinâ, o kojih povijesnom razvitku zaključuje iz tih problematičnih momenata; c) pogrešno je najzad autorovo metodičko stanovište, da etnologija može rješavati historijske probleme samo svojom vlastitim metodom, bez historijskih izvora i historijske kritike; svaka nauka, koja se upušta u historijske probleme — to vrijedi pored etnologije dakako i za arheologiju — mora uzimati u obzir sve povijesne izvore, a i njihov način korištenja u vezi s historijskom kritikom, a ne valja generalizirati prividne rezultate na osnovu jednog jedinog izvora, kao što se ovdje dogodilo s ralom.

Ako problematiku Bratanićeve rasprave razmotrimo s te strane, pokazuje se ovo:

a) Orna zemljoradnja bila je kod južnih Slavena u doba naseljavanja na Balkanskom poluotoku tek u počecima, a nad paljevinskim sistemom je ona prevladala tek u novoj domovini.¹⁵⁵ Razlika između raznih tipova rala nije dakle nužno u vezi s opsegom, koji su pojedini selidbeni tokovi različitog porijekla zauzeli u doba naseljavanja, već vjerojatnije učvršćenjem orne zemljoradnje u pojedinim zaokruženim predjelima. Potjecati može od dva momenta: od učvršćivanja raznih oblika iz domaćih slavenskih jezgra — za koje međutim zbog različitog rala u doba, kada to oruđe tek nastaje i tek se postepeno uvodi, nije potrebno, da jezično i prostorno potječu iz bitno različitih područja (to dokazuje postojanje elementa svih balkanskih oblika rala i njihove nomenklature obaju tipova kod svih Slavena s jedne strane, a činjenica, da tip centralnog rala u cjelini ne poznajemo nigdje drugdje, s druge) — a pored toga i od utjecaja poljodjelskog oruđa starosjedjelaca (već geografski položaj, a i oblik rubnih tipova rala dokazuje vezu s mediteranskim i bizantinskim oblicima).¹⁵⁶ Iz različitih oblika rala ne može se dakle ništa zaključivati u pogledu naseljavanja, nego samo u pogledu kasnijeg razvitka.^{156a}

Isto vrijedi i za dijalekte, koji su bez sumnje plod razvitka u novoj domovini. Tok naseljenja, kako ga prikazuju izvori, drobljenje i miješanje plemena, koje se vidi i iz topografskih imena i malog opsega plemenskih jedinica u novoj domovini u poređenju s plemenima u slavenskoj pradamovini, to nepobitno dokazuju. Ako bismo pretpostavili, da je razvitak štokavsko-jekavskog dijalekta vezan uz naseljavanje nekog posebnog slavenskog sloja, morao bi taj dijalekt da bude s jezikom u mjestu, odakle je taj dotok došao, povezan svakako jače negoli

¹⁵⁴ Bratanić B., n. n. mj. str. 239—244.

¹⁵⁵ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4. 1950, str. 97—106.

¹⁵⁶ Usp. Gavazzi M., n. n. mj. str. 255—256; Lipšic E. E., Vizantijskoe krest'janstvo i slavjanskaja kolonizacija, Vizantijskij sbornik, 1943, str. 107.

^{156a} Iz istoga je razloga metodički pogrešno i zaključivanje iz slavenskih naziva za dijelove pluga (mogli su biti na njih preneseni od starijega rala!) na starost pluga kod Slavena (Bratanić B., n. n. mj., str. 231, nap. 22).

s jezikom ostalih južnih Slavena. Stvarnost je međutim posve drukčija. Povezanost dijalekatskih granica s razlikama u nomenklaturi sastavnih dijelova za ralo nije ništa neprirodno: leksički lokalizmi uopće su vezani uz dijalekte, jer na oboje u vrlo velikoj mjeri utječu iste prirodne granice.

b) Centralno ralo, koje bi trebalo da bude nepromijenjen ostatak iza naseljavanja (dakle iz VII. st.!). Bratanić nalazi upravo u onim pokrajinama, koje su još u razdoblju posljednjih pet stotina godina, od početka turskog doba dalje, u ogromnoj mjeri promijenile svoje stanovništvo (Bosna, Crna Gora, Kosmet, Makedonija, sjeverna Srbija). Sve te migracije — napredovanje Albanaca, seobe Srba, naseljavanje u Crnu Goru, promjene u sastavu bosanskog stanovništva — možemo po izvorima pratiti odveć dobro, da bi se moglo vjerovati u nepromijenjene ostatke iz doba seobe, koji se pod utjecajem tih novih doseljenika tobože nisu mijenjali. Za poljodjeljsko oruđe vrijedi to u još mnogo većoj mjeri nego za mnoge druge momente.

c) Historijski izvori ukazuju na sasvim drukčiji tok naseljavanja kako po pokrajinama, tako i s obzirom na njegove oblike (miješanje, ponovni pohodi u iste predjele, a iz istog polaznog mjesta i t. d.).¹⁵⁷ nego što je tok, s kojim u svojim konstrukcijama računa Bratanić. Njihova analiza ukazuje na mogućnost i vjerojatnost drugoga naseljavanja u onom prostoru, koji bi po Bratanićevim tezama bio zahvaćen samo jednom jedinom seobom; lingvistička istraživanja međutim pokazuju, da se radi o bitno manje opsežnom drugom valu, nego što ga pretpostavlja Bratanić. Time je stvar svršena, jer protiv nesumnjivih podataka kritički provjerenih izvora nimalo ne pomažu različita tumačenja čak i stvarnih ostataka iz pradavnine, koji se obično mogu tumačiti na različite načine, a još manje dakako tumačenja iz neprestanom razvitku podvrgnutog poljodjeljskog oruđa, ako ne znamo čak ni to, kad je nastao oblik, što ga pri svojim zaključivanjima upotrebljavamo. Upravo u takvom precjenjivanju pretpostavki na osnovu gradiva samo jedne struke kriju se one opasne težnje, zbog kojih je bilo potrebno progovoriti o toj stvari nešto opširnije. Time se možemo opet vratiti zaključcima iz naše vlastite kritike teksta.

Čitavo naše raspravljanje pokazalo je dakle, da su nam o naseljavanju Slavena u Dalmaciji sačuvana kod Konstantina doduše zaista dva različita narodna predanja, ali da sve ukazuje na to, da se ta dva predanja ne mogu izvoditi iz istog historijskog događaja. Predanje gradskih romanskih komuna, koje govori o doseljenu Avara i Slavena s jedne strane, hrvatsko narodno predanje o dolasku Hrvata s druge strane, govore — tako se čini — o različitim događajima. Još važnije je međutim, da se na svom dodirnom mjestu oba predanja (i to u obje redakcije, A i B) sasvim slažu, a time u neku ruku i međusobno potvrđuju. Dalju potvrdu sadrži hrvatsko narodno predanje — bar u pogledu domaćeg postojanja — i u izvještaju Tome arhiđakona, da hrvatski plemići potječu iz Poljske.¹⁵⁸

Takvo tumačenje potvrđuje međutim i široki opseg teritorija, na kojemu se duž istočnog Jadrana učvrstilo hrvatsko ime. Kao što sam pokazao na drugom

¹⁵⁷ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 28—82 pass.

¹⁵⁸ Thomas archidiaconus, Historia Salonitana, ed. Rački F., str. 25: Venerant de partibus Poloniae qui Lingones appelluntur..., septem vel octo tribus nobilium: uz kritiku izvora: Hauptmann Lj., Rad HAZU 273, 1942, str. 90—95; Barada M., Seoba, str. 250—251.

mjestu. bila je sitna hrvatska dijaspora, izražena u topografskim imenima od polapskih zemalja do Grčke, vezanim uz Hrvate, raspršena na odviše prostranom prostoru, da bismo je mogli tumačiti samo jednokratnom migracijom iz prvobitne Bijele Hrvatske. Poklapanjem takvih hrvatskih i duljepskih tragova na zapadu obrazlagao sam vjerojatnost, da ta disperzija kako Hrvata tako i Duljeba potječe iz doba poslije prvih avarskih pohoda po zakarpatskim zemljama 562—566, a da je ona isprva zahvatila tada dakako mnogo manje područje, naseljeno Slavenima. U vezi s kasnijim širenjem Slavena na Balkanski poluotok, u istočne Alpe i preko Labe širili su se dalje zajedno s ostalim Slavenima dakako i među drugim slavenskim plemenima raspršeni hrvatski i duljepski djelići te se sve više udaljavali jedan od drugoga.¹⁵⁹ Opširno hrvatsko područje uz Jadran ne može se međutim protumačiti takvim širenjem djelića s ostalim Slavenima, naročito još zato, što su ti djelići čak u mnogo manjoj udaljenosti od prvobitne Bijele Hrvatske znatno manji. — S druge strane pak je široko naseljavanje zapadno-slavenskih Hrvata uz Jadran u jednom jedinom kolonizacionom valu zajedno s Avarima, kao što smo već vidjeli, vrlo teško prihvatljivo, jer tu nedostaju svi slični tragovi u jezičnom razvitku, kakve je među alpskim Slavenima prouzrokovao već mnogo manji kolonizacioni val iz potkarpatskih zemalja u istočne Alpe u sredini VI. stoljeća. Ali i vodeći položaj hrvatskoga plemena u ustanku protiv Avara, kojim se Hrvati moglo proširiti na sve ostale Slavene u sjevernom i srednjem jadranskom Primorju, postavio bi nas pred isto nerješivo pitanje, da su ti Hrvati došli na Jadran zajedno s ostalim Slavenima i bili prema Avarima u istom odnosu kao i oni. Takav vodeći položaj morao bi se naime bazirati na postojanju srazmjerno brojnog plemena na kompaktnom teritoriju, koje bi dakako opet teško nestalo bez ikakvih tragova u jezičnom razvitku jadranskih Hrvata. Tih tragova međutim nema.

Tako nam kao jedino rješenje ostaje samo pretpostavka, da se doselio doduše manji broj Hrvata, ali u nekom naročitom, od Avara odvojenom seobnom valu; taj seobeni val je, usprkos svojoj brojčanoj slabosti, među dalmatinskim Slavenima izazvao tako snažnu historijsku prekretnicu, da se na njih proširilo ime došljaka. Pokretanje ustanka dalmatinskih Slavena protiv Avara, koji je značio oslobodenje od njihova sve teže podnošljivijeg gospodstva, kao i u vezi s time formiranje plemenskog saveza dalmatinskih Slavena pod vodstvom novih došljaka¹⁶⁰ predstavljaju svakako toliki preokret u povijesnom razvitku, da bi on to mogao prouzrokovati. Prema sadržaju hrvatskog narodnog predanja, sačuvanog u redakciji A. možemo po mom mišljenju opravdano pretpostaviti takav razvitak. U vezi s time je sasvim razumljiva modifikacija nove, zajedničke hrvatsko-slavenske narodne tradicije, da je zaboravila na doba avarske prevlasti i pri opisu prošlosti dalmatinskih Slavena počela prilikama, koje su dovele do ustanka protiv Avara i pobjedom nad Avarima pod vodstvom Hrvata.

Prigovori, što su ih nekada navodili protiv dvostruke seobe južnih Slavena u cijelosti, nemaju protiv takvog shvaćanja narodnog predanja nikakve snage. S nešto kasnijim doseljavanjem manjeg broja Hrvata među Slavene uz Jadran,

¹⁵⁹ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 45—47.

¹⁶⁰ U pogledu okvira toga procesa: Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 125.

koje bi pokrenulo oslobodilačku borbu tih Slavena protiv Avara, nije ni najmanje onemogućena jezična jedinstvenost južnih Slavena, kao što je nekada mislio Jagić. Kao što su među Slavenima utonuli Bugari, tako i još lakše mogla je utonuti i manja skupina Hrvata. Bijela Hrvatska na sjeveru je, pored manjeg plemena Hrvata u Češkoj, nesumnjivo utvrđena. Ni prigovori, da Hrvati ne bi mogli doći sa sjevera preko avarske Panonije, nisu osnovani. Takvih prolaza kroz tuđi teritorij bez dozvole gospodara poznajemo u historiji na tom stepenu razvitka dosta. Među brojnim putovanjima različitih germanskih plemena po rimskoj i germansko-slavenskoj Evropi, kojih bismo mogli nabrojiti lijep niz, neka spomenem samo prolaz potkarpatskih Sueba preko ostrogotske Panonije na pljačku u Dalmaciju.¹⁶¹ Treba međutim još istaći, da je težište avarske moći u doba, kada se taj prolaz po svoj prilici izvršio, bilo još uvijek između Tise i Dunava, a ne još u Panoniji, a osim toga avarski plemenski savez dakako ne možemo sebi zamišljati kao uređenu državu s pograničnim stražama i upravnim aparatom, koji bi takve prolaze brzo javljao centralnoj vlasti, koja bi ih zatim mogla spriječiti.

Tražimo li naime najvjerojatnije doba, — o čvrstim zaključcima u vezi s time dakako ne možemo govoriti, — u koje bismo mogli staviti tu seobu Hrvata, svakako više momenata govori za vrijeme o. 622/3. Prije svega je u doba prije avarskog neuspjeha pred Carigradom 626, kada su Avari bili još snažni, tako teško protumačiti slavenski ustanak pod Samovim vodstvom i njegov uspjeh, da su više puta njegov početak stavljali tek o. 627, dakle već u doba ubrzanog raspadanja avarsko-slavenskog plemenskog saveza.¹⁶² Takvo pomicanje početka ustanka je međutim neosnovano; početak ustanka pada zaista u g. 623.¹⁶³ Tumačim ga sebi upravo time, što je prolaz Hrvata oko 622/23 u zapadnom dijelu avarskoga područja izazvao toliki potres, da je buknuo ustanak kod Slavena u Moravskoj, kroz koju su prolazili Hrvati prilikom svoje seobe. Ali čim u vezi s kritikom teksta prihvatimo pretpostavku, koju ovdje dokazujem, naime da je »dolazak Hrvata« zaista historijski događaj, a ne samo konstrukcija bizantinskog pisca, govori za takvo datiranje hrvatskog prolaza kroz Panoniju još nekoliko drugih momenata. Upravo 622/23 se kagan spremao na nov udarac protiv Bizanta te je u tu svrhu svakako okupljao Avare na jugoistoku avarskog područja, a možda se čak već i zapleo u borbe s Bizantincima: ovo posljednje mogli bismo zaključivati po slavenskom napadu na Kretu, po Heraklijevu povratku u Bizant sa pohoda protiv Perzijanaca i po ponovnom zaključenju mira s Avarima uz povišeni godišnji danak i uz predaju novih bizantinskih talaca kaganu. U takvim prilikama je prolaz preko Panonije bio dakako izuzetno lak. Obrnuto su pak idućih godina do 626 avarske borbe slijedile upravo na zapadu protiv Sama, a poslije 626 se avarsko težište pomaklo u područje sjeverne Panonije, gdje nalazimo Avare oko g. 800.¹⁶⁴ Poslije 626 je dakle hrvatski prolaz preko Panonije zaista manje vjerojatan. Sve su to dakako samo migovi, koji govore o vjerojatom razvitku, ali se oni ne mogu zbiti u njegov nepobitan dokaz.

¹⁶¹ Jordanes, *Getica*, c. 53.

¹⁶² Tako na pr. Stanojević S., *Vizantija i Srbi II*, 1906, str. 185; Barada M., u *Barada-Katić-Šidak, Hrvatska povijest*, 1943, 2. izd., str. 17.

¹⁶³ Grafenauer B., *Noveja literatura...*, ZČ 4, 1950, str. 155—158.

¹⁶⁴ Grafenauer B., *Nekaj vprašanj...*, ZČ 4, 1950, str. 49—79.

Prije nego što ću završiti, htio bih dodirnuti još dvije pretpostavke, koje se javljaju u nekim novijim raspravama u vezi s dolaskom »Hrvata«. Prije nekoliko godina je poznati bizantolog H. Grégoire u raspravi *L'origine et le nom des Croates et des Serbes*¹⁶⁵ obnovio teoriju Howortha,¹⁶⁶ koju je najprije prihvatio, a zatim napustio i I. B. Bury.¹⁶⁷ i koja otada nije više našla odziva u naučnoj literaturi, da naime »dolazak Hrvata« pretstavlja zapravo doseljenje Bugara iz Panonije na Jadransko more. Kao što su već Howorth i Bury ime Hrvata povezali s bugarskim knezom Kuvratom, tako dokazuje i Grégoire, da nam o dolasku Hrvata među Slavene u Dalmaciji ne javlja jedino i tek Konstantin Porfirogenet, nego i stariji bizantinski izvori. Po njegovu mišljenju je »dolazak Hrvata« samo jedan od izraza za mnogo širi historijski proces — raspadanje avarskog plemenskog saveza u 4. deceniju VII. st. odnosno bugarskog ustanka protiv Avara pod vodstvom Kuvrata (ili Kubrata). Ključni dokaz u Grégoirevu povezivanju Hrvata s tim procesom je istovjećivanje Kuvrata s Kuverom (Kuberom), o kojem priča solunska legenda o čudesima sv. Demetrija,¹⁶⁸ da se on — prema Grégoirevu datiranju približno između 638 i 645 — poslije ustanka protiv Avara sklonio iz Srijema u širu okolicu Soluna, dakle na Balkanski poluotok. S tim ustankom povezuje on i Fredegarov izvještaj o bijegu Bugara pod Alciokom iz Panonije preko Bavorske u Karantaniju. Budući da Teofana upotrebljava za Kuvrata ime Krovatos (Krobatos)¹⁶⁹ i jer Grégoire istovjeti Kuvratova strica Organa s Konstantinovim Porgom, ima odmah tri »dokaza« za jednačenje događaja, koji se tobože odrazuju u svim tim izvještajima: a) njihovo vremensko poklapanje u doba Heraklijeve vlade; b) poklapanje prostora naseljenja (Hrvati, Kuver); c) poklapanje imenâ Porga—Organa, Hrvat—Kuvrat. Na taj način Grégoire završava svoju raspravu ovako: »U tri serije teksta, koje smo proučavali, Krovatos — Kuvrat — Kuver dižu se protiv avarskoga kagana, i, nakon što su ga pobijedili, a istotako i ranije vladaju mjesto njega nad znatnim dijelom vrlo izmiješanog stanovništva avarskog imperija. Za Kuvrata-Krovata, koji je zapovijedao ponekad slavenskim plemenima, bugarskim plemenima i grčkom stanovništvu latinskoga jezika, nije nikakvo čudo, što je njegovo ime preživjelo u dokumentima slavenskog izvora, bugarskog izvora i bizantinskog izvora... Nadam se, da se više ne će govoriti, kao što (je govorio) pokojni Stanojević, da hrvatska seoba nije posvjedočena ničim osim Porfirogenetom. Kuver — Kuvrat zaustavio se na *Κεραμύσιος κάμπος*, nakon što je, očigledno, prešao svu Srbiju. Slaveni se u njegovoj međunarodnoj vojsci nalaze u znatnom broju. Ta seoba je očito ona, o kojoj je Porfirogenet uhvatio vrlo dalek odjek: to je upravo »dolazak Hrvata«. Svuda, gdje se ime Hrvata održalo kao etnički ili topografski naziv, kod Corbethe u Saskoj, u Češkoj, u Karpatima, u Koruškoj i drugdje, podsjeća na postojanje i opseg toga »regnum Cobrati«, koje je možda u nekom smislu bilo efemerno, ili koje je

¹⁶⁵ Grégoire H., *Byzantion* 17, 1944—45, str. 88—118.

¹⁶⁶ Howorth H., *The Spread of the Slaves, Part IV: The Bulgarians, The Journal of the Anthropological Institut of Great Britain and Ireland* 11, 1882, str. 224 i d.

¹⁶⁷ Bury I. B., *History of the later Roman Empire from Arcadius to Irene* (395—800), 2, 1889, str. 275—276; *Byzant. Zeitschrift* 15, 1906, str. 517—577 (91—144).

¹⁶⁸ *Miracula s. Demetrii II* 5, Migne, *Patrol. graeca* 116, kol. 1349—1376, vidi i Rački F., *Documenta*, str. 292—295.

¹⁶⁹ Teofanes, ed. de Boor, 1883, I, str. 357; latinski prijevod II, str. 225.

ipak trajalo duže nego carstvo Karla Velikoga ili Lotara. Ali Lotaringija, Gornja i Donja, i Lorraine za Lotara su ono, što su velika Hrvatska, Bijela Hrvatska, hrvatska plemena na sjeveru i jugoslavenska Hrvatska za Kuvrata.¹⁷⁰ — Tako Grégoire. Međutim, jesu li njegova izvođenja zaista tako čvrsta, kako se to čini njemu samomu?

Pogledajmo najprije, da li zaista možemo Kuvrata istovjetiti s Kuverom, u čemu se Grégoire pridržava Niederlea i Pernice-a protiv, između ostalih, Zlatarskoga, Moravczika, Diehla, Bréhiera i t. d.¹⁷¹ Poslije toga ćemo prijeći na ostala njegova povezivanja.

a) Kuvrat je po računima Zlatarskoga na osnovu spiska prvih bugarskih knezova vladao od 584—642.¹⁷² Osim izvještaja toga spiska, da je Kuvrat vladao 60 (lunarnih) godina, imamo o tom bugarskom vladaru još nekoliko vijesti kod bizantinskih kroničara: Ivan iz Nikija javlja, da je »Kuvrat (Quetrades), knez Huna (Moutanes) i nećak Organa (Kuernaka) u svojoj mladosti bio kršten i odgojen u Carigradu, u centru kršćanstva; odrastao je na carskom dvoru, tijesno prijateljstvo ga je povezivalo s carem Heraklijem, i to je prijateljstvo trajalo preko smrti, jer je, savladan njegovom naklonošću, pun zahvalnosti posvjedočio požrtvovnost prema njegovoj djeci i njegovoj udovici Martini. S pomoću svetaca i osnažen krštenjem, što ga bijaše primio, pobijedio je sve barbare i sve pagane. Govorili su, da je podržavao prava Heraklijeve djece i da je bio protivnik Konstantina. Zbog tih priča pobunila se vojska i bizantinski narod«.¹⁷³ Nikefor, carigradski patrijarh, priča u svojoj povijesti za g. 635: »U to doba pobunio se Kuvrat, nećak Organa, vladar Onugundura, protiv avarskog kagana i istjerao njegovu vojsku (narod), nakon što je s njom vrlo loše postupao, iz domaće zemlje. Poslao je poslanike Herakliju i sklopio s njim prijateljstvo, koje su obojica poštovali do kraja njihova života; a (car) mu je poslao darove i podijelio mu čast patricija«.¹⁷⁴ No ipak druga vijest, koju bilježi isti pisac već za g. 619, pokazuje, da u g. 635 spada zaista samo Kuvratov rat protiv Avara, dok je njegovo prijateljstvo s Heraklijem već starije. Već 619 je naime »došao u Bizant vladar hnskoga naroda zajedno s onima, koji su vladali s njim i s kopljo-nošama«, i pokrstio se. Car mu je zato dao čast patricija i u prijateljstvu ga otpustio u hunsku zemlju.¹⁷⁵ Najzad znamo iz Nikeforova i Teofanova izvještaja o najstarijoj bugarskoj povijesti, koja nam je uopće poznata, da je tek za vladanja Konstantina III. Pogonata (642—668) umro Kuvrat, koji je vladao Buga-

¹⁷⁰ Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45, str. 116—117.

¹⁷¹ Niederle L., Slovanské starožitnosti II/1, str. 232 i nap. 5; Pernice A., L'imperatore Eraclio, 1905, str. 94; rasprava istoga Sul' libro II dei Miraculi Sti. Demetrii Martyris, Bessarione VI/2, 1902, str. 181—187 (v. Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45, str. 105, nap. 17) nije mi pristupačna; Zlatarski V. N., Istorija na b'lgarskata d'ržava prez' srédnitě vėkove I/1, 1918, str. 148—151; Moravcsik J., Zur Geschichte der Onoguren, Ungarische Jahrbücher 10, 1930, str. 79 i nap. 1; Diehl Ch. — Marcais G., Le monde oriental de 595 à 1081, 1944², str. 217; Bréhier L., Vie et mort de Byzance, 1947, str. 52, 64—65.

¹⁷² Zlatarski V. N., n. dj., str. 84—96, 553—582; usp. i Tihomirov M. N., Imennik bolgarskih knjazej, Vestnik drevnej istorii, 1946, br. 3, str. 81—90, i Karasik A., Drevnejšaja bolgarskaja letopis, Voprosy istorii, 1950, br. 5, str. 114—118.

¹⁷³ Grégoire H., Byzantion 17, 1944—45, str. 101—102; Zlatarski V. N., n. dj., str. 87.

¹⁷⁴ Nikefor patr., ed. de Boor, 1880, str. 24 r. 9—15.

¹⁷⁵ Ibid., str. 12 r. 20—28.

rima u »velikoj Bugarskoj« i Kutrigurima na Azovskom moru.¹⁷⁶ Da su Bugari u VII. stoljeću zaista živjeli sjeverno od Crnoga i Azovskoga mora, potvrđuje i jermenski geograf Ananija Sirakasi.¹⁷⁷ Prema bugarskoj tradiciji, zapisanoj još prije kraja VII. st. još za života Kuvratovih sinova Bajana i Asparuha, Bugari su tek poslije Kuvratove smrti prešli preko Dunava na Balkanski poluotok; analiza tog izvještaja je utvrdila, da treba Kuvratove Bugare u tom izvještaju razlikovati od panonskih Kutrigura i Bugara u Italiji, s kojima ih je povezoao tek bizantinski zapisivač.¹⁷⁸ To bugarsko predanje sačuvano je i u kasnijem spisku najstarijih bugarskih vladara, koji za Asparuha najprije kaže, koliko godina дрѣжаше княженне ѿконос страноу доунаи i nastavlja потомъ приде на страноу дшнаи.¹⁷⁹ Sve te škrte, u pogledu početka i trajanja Kuvratove vlade kronološki ne posve pouzdane podatke možemo zaokružiti u ovu čvrsto posvjedočenu sliku: Kuvrat je bio knez Bugara — Onogura svakako već prije nego je došao u dodir s Heraklijem (i to od kraja VI. stoljeća, kad su se Onoguri oslobodili vrhovne vlasti zapadnih Turaka).¹⁸⁰ Oko 619 on se pokrstio i povezoao s Heraklijem, po svoj prilici kad je Heraklije tražio prijatelje protiv Avara, da bi ih natjerao na sklapanje mira prije odlaska u rat protiv Perzijanaca.¹⁸¹ Budući da su Avari 619 ipak pristali na mir s Bizantom, mogao je Kuvrat poznjeti uspjehe svoga saveza s Bizantincima tek poslije bezuspješnog avarskog napada na Carigrad 626. poslije koga su slijedili ustanak balkanskih Slavena (odmah poslije 626) i unutrašnje borbe u Panoniji između Bugara i Avara (o. 630). Očito mu je pošlo za rukom da oslobodi ispod avarske vlasti još Kutrigure, naseljene sjeverno od Azovskoga mora. Onogurima i Kutrigurima iznad Crnoga mora vladao je zatim do svoje smrti (poslije početka 642).¹⁸² Svi izvori, ukoliko sadrže podatke o području njegove vlasti, ograničuju je na teritorij uz Crno more sjeverno od Dunava. Nema ni najmanje sumnje, da je u tom pogledu bugarska tradicija, zapisana neposredno poslije bugarskog dolaska na Balkanski poluotok (o. 680), potpuno pouzdana.

b) O vremenu, u koje je Kuver na čelu bugarsko-slavensko-romanske mješavine otišao iz južne Panonije oko Sirmija u Makedoniju, nalaze se od Laurentove rasprave¹⁸³ o kronologiji Miracula s. Demetrii u upotrebi uglavnom dva datiranja: većina stavlja te događaje u doba 670—680, dok Pernice, Niederle i Grégoire misle na 4. decenij VII. stoljeća. Jedinj izvor, koji imamo na raspolaganju, jesu Miracula s. Demetrii, koja opisuju taj događaj u svom drugom dijelu, i to kao posljednji. Taj je dio zapisan vrlo brzo poslije tih događaja, svakako još u VII. stoljeću.¹⁸⁴ Kuverov ustanak protiv Avara počeo je oko 60

¹⁷⁶ Ibid., str. 33 r. 14—17; Teofanes, ed. de Boor, I, str. 356—357, II, str. 225.

¹⁷⁷ Zlatarski V. N., n. dj. str. 103.

¹⁷⁸ Zlatarski V. N., n. dj. str. 96—148, nar. 114—122; Moravcsik J., n. n. mj. 70—80.

¹⁷⁹ Zlatarski V. N., n. dj. str. 115.

¹⁸⁰ Zlatarski V. N., n. dj., str. 72—91; Moravcsik J., n. n. mj., str. 75, 89.

¹⁸¹ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 76—79.

¹⁸² Zlatarski V. N., n. dj., str. 95—96; Moravcsik J., n. n. mj., str. 71—80, 89.

¹⁸³ Laurent J., Sur la date des Eglises St. Demetrius et Ste Sophie à Thessalonique, Byzant. Zeitschr. 4, 1895, nar. 425—429.

¹⁸⁴ Pernice A., vidi nap. 171.

godina poslije toga, otkako su romanski zarobljenici, čiji su potomci činili velik dio Kuveru podložnog plemena, odvedeni u avarsko zarobljeništvo.¹⁸⁵ Od kojega »pustošenja od strane barbara« (παρὰ τῶν βαρβάρων πόρθησις), prilikom kojega su bili ti zarobljenici odvedeni, moramo računati do ustanka? Niederle, Pernice i Grégoire računaju od velikih avarsko-slavenskih napada na Balkanski poluotok u g. 578—585, jer da su to tobože prvi i da stoga dolaze kao polazna točka najviše u obzir. Zaista su ti napadi imali mnogo sličnih crta s pustošenjima, što ih navode Miracula. No s jedne strane se ovdje radi o crtama, koje su uopće karakteristične za velike napade, a ne naročito za ta pustošenja u VI. st., a s druge strane imamo u Miraculima konkretne podatke, koji onemogućuju takvo tumačenje. U vezi s napadima, od kojih oni računaju, spominju naime Hacona i avarsko-slavenski napad na Solun, koji je uslijedio poslije njegova napada.¹⁸⁶ Napad pod Haconovim vodstvom spada međutim »u doba biskupa Joannesa blažene uspomene«,¹⁸⁷ koji je kao biskup nastupio u Solunu o. 610.¹⁸⁸ Zaista se u poglavljima o Haconu i avarskom napadu poslije toga¹⁸⁹ opisuju pustošenja na Balkanskom poluotoku gotovo istim riječima, kojima ih rezimira uvod opisu Kuverova pokušaja da osvoji Solun. Dalje pokazuje čitav niz drugih izvora, da se tek u prvom i u početku drugog decenija VII. st. definitivno srušila bizantinska vlast nad Balkanskim poluotokom u vezi s njegovim najtežim opustošenjem. U čitavom nizu crta ti se izvori točno — u prilično većoj mjeri negoli izvori iz 578 do 585 — slažu s opisom u uvodu Kuverovu ustanku.¹⁹⁰ Na taj način možemo — bar po mom mišljenju — Kuverov ustanak staviti jedino u 8. decenij VII. stoljeća. Bez obzira na sličnost imena nema Kuver apsolutno nikakve veze s Kubratom.

To nam potvrđuju i druge okolnosti njihova nastupa: Kuvrat je prije svog sukoba s Avarima bio samostalan onogurski knez uz Azovsko more, a Kuver kaganu podređen plemenski knez u Srijemu; Kuvrat je protjerao avarsku vojsku između Kutrigura na zapad i ostao sjeverno od Crnoga mora, Kuver je doduše Avere pobijedio, ali se ipak morao povući preko Save na jug u Makedoniju, gdje se u okolini Bitolja stvara novo središte njegove vlasti.

c) Ni s Kuverom, a ni s Kuvratom nema bugarski ustanak u Panoniji o. 650 pod vodstvom Alcioka nikakve veze. Fredegar ga naime ne datira prema događajima u Panoniji, pri čemu bi pogrešno datiranje bilo možda razumljivo, nego prema dolasku u Bavarsku i prema tamošnjim događajima. Događaje u području franačke države Fredegar međutim općenito pravilno datira, tako da taj ustanak ne možemo prenositi iz vremena o. 650 u vrijeme poslije 655.¹⁹¹

d) Već sve dosada navedeno pokazuje, da seobu Hrvata ni u kom slučaju ne možemo povezivati ni s Kuvratom, a ni s Kuverom. Od prvoga ih odvaja ogromna teritorijalna udaljenost, a od drugoga kako vrijeme tako i teritorij. Iako je Makedonija znatno bliža sjevernom Jadranu nego što su sjeverne obale

¹⁸⁵ Miracula s. Demetrii c. 196, Migne, PG 116, kol. 1364—1365; Rački F., Documenta, str. 295.

¹⁸⁶ Miracula s. Demetrii, c. 195, kol. 1361, 1364; Rački F., Documenta, str. 292.

¹⁸⁷ Miracula s. Demetrii, c. 158, kol. 1325—1334; Stanojević-Ćorović, Odabrani izvori za srpsku istoriju I, 1921, str. 41.

¹⁸⁸ V. nap. 185; Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 79—82.

¹⁸⁹ V. nap. 187.

¹⁹⁰ Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 74—76.

¹⁹¹ Grafenauer B., Novejša literatura..., ZČ 4, 1950, str. 158.

Azovskoga mora, ipak one još ni izdaleka nisu isto. Hrvatske tragove, razasute od Labe do Krete,¹⁹² sasvim je nemoguće tumačiti opsegom Kuvratove države; o njoj izvori ne samo što šute, nego su njihovi sigurni podaci potpuno suprotni odnosnoj Grégoirovoj konstrukciji (tako podaci o Karantaniji. Samu, o položaju na istočnoj granici Sasa, o Avarima, Balkanskom poluotoku i o dolasku Bugara na taj poluotok). I najzad, pruža li oblik Kuvratova imena u izvoru IX. st.¹⁹³ — prema svjedočanstvu svih vremenski bližih izvora, a naročito prema svjedočanstvu Nikefora, koji daje isti izvor kao Teofanes s p r a v i l n i m oblikom imena, radi se kod Teofana očito o pogrešci — uopće metodički opravdanu bazu za bilo kakve konstrukcije?! Pa ipak je taj »dodir« imena jedina baza svih Grégoirovih tvrdnja, koja je ostala netaknuta. Zbog te Teofanove pogreške mi dakako ne možemo činiti nasilje izvorima i smatrati Hrvate Kuvratovim podložnicima, tim manje, što bi to bio u historiji jedinstveni primjer, da n a r o d preuzima ime svog vladara, koji je njime vladao tek nekoliko godina (a nisu ga preuzeli ni oni, kojima je zaista vladao više decenija — Bugari). Ni paralela s Lotaringijom nije točna, budući da je postanak naziva feudalnih pokrajina bitno drukčiji proces negoli postanak narodnih ili plemenskih imena. A najzad nije točna ni paralela Organa—Porga, jer je Porga iskvareno od Porinos, Borna, o čemu smo nešto već rekli, a i prema Konstantinu Porga ne bi bio otac ili stric Hrvata, nego u najboljem slučaju njegov sin.

Drugo pitanje, koje međutim namjeravam samo da pokrenem, a ne da ga i riješim, povezano je s n a č i n o m naseljavanja Hrvata među Slavene na gornjem Jadranu. Pritom mislim na oštre sporove u pogledu postanka hrvatskoga plemstva, koji su u posljednje vrijeme došli do izražaja naročito u raspravama Hauptmanna i Barade, koji zastupaju sasvim suprotna gledišta.¹⁹⁴ Starija hrvatska historiografija nije sumnjala u postojanje hrvatskoga plemstva u doba domaćih vladara, ali je njegov postanak tražila pretežno u unutrašnjem raspadanju domaćih slavenskih plemena. Protiv toga je Hauptmann u vezi sa svojim raspravama o naseljavanju Hrvata među Slavene u Dalmaciji i posebno još u dvije rasprave o postanku hrvatskoga plemstva dokazivao, da Hrvati prilikom svoga dolaska nisu samo pokrenuli širi ustanak protiv Avara, nego da su sami potukli Avare, a Slavene podvrgli kao svoje podložnike. Na taj način bi trebalo da su se Hrvati kao p l e m i ć i nametnuli za gospodare p o d l o ž n i m Slavenima. Nasuprot tome dokazivao je Barada, koji je onda još vjerovao u dvostruku seobu Hrvata i sam je dokazivao,¹⁹⁵ da su se Hrvati sasvim spojili s dalmatinskim Slavenima u jedinstveno rodovsko-plemensko društvo, ali da kroz čitavo vrijeme domaćih vladara uopće nisu poznavali plemstva, nego su živjeli u plemenskom uređenju — plemstvo i feudalni poredak da im je poklonio tek Koloman svojim privilegijama i darovnicama u početku XII. stoljeća.

Bez sumnje je Hauptmann u pravu, kada protiv toga Baradina mišljenja dokazuje postojanje hrvatskoga plemstva već prije 1100. u doba domaćih vladara. To postojanje dokazuje već opći hrvatski razvitak i struktura hrvatske

¹⁹² Grafenauer B., Nekaj vprašanj..., ZČ 4, 1950, str. 46—47.

¹⁹³ Teofanes, ed. de Boor, I, str. 357.

¹⁹⁴ V. nap. 4: usp. i Barada M., Hrvatski vlasteoski feudalizam, Djela JAZU 44, 1952, str. 25—54, o strukturi hrvatske države prije 1102.

¹⁹⁵ Barada M., Nastavni vjesnik 42, 1933/34, str. 172—179, 250—257; isti u Barada-Katić-Šidak, Hrvatska povijest, 1943², str. 17 (danas je u tom pogledu promijenio svoje mišljenje i ne podržava više svoje tadašnje tvrdnje).

države, a naročito neposredni podaci izvora o »plemenitima« (nobiles, uulaste-lin) i »slugama« (servi). O tome, da bi društvo, o kome govore listine XI. stoljeća, bilo plemensko, ne može biti govora. Dijele ga svakako već jasne klasne razlike. Istina je i to, da u izvorima nemamo nikakvih vijesti o slobodnjacima, ako se oni možda ne kriju iza neutralnih »seljana« (eiusdem loci uillani),¹⁹⁶ koji nastupaju kao svjedoci prilikom neke kupovine zemljišta u Naklu. Međutim postavlja se pitanje, da li možemo na osnovu tradicije u listinama, koja počinje zapravo tek u sredini XI. stoljeća, dakle gotovo pola milenija kasnije nego što se poslije oslobođenja od Avara počela razvijati domaća društvena diferencijacija, ubrzavana s jedne strane dodirima s klasnim društvom u dalmatinskim gradskim komunama, a s druge strane od o. 800 neposrednim utjecajem franačkog feudalizma, zaključivati na položaj hrvatskoga društva neposredno poslije oslobođenja od Avara? Nije li u tim stoljećima hrvatsko društvo samo moglo sazrijeti do takve klasne podjele, kakvu susrećemo u listinama od sredine XI. st. dalje? Ta je mogućnost tim veća, što se vanredno jaki ostaci rodovskog uređenja i slobodne seoske općine odrazuju još u mnogo kasnijim »zakonima« u primorskim hrvatskim općinama.¹⁹⁷ Svakako ti ostaci pokazuju, da je feudalizam mnogo manje intenzivno premijesio hrvatsko društvo negoli društvo na Zapadu, a ne jače, kao što bismo morali zaključivati po Hauptmannovoj teoriji o postanku hrvatskoga plemstva. Upravo ti vanredno jaki ostaci rodovskih oblika i oblika slobodne seoske općine u okviru kasnijeg feudalnog društva govore svakako u prilog teoriji, da se hrvatsko plemstvo razvilo iz unutrašnje klasne diferencijacije — do sredine XI. stoljeća uglavnom već dovršene, — a ne iznenadnom pojavom i vlašću tuđeg vladajućeg sloja.

To vrijedi tim više, što su oba najvažnija Hauptmannova dokaza o postanku tog hrvatskog plemstva (za razliku od »donacionalnoga« iz doba poslije 1100) krajnje problematični. Hauptmann se u svojim odnosnim raspravama oslanja prije svega na poznato mjesto u De administrando imperio¹⁹⁸ pogl. 29, gdje Konstantin govori o »sklabarhontima«. Ali to se mjesto pogrešno prevodilo te je za Hauptmannovu teoriju neupotrebivo. Međutim, povežemo li ga s tekstom prije navođenja tih arhonata, postaje odmah jasno, o čemu se radi:

Konstantin tu najprije izvještava o arapskom napadu na Dubrovnik. Kad je bizantinski car poslao Dubrovniku pomoć, Arapi su se povukli, ali su zato preko mora navalili na Bari i zauzeli ga. Car se tada obratio franačkom caru Ludoviku i rimskom papi s molbom, da se priključe njegovoj vojsci u borbi protiv napadača na bizantinsku Italiju.

¹⁹⁶ Rački F., Documenta, str. 128; V. Novak — P. Skok, Supetarski kartular. Djela JAZU. 1952, str. 214 i 59—40.

¹⁹⁷ V. Kostrenčić M., Vinodolski zakon, Historijski zbornik 2, 1949, str. 151—152; Janković D., Istorija države i prava naroda FNRJ I, 2. izd., 1950, str. 44—47.

¹⁹⁸ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 150 r. 18—151 r. 9, ed. Moravcsik Gy., 1949, str. 128; Rački L., Documenta, str. 348.

Zatim slijedi:

Οί δὲ ὑπέϊξαντες τῇ τοῦ βασιλέως αἰτήσει, ὃ τε βῆξ καὶ ὁ πάπας, ἦλθον ἀμφοτέροι μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἐνωθέντες τῷ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντι στρατῷ ἅμα τῷ Χρωβάτῳ, τῷ Σέρβλῳ καὶ Ζαχλοῦμῳ καὶ Τερβουνιώταις καὶ Καναλείταις καὶ Ῥαουσίοις μετὰ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Δελματίας κάστρων (ο἗τοι γὰρ πάντες βασιλικῇ κελύσει παρήσαν), καὶ περασάντων ἐν Λογουβαρδίᾳ παρεκάθησαν τὸ κάστρον Βάρεως καὶ ἐπόρθησαν αὐτό.

Ἰστέον ὅτι τοὺς Χρωβάτους καὶ τοὺς λοιποὺς Σκλαβάρχοντας οἱ τοῦ κάστρου Ῥαουσίου οἰκῆτορες μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν караβίων διεπέρασαν ἐν Λογουβαρδίᾳ.

Prvi od ova dva navedena odsječka jasno pokazuje, da se ne radi o imeničkom obliku »zajedno s Hrvatom, Srbinom i Zahumcem«, koji bi bio besmislen (zašto onda odmah iza toga »i s Trebinjanima i Konavljanima i Dubrovčanima«?), nego o pridjevskom obliku. Stavljanje »Hrvata, Srbina i Zahumca« u množinu¹⁹⁹ u izvoru je neopravdano. Isto tako se pridjevski oblik mora upotrebiti u narednom odsječku, jer bi inače to mjesto predstavljalo Hrvate kao neki element različiti od Slavena, dok se u De administrando imperio Hrvati na pet mjesta izričito ubrajaju među Slavene.²⁰⁰ Latinski je prijevod u Bonnskom korpusu u tom pogledu dvosmislen, dok je Tomašićev hrvatski, kojim se služio Hauptmann, direktno pogrešan.²⁰¹ A time je nestala i formulacija o »Hrvatima i drugim slavenskim arhontima«. Konstantinov predložak je očito i ovdje nabrajao niz imena slavenskih plemena, ali upravo zato, što je pisac Hrvate izjednačivao s ostalim Slavenima na Jadranu, mogao je, sit tolikog nabranja neposredno prije toga, skratiti to u καὶ τοὺς λοιποὺς Σκλαβάρχοντας. Taj oblik potpuno odgovara gore navedenom Χρωβατία... καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι. Otvoreno je dakako pitanje, da li su pod arhontima mišljeni samo kneževi s prafnjom, ili i drugi velikaši i funkcionari, kao i to, zašto se govori o više hrvatskih arhonata.

Ova dvojica, kralj i papa, odaznavši se carevoj molbi, obojica su došla s velikom vojskom, i kad su se sjedinili s vojskom, koju je poslao car, zajedno s hrvatskom, srpskom i zahumskom i s Trebinjanima, i Konavljanima i Dubrovčanima, nadalje sa svim gradovima Dalmacije (svi su oni naime bili prisutni po carevom naređenju) i kad su prešli u Langobardiju, bacili su se na grad Bari i razrušili ga.

Treba znati, da su hrvatske i druge slavenske arhonte prevezli u Langobardiju stanovnici grada Dubrovnika na svojim vlastitim lađama.

¹⁹⁹ Hauptmann Lj., Razprave razr. za zgodov. in družb. vede, Sloven. akad. ZU, 1. 1950, str. 112.

²⁰⁰ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 145 r. 10—11 (Χρωβατία ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Σκλαβίνιοι), 146 r. 15, 21—23, 147 r. 3, 8.

²⁰¹ Konstantin Porf., n. n. mj. III, str. 131 (Rački F., Documenta, str. 348); Tomašić, Vjesnik Zemalj. arhiva 20, 1918, str. 67.

Ali i drugi temeljni Hauptmannov argumenat jako je problematičan, ma da se njegova pogrešnost ne da dokazati tako uvjerljivo, kao za prvi. Mislim naime na njegove zaključke iz izraza »plemenština« za zemljišni posjed praplemstva, »plemenit« za plemića. Hauptmann naime sam spominje, da oznaka za zemljišni posjed plemstva kod Norvežana (odal), Anglosasa (edel) i Nijemaca (ethel), kao i njemački naziv za plemstvo (Adel) proističe od stare germanske riječi adal = pleme. Ali ipak bar kod Anglosasa i Norvežana, a djelomično i kod Nijemaca, plemstvo nije postalo preslojavanjem s osvajačima drugoga roda, već unutrašnjom klasnom diferencijacijom kod kuće.²⁰²

Bez sumnje su »plemena« hrvatskoga praplemstva u svom pravu vlasništva do XV. st. sačuvala neke crte starog rodovskog vlasništva.²⁰³ No te crte, koje hrvatsko praplemstvo dijele od kasnijeg »donacionalnoga« plemstva, nisu nikakva jedinstvena osobitost ni hrvatskoga praplemstva, pa ni plemstva, koje bi postalo od sloja osvajača. Na slične crte »rodovskog« prava vlasništva za zemljišne posjede nailazimo u XV. st. u Zeti i Hercegovini;²⁰⁴ u već nešto rasklimanijim oblicima susrećemo ga u XV. i XVI. st. i kod Kosezâ (Edlinge) kod Slovenaca,²⁰⁵ ali još je značajnije, što kod poljskih vitezova također nailazimo na rod (cognatio, consanguinei) i na njegovo zajedničko vlasništvo, izraženo u prvenstvenom pravu nakupa u slučaju prodaje i čak u pravu na vraćanje čitavog izvan roda prodanog posjeda;²⁰⁶ na slične tragove nailazimo i kod Čeha.²⁰⁷ Pojavu, koja nije ograničena samo na hrvatsko praplemstvo, ne smijemo dakle — tako se čini — tumačiti specifičnim hrvatskim razvitkom. Samo kao inicijativu za potanje istraživanje, koje mi danas nije moguće, dao bih ovu radnu hipotezu: držao bih, da se radi o specifičnom prijelazu od plemenskog u feudalno društvo u prostoru, gdje su plemenski oblici bili još jaki, a utjecaji zapadnoga feudalizma već toliki, da su pospješili formiranje feudalaca brže, nego što je za feodalce sazrijevala sama o domaća društvena diferencijacija. Tako su se u klasu feudalaca prenosili rodovski oblici posjeda te se formirali feudalni »rodovi« ili »plemena«. Međutim, kad je među podložnicima feudalizacija te rodovske oblike razbila individualnim odnosom između podložnika i vlastelina, ti su oblici, preneseni u pravo feudalaca, mogli živjeti duže vremena

²⁰² Hauptmann Lj., Rad HAZU 275, 1942, str. 98; Kluge F., Etymologisches Wörterbuch d. deutschen Sprache, 11. Aufl., bearb. v. Götze A., 1934, str. 6, s. v. Adel; vidi i u Trübners Deutsches Wörterbuch, hgg. v. Götze A., 1939, I, str. 50—52; sličnoga izvora je uostalom i »kuning« — König (iz kunja = »Geschlecht«, »Mann von Geschlecht, von vornehmer Abkunft«, v. Kluge, n. dj., str. 319).

²⁰³ Šišić F., Priručnik I/1, str. 494—495; v. i nap. 197.

²⁰⁴ Usp. Jireček C., n. dj., str. 135—147 (odn. 75—82); Jireček-Radonić Istorija Srba III, 1925, str. 45—65; Čorović V., Istorija Jugoslavije, 1935, str. 27—30; isti, Istorija Bosne, I, 1940, str. 123—125; Stanojević G., Povodom rasprave Svetozara Tomića »Banjani«, Istor. glasnik, 1950, br. 3—4, str. 130—154; o Zeti prema upozorenju Druga I. Božića (Beograd) na osnovu dubrovačke arhivske građe.

²⁰⁵ Grafenauer B., Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Dela SAZU, 1952, str. 355—356, 358; o kosezima v. tamo i podatke starije literature str. 18—19, 27—42, 48—55, 58—59, 320—383, napose nap. 491a str. 324—325, o problematici izvoza Koseza str. 389—558 passim.

²⁰⁶ Wojciechowski Z., La condition des nobles et le problème de la féodalité en Pologne au moyen âge, Revue historique de droit français et étranger, IV, ser. 15, 1936, str. 660—662.

²⁰⁷ Novotny V., n. dj. str. 493—497, 525—528.

i postati na taj način s vremenom upravo za njih karakteristični (plemenština, plemenit).

Svakako ima i u hrvatskom razvitku nekoliko momenata, koji potvrđuju pretpostavku, da »plemena« hrvatskoga praplemstva nisu nepromijenjen ostatak iz doba naseljavanja. Na to ukazuje već povećanje njihova broja. Konstantin Porfirogenet poznaje ih samo sedam, među njima niz takvih, koje kasnije više ne susrećemo; »pacta conventa« iz početka XIII. st.²⁰⁸ nabrajaju ih 12, a po kasnijim izvorima poznamo ih još više.²⁰⁹ Još je međutim važnije, da nisu sva »plemena« hrvatskoga praplemstva stvarno »hrvatska«. Snačići potječu iz romanskog odnosno romaniziranog starosjedilačkog stanovništva;²¹⁰ što se tiče Koseza, s obzirom na mnogo jače koseške tragove među Slovencima, vjerojatnije je, da osamljeno koseško pleme u Lici pretstavlja pleme, koje se razvilo pod utjecajem sa sjevera, nego da slovenske Koseze izvodimo od Hrvata.²¹¹ Zbog toga nema više nikakve sigurnosti, da se druga plemena ne bi mogla razviti u toku unutrašnjeg društvenog razvitka od jedinstvenog slavenskog stanovništva u Dalmaciji, u koje su se poslije oslobođenja od Avara u okviru pod vodstvom Hrvata organiziranog plemenskog saveza slila oba selidbena toka, stariji »slavenski« i mlađi »hrvatski«. Jaki rodovski ostaci još u visokom srednjem vijeku u Primorju naročito još potkrepljuju to tumačenje, kao što sam već spomenuo.

Zbog opće pouzdanosti hrvatske narodne tradicije, sačuvane u 30. poglavlju Konstantinova djela *De administrando imperio*, bar u njezinim glavnim crtama,²¹² mislim dakle, da iz rezultata kritike teksta — da dvostruka seoba Slavena na zapadni Balkan, a naročito Hrvata iz zakarpatskih predjela, nije konstrukcija Konstantinova, već hrvatsko narodno predanje — možemo pretpostaviti slijedeće: Naseljavanju Slavena na zapadni dio Balkanskoga poluotoka slijedio je 622/25 još malen završni selidbeni val Hrvata iza Karpata, koji je neposredno pokrenuo širok ustanak dalmatinskih Slavena protiv Avara, a posredno je utjecao i na ustanak Slavena u Moravskoj, Češkoj i Karantaciji pod Samovim vodstvom. Hrvati su međutim u tom ustanku djelovali i u Dalmaciji samo kao pokretač, a borbu za slobodu vodili su svi Slaveni zajedno. U početku VII. st. bilo je rodovsko-plemensko uređenje kako kod dalmatinskih Slavena tako i kod Hrvata bez sumnje još tako jako, da su se oboji u toj borbi odmah spojili u jedinstven plemenski savez. Oslobođenjem od Avara, međutim, nastupa postepena klasna diferencijacija, čiji je plod izrazito klasno društvo, koje susrećemo u izvorima XI. stoljeća i koje se nastupom Mađara poslije 1100 isprepliće s novim utjecajima i oblicima mađarskog feudalizma.

(Preveli iz slovenskog originala T. Wittasek i R. F. Poljanec.)

²⁰⁸ Hauptmann Lj., Rasprave SAZU 1, 1950, str. 108—109.

²⁰⁹ Klaić V., Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća, Rad JAZU 130, 1897, str. 72 i d., 82 i d.

²¹⁰ Novak V., Budimir M., De iis qui Snaci nominantur, Jugosl. istor. časopis 2, 1936, str. 106—134.

²¹¹ Grafenauer B., Ustoličevanje koroških vojvod..., str. 500—502.

²¹² Hauptmann Lj., Dolazak, str. 126; Šišić F., Povijest, str. 305—310; vidi nap. 86.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Beitrag zur Kritik des Berichtes Konstantin Porphyrogenetos über die Einwanderung der Kroaten.

In dieser Abhandlung unternimmt d. Verf., den Bericht K. P. über die Ansiedlung der Kroaten in Dalmatien im 29. und 31. bzw. im 30. Kap. *De administrando imperio* (Text S. 4—10) kritisch zu sichten, um einen sichereren Weg zur Klärung dieser soviel behandelten und doch noch immer so strittigen Frage der kroatischen Geschichte anzudeuten (über die ältere Literatur s. die Anm. 3—5, 145). Bei dieser Quellenkritik geht er von den Abhandlungen Bury's (Anm. 6) und insbesondere Hauptmanns (Anm. 11) aus; diese Abhandlung steht in Verbindung mit zur selben Zeit geschriebenen Arbeiten d. Verf. über die Ansiedlung der südlichen Slawen und die ältere Geschichte der Slowenen (Anm. 100, 103, 205).

Die Textkritik der Tradition über die Ansiedlung der Kroaten und Serben in Kap. 29—32 *De administrando imperio* verbunden mit eingehender Sichtung der diesbezüglichen Resultate Hauptmanns und kritischer gegnerischer Bemerkungen in einigen neueren Behandlungen derselben Fragen (besonders von G. Labuda u. H. Grégoire, Anm. 5), ergab über den Wert beider Redaktionen des Berichtes über die Ansiedlung der Kroaten in *De adm. imp.* folgende Resultate:

1. Die Redaktion B im 29. u. 31. Kap. (aus d. J. 948/49) ist die ältere Form des Berichtes.

2. Diese Redaktion ist auf Grundlage in mancher Beziehung ärmerer Quellen als die jüngere Redaktion A im 30. Kap. entstanden. Die Ereignisse sind in ihr nicht nur nach teilweise verworrenen und unvollständigen Grundlagen geschildert, sondern auch mit charakteristischen etymologischen Erklärungen Konstantins vermischt und mit seinen eigenen geschichtlichen Kombinationen und byzantinischen Tendenzen verdorben.

3. Die Redaktion A unterscheidet sich hinsichtlich dieser Tendenzen so wesentlich von dem Text Konstantins, dass sie unmöglich von demselben Verfasser stammen kann; man muss sie einem unbekanntem Interpolator der Arbeit Konstantins zuschreiben. Ihre Entstehung stellt Hauptmann auf Grund nicht ganz einwandfreier Beweisführung in die Zeit zwischen 962—973, jedenfalls aber gehört sie in die Zeit nach 955, wahrscheinlich auch nach 959.

4. In der Zeit zwischen der Entstehung d. Red. B und A sind neue Nachrichten gesammelt und schon vorhandene geprüft, und zwar sowohl in Dalmatien, als auch in Venedig (neue Beschreibung der Lage von Weisskroatien) und bei verschiedenen — insbesondere diplomatischen — Berührungen mit dem Auslande (das neue Verhältnis der Weisskroaten zu den Deutschen und Magyaren). Auch diese zahlreichen neuen und verbesserten Angaben sprechen zugunsten der Annahme, dass zwischen der Entstehung beider Redaktionen eine längere Zeit vergangen sein musste.

5. Als Quelle über die Wanderung der Kroaten nach dem Süden darf man deshalb nur die Redaktion A des Berichtes gebrauchen.

6. Die Redaktion B darf man dabei nur als Stütze bei der Textkritik der Redaktion A zu Hilfe nehmen, nicht aber als selbstständige Quelle geschichtlicher Ereignisse (mit Ausnahme einzelner nebensächlicher Angaben, welche bei der Redaktion A ausfielen, z. B. über Klis).

Über das Verhältnis von A und B hat also der Verf. mit einigen Begrenzungen die Resultate Hauptmanns angenommen und sie mit neuen Beweisen gefestigt. Anders als Hauptmann aber meint er, dass die einheitliche Form der Redaktion

A nicht die Folge einer einheitlichen Vorlage, sondern einer Bearbeitung mehrerer verschiedener Vorlagen ist. Eingehende Analyse des Berichtes im 30. Kap. lässt nämlich dieses in drei verschiedene Elemente der Tradition zerfallen: 1. die Tradition über den Fall Salonas und über die Einnahme Dalmatiens von Seiten der (Slawen und) Awaren, welche aus den byzantinischen Städten Dalmatiens stammt (A II); 2. die kroatische Tradition über die spätere Ankunft der Kroaten, ihren Kampf gegen die Awaren und den Sieg über sie (A III); 3. die kroatische Tradition über die Lage der dalmatinischen und pannonischen Kroaten unter der Herrschaft der Franken, über den Aufstand der Kroaten und ihre Annahme des Christentums (A IV). Der byzantinische Schriftsteller, welcher diese drei Berichte in eine Einheit zusammenschweifte, ergänzte sie mit der Einleitung (A I) und einigen anderen Zusätzen, teilweise wegen ihrer inhaltlichen Verwandtschaft, teilweise wegen der Verbindung seiner Vorlagen (A II 2 als Verbindung zwischen A I und A II; A III 2 — die Bestimmung der geographischen Lage von Weisskroatien von Venedig aus; A III 4 — die Bemerkung über die Reste der Awaren in seiner Zeit; A III 6 — die Bemerkung über die Ansiedlung eines Teiles der Kroaten im »Illyricum und Pannonien«; A IV 2 als Verbindung zwischen A III 5 und A IV).

Mit dieser Analyse hat sich zwar die Hauptstütze Hauptmanns für die besondere — mit der awarisch-slawischen im Anfange des 7. Jhdts. nicht verbundene — Einwanderung der Kroaten als unbegründet erwiesen, dass nämlich die zusammenhängende kroatische Tradition selbst zwei Wanderungen unterschieden hätte, eine awar-slawische und eine kroatische. Dennoch aber unterstreicht der Verf. im Folgenden die Angaben, welche auch in der kritisch zergliederten Tradition beweisen, dass der Bericht über die besondere Wanderung der Kroaten aus dem Gebiete hinter den Karpaten doch aus der einheimischen kroatischen Tradition stammt, und nicht erst infolge der Auslegung dieser Tradition durch Konstantin Porphyrogenetos entstand (allzu grosse Unterschiede zwischen dem Ausgangspunkte, der Lage in Dalmatien und dem Verlauf beider Wanderungen; neue Bestimmung der geographischen Lage von Weisskroatien in A, welche die Unvertrautheit der Byzantiner mit diesem Lande beweist).

Nach der Meinung des Verf. zeigt die kritisch durchsichtete Tradition des 30. Kap. De adm. imp. im Wesen den wahren Verlauf der geschichtlichen Ereignisse, was er noch mit der Weise der Ausbreitung des Namens der Kroaten bei den anderen Slawen und mit den Unterschieden zwischen der kroatischen und slowenischen sprachlichen Entwicklung zu beweisen sucht. Diese Unterschiede zeigen übrigens, dass die kroatische Siedlungswelle verhältniss mässig klein gewesen ist.

Im Anschluss an diese Beweisführung prüft der Verf. die Resultate einiger neuerer Arbeiten über die Ansiedlung der Kroaten, welche sich von seinen eigenen unterscheiden, und weist sie eingehend zurück. Die Annahme Budimirs (Anm. 142), dass der Bericht über die zweite — kroatische — Siedlungswelle nur einen von Konstantin mit der dalmatinischen Tradition verknüpften Auszug aus Herodot (Anm. 143 u. 144) vorstellt, zeigt sich bei der Vergleichung beider Texte als grundlos; die Ausführungen von Bratanić (Anm. 145) über den Verlauf der Ansiedlung Dalmatiens auf Grund verschiedener Formen der Arl und ihrer Nomenklatur bei den südlichen Slawen ist methodisch mangelhaft, weil beides bei den südlichen Slawen erst nach der Ansiedlung breitere Verwendung fand und sich gewiss noch stark veränderte, und weil die Beweisführung nicht genug den gesicherten geschichtlichen Rahmen berücksichtigt; die Gleichstellung der eingewanderten Kroaten mit

den Bulgaren unter Kubrat von Grégoire (Anm. 5) ist ganz unbegründet — die Beweisführung vereinigt nämlich verschiedene Geschichtsquellen, welche über drei territorial und zeitlich verschiedene Ereignisse erzählen.

Endlich handelt der Verf. noch über die Art und Weise der kroatischen Einwanderung in Dalmatien, ausgehend dabei von der Frage der Entstehung des kroatischen Uradels (Anm. 4). Die Annahme vom Barada, dass die Kroaten bis zum J. 1102 in Stammensordnung lebten und keinen Adel gehabt hätten, ist mit der Kritik von Hauptmann zweifellos erledigt, aber der Verf. lehnt auch Hauptmanns Annahme ab, dass der kroatische Uradel aus der anfänglichen gesellschaftlichen Stellung der Gesamtheit der Kroaten, welche nach dem Siege über die Awaren selbst die Herrschaft über die dalmatinische Slawen übernommen hätten, stamme. „τὸς χρωβήτωνος καὶ τὸς λοιπὸς Σκλαβονάρχοντας“ (Anm. 198) bedeutet nämlich nicht »die Kroaten und andere slawischen Archonten«, was Hauptmann als seinen Hauptbeweis anführt, sondern »die kroatischen und die übrigen slawischen Archonten«, womit der Gegensatz zwischen Kroaten-Herren und Slawen-Untertanen aus dem Texte verschwindet. Sowohl die mit der Stammesordnung verbundene Nomenklatur für Alodialgüter des Uradels (»plemenština«), als auch die Überbleibsel von Formen des Geschlechtseigentums sind nicht nur auf die Kroaten begrenzt, sondern finden sich auch bei den Slowenen, Serben, Čechen, Polen und auch bei verschiedenen germanischen Stämmen (Anm. 202—207), so dass sie nicht mit einer besonderen kroatischen Entwicklung, sondern mit einem viel breiterem Komplex des Überganges zum Feudalismus zu erklären sind.

Der Verf. schliesst seine Abhandlung mit der Annahme, die er teilweise auch in seinen anderen Arbeiten zu beweisen sucht (Anm. 100, 103, 105), dass der Ansiedlung der Slawen in Dalmatien tatsächlich um 622/23 noch eine verhältnismässig kleine »kroatische« Wanderung aus dem Hinterkarpatengebiet folgte, welche unmittelbar den Aufstand der dalmatinischen Slawen gegen die Awaren auslöste, mittelbar aber auch auf den Slawenaufstand unter der Führung des Samo einwirkte. Aber auch in Dalmatien kämpften gegen die Awaren nicht nur die neuangekommenen Kroaten und der Einsatz war nicht die Herrschaft über die Slawen. Die Freiheit erkämpften alle Slawen zusammen, welche mit den Kroaten baldigst einen einheitlichen Stammesverband formierten. Erst auf dieser Grundlage erfolgte die innere gesellschaftliche Differenzierung, deren Resultat — die feudale Klassengesellschaft — uns in den Quellen aus dem 11. Jhd. greifbar wird.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)